

Tegenspraak in de opsporing

Tegenspraak in de opsporing

Verslag van een onderzoek

R. Salet
J.B. Terpstra

In opdracht van:
Programma Politie & Wetenschap

Foto omslag:
Hollandse Hoogte/Flip Franssen

Ontwerp:
Vantilt Producties & Martien Frijns

ISBN: 978 90 3524 634 8
NUR: 800, 624

Realisatie:
Reed Business, Amsterdam

© 2012 Politie & Wetenschap, Apeldoorn; Radboud Universiteit, Nijmegen

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opname of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b Auteurswet 1912 juncto het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Publicatie- en Reproductierechten Organisatie (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

No part of this publication may be reproduced in any form, by print, photo print or other means without written permission from the authors.

Voorwoord

In reactie op het evaluatierapport van de commissie-Posthumus naar aanleiding van de zogenaamde Schiedammer parkmoord is ter voorkoming van tunnelvisie in de opsporing de maatregel 'tegenspraak bij de politie' ingevoerd. Vanaf 2006 wordt daaraan invulling gegeven door bij grootschalige rechercheonderzoeken één of meer tegensprekers in te zetten die als opdracht hebben het voorkomen en doorbreken van tunnelvisie.

In opdracht van Politie & Wetenschap heeft het Criminologisch Instituut van de Radboud Universiteit te Nijmegen een onderzoek verricht naar de praktijk van deze tegenspraak bij de politie en de bijdrage daarvan aan het opsporingsproces. Dit rapport laat zien hoe tegenspraak bij de politie is georganiseerd en wordt uitgevoerd. Het laat aan de hand van concrete gevallen zien voor welke opgave tegensprekers staan en hoe zij daarmee omgaan. Duidelijk wordt dat afhankelijk van de wijze waarop tegenspraak is opgezet en wordt uitgevoerd, zij kan bijdragen aan het voorkomen of doorbreken van tunnelvisie. In de huidige tegenspraakpraktijk zitten echter elementen die maken dat de bijdrage van tegenspraak beperkt blijft. Dit rapport rondt af met suggesties en voorstellen voor de organisatie en uitvoering om tegenspraak de komende jaren verder te ontwikkelen.

Dit onderzoek is gebaseerd op de analyse van opsporingsdossiers en tegenspraakdossiers bij de politie. Daarnaast hebben veel interviews plaatsgevonden met politiemedewerkers die bij de onderzochte gevallen van tegenspraak waren betrokken. Een groot deel van het veldwerk en van de analyse en rapportage van het onderzoek is uitgevoerd door de eerstgenoemde auteur. De tweede auteur heeft geholpen bij het dossieronderzoek en heeft delen van de eindrapportage voor zijn rekening genomen. Voor het geheel zijn beiden verantwoordelijk.

Wij zijn dank verschuldigd aan de politiekorpsen waar dit onderzoek heeft plaatsgevonden, de geïnterviewde tegensprekers en teamleiders en de overige geïnterviewden. Wij danken hen hartelijk voor hun bereidwilligheid medewerking te verlenen aan dit onderzoek en de tijd die zij daaraan hebben willen besteden. Daarnaast bedanken wij de leden van de leescommissie die een eerdere versie van dit onderzoeksverslag hebben gelezen en van commentaar voor-

zien: M. Bollen (politie Twente), R. Emmelkamp (Politie & Wetenschap), I. Helsloot (Radboud Universiteit Nijmegen), P.P.H.M. Klerks (Openbaar Ministerie), R.F.W. Paulis (politie Gelderland-Zuid) en A. Venderbosch (Politie & Wetenschap). Ten slotte bedanken wij Politie & Wetenschap voor het verlenen van de opdracht voor dit onderzoek.

Renze Salet en Jan Terpstra
Nijmegen, april 2012

Inhoud

1	Inleiding	9
1.1	Tunnelvisie	11
1.2	Tunnelvisie in de opsporing	19
1.3	Tunnelvisie en politiecultuur	26
1.4	Tegenspraak als beleidsmaatregel	29
1.5	Vraagstelling	36
1.6	Leeswijzer	38
2	Opzet en uitvoering onderzoek	41
2.1	Onderzoek in vier stappen	41
2.2	Selectie van korpsen en gevallen van tegenspraak	44
2.3	Dossieronderzoek	47
2.4	Interviews	50
3	Organisatie van tegenspraak: een landelijk beeld	53
3.1	Inzet van tegenspraak	54
3.2	Tegensprekers: invulling van de functie	57
3.3	Tegenspraak	58
3.4	Samenwerkingsverbanden	59
3.5	Andere maatregelen tegen tunnelvisie	60
3.6	Tot slot	64
4	Drie gevallen van tegenspraak	65
4.1	Casus 1: Overval met dodelijke afloop	65
4.2	Casus 2: Moord op (ex-)vriendin	69
4.3	Casus 3: Vermiste man blijkt vermoord	72
4.4	Tot slot	75

5	Werkwijze	77
5.1	(Operationele) sturing	77
5.2	Tegenspraakstrategieën	84
5.3	Keuze voor één van de strategieën	88
5.4	Tegenspraakstrategieën in de praktijk	91
5.5	Compenserende strategieën	95
5.6	Tot slot	97
6	Inhoudelijke aspecten van tegenspraak	99
6.1	Thema's	100
6.2	Niveaus	104
6.3	Rollen	106
6.4	Rollen in de praktijk	114
6.5	Tot slot	119
7	Tegenspraak als sociaal proces	121
7.1	Strategieën	122
7.2	De teamleider	125
7.3	Een dynamisch proces	129
7.4	Factoren	134
7.5	Tot slot	138
8	Effecten van tegenspraak	141
8.1	Teamleider	144
8.2	Effecten op het opsporingsonderzoek	146
8.3	Actoren	151
8.4	Doorwerking op langere termijn	157
8.5	Tot slot	160
9	Slotbeschouwing	161
9.1	Tegenspraak in de praktijk	161
9.2	Voorkomen en doorbreken van tunnelvisie	167
9.3	Tot slot	175
	Literatuur	183

Inleiding

In de nasleep van de parlementaire enquêtecommissie-Van Traa (1996) die midden jaren negentig onderzoek deed naar de crisis in de opsporing, ontstond in Nederland een groeiende belangstelling voor strategieën om de professionele kwaliteit van de opsporing door de politie te versterken. Zo werd in de evaluatie van Post-Fort geconstateerd dat er in dat opsporingsonderzoek een duidelijk gemis was aan wat werd omschreven als 'geïstitutionaliseerde tegenspraak'. Er was daar onvoldoende sprake van een 'kritische, professionele reflectie' door ervaren rechercheurs die als 'professionele tegenspelers' konden fungeren (Van de Bunt, Fijnaut & Nelen, 2001).

Deze gedachte van tegenspraak kreeg enkele jaren later in Nederland een nieuwe impuls met wat omschreven zou kunnen worden als de tweede crisis in de opsporing. Geruchtmakende zaken (zoals de Schiedammer parkmoord, de Puttense moordzaak en de zaak-Lucia de B.) maakten duidelijk dat blikvernauwing en tunnelvisie in de opsporing tot ernstige fouten en tot ten onrechte veroordelingen konden leiden.

In reactie op de evaluatie van de Schiedammer parkmoord (september 2005) werd al twee maanden later (in november van dat jaar) door het Openbaar Ministerie (OM), de politie en het Nederlands Forensisch Instituut (NFI) het *Programma Versterking Opsporing en Vervolging* (PVOV) uitgebracht, waarin een groot aantal aanbevelingen werd gedaan om de kwaliteit en professionaliteit van opsporing en vervolging te verbeteren. Eén van de onderdelen van dit programma was dat vanaf 2006 binnen de politie en het OM een vorm van tegenspraak zou moeten worden georganiseerd. Tegenspraak zou volgens dit programma kunnen bijdragen aan versterking van het kritische vermogen binnen politie en OM en aan het voorkomen van fouten: 'In (...) complexe onderzoeken naar zware misdrijven die grote maatschappelijke beroering veroorzaken schuilt een risico dat fouten onopgemerkt blijven, al dan niet onder de invloed van groepsdenken. Daarom is het nodig een aanvullende voorziening te treffen. Tegenspraak is het intern georganiseerd doorlopend toetsen van beslissingen op een gestructureerde wijze door niet bij het onderzoek betrokken medewerkers,' aldus de tekst van het programma (Openbaar Ministerie, Politie en Nederlands Forensisch Instituut, 2005: 18).

Ter implementatie van de in dit programma opgenomen maatregelen wordt niet veel later het PVO (Programma Versterking Opsporing) in het leven geroepen. Hieraan wordt tot eind 2009 een landelijk programmabureau gekoppeld. Dit krijgt de taak de invoering van de vele aanbevolen maatregelen in de korpsen te bevorderen en te monitoren. Eén van de belangrijkste maatregelen waarom het daarbij gaat, is de organisatie binnen de politie van tegenspraak bij de opsporing van kapitale delicten. Tegenspraak moet volgens het PVO een bijdrage leveren aan het voorkómen van groepsdenken en tunnelvisie in complexe opsporingsonderzoeken. Dit onderzoek richt zich op de wijze waarop deze tegenspraak in de praktijk vorm krijgt en wordt uitgevoerd.

Voordat dit onderzoek begon, ontbrak een goed zicht op de praktijk van de uitvoering van tegenspraak bij de politie. Uit verkennende gesprekken ter voorbereiding op dit onderzoek kon worden opgemaakt dat er vermoedelijk grote verschillen bestaan in de wijze waarop de tegenspraak vorm krijgt. Daarnaast werden er zeer tegenstrijdige geluiden gehoord over de mate waarin deze tegenspraak haar doel bereikt, namelijk: het doorbreken van een eventuele tunnelvisie en het bevorderen van een open en reflexieve houding in de opsporing. Zo wordt in de laatste voortgangsrapportage van de 'implementatieaudit' van het PVO geconcludeerd dat 'tegenspraak merkbaar bijdraagt aan de verbetering van de kwaliteit van het opsporingsonderzoek. Tegenspraak blijkt in de praktijk een belangrijke rol te spelen in het stimuleren van de kritische reflectie binnen de TGO-teams' (TGO staat voor Team Grootschalige Opsporing) (Landelijk programmabureau versterking opsporing, 2009: 10). Tot een geheel andere conclusie komt in 2010 echter de rechtspsycholoog Van Koppen in een interview met het tijdschrift *Blauw*. Op grond van zijn praktijkervaringen constateert hij dat hij nog geen enkele zaak heeft gezien waarin de tegenspraak goed verliep. De sfeer zou zo zijn dat tegensprekers zich niet zouden durven uitspreken. Bovendien zouden zij de neiging vertonen zelf mee te gaan Rechercheren, aldus Van Koppen.¹ Elders werd door een TGO-leider geconstateerd dat tegenspraak in de opsporing soms te laat wordt gestart en dat in de praktijk tegenspraak soms overgaat in minder vergaande (en daarmee minder gestructureerde) vormen van reflectie.²

Op deze wijze ontstaat een tegenstrijdig beeld van de praktijk van tegen-

1 *Blauw* 6-11 (29 mei 2010): 12-15.

2 *Blauw* 6-9 (1 mei 2010): 14-17. Zie voor de term 'reflectie' §1.4.

spraak bij de politie. Tegelijk moet worden geconstateerd dat niet duidelijk is waarop de hier vermelde opvattingen gebaseerd zijn en in hoeverre deze een meer algemene geldigheid hebben. Deze onduidelijkheid en tegenstrijdigheid vormen de aanleiding voor dit onderzoek naar de praktijk en doorwerking van tegenspraak in de opsporing binnen de Nederlandse politie.

In dit inleidende hoofdstuk wordt eerst ingegaan op het begrip ‘tunnelvisie’. Het voorkomen van tunnelvisie vormt volgens het PVO immers het doel van tegenspraak. Vervolgens wordt het begrip ‘tunnelvisie’ in het kader van de opsporing geplaatst. Daarbij wordt een kort beeld geschetst van de kenmerken van het werk in de opsporing die zouden kunnen bijdragen aan tunnelvisie. Hiermee wordt duidelijk op welke elementen tegenspraak als maatregel tegen tunnelvisie zich zou moeten richten. Vervolgens wordt stilgestaan bij enkele kenmerken van de politiecultuur die een rol kunnen spelen bij het ontstaan van tunnelvisie en mogelijk ook bij de praktijk en effectiviteit van tegenspraak. In aansluiting daarop wordt ingegaan op het beleid rond tegenspraak en de beleidsverwachtingen voor de werkwijzen van tegensprekers. Daarna wordt de vraagstelling van dit onderzoek geformuleerd. Dit hoofdstuk wordt afgesloten met een leeswijzer.

1.1 Tunnelvisie

‘Tunnelvisie’ is een complex begrip met diverse oorzaken; vooral vanuit psychologische literatuur zijn er meerdere verklaringen voor gegeven. In deze paragraaf wordt een overzicht gegeven van een aantal oorzaken en verklaringen van tunnelvisie. Deze schets is niet uitputtend, maar stipt wel een aantal mogelijk ook voor de opsporing belangrijke oorzaken en verklaringen aan. Vertrekpunt is het rapport van de commissie-Posthumus (2005) naar aanleiding van de zogenaamde Schiedammer parkmoord.

Tunnelvisie in de Schiedammer parkmoord

Op 22 juni 2000 vindt in het Beatrixpark in Schiedam een aantal misdrijven plaats. Een meisje van tien jaar oud komt daarbij te overlijden en een elfjarig jongetje weet ternauwernood aan de dood te ontsnappen. Kees B. werd, naar later bleek ten onrechte, voor deze misdrijven op 29 mei 2001 door de rechtbank in Rotterdam veroordeeld en vervolgens door het gerechtshof in Den

Haag op 8 maart 2002. Als in augustus 2004 een andere man, Wik H., verklaart over zijn betrokkenheid bij de feiten in het Beatrixpark, wordt nader onderzoek ingesteld dat resulteert in belastend bewijsmateriaal voor Wik H. Op 10 december 2004 wordt Kees B. in vrijheid gesteld, waarna op 4 mei 2006 het OM door het gerechtshof in Amsterdam niet-ontvankelijk wordt verklaard in de vervolging van Kees B. omdat in de tussentijd Wik H. onherroepelijk voor zijn daden was veroordeeld.

Door de commissie-Posthumus is in opdracht van het College van procureurs-generaal een evaluatieonderzoek verricht naar de rol van politie, OM en NFI bij deze gerechtelijke dwaling (Posthumus, 2005). Een van de belangrijkste oorzaken van deze gerechtelijke dwaling is volgens de commissie-Posthumus 'tunnelvisie'. De commissie-Posthumus concludeert in het evaluatierapport dat er niet vanaf moment één sprake was van tunnelvisie, maar dat daarvan na de bekentenis van Kees B. wel sprake was. De commissie oordeelt: 'Er zijn in deze zaak diverse dingen misgegaan (...) maar wellicht heeft wel het zwaarst gewogen dat vanaf Kees B.'s bekentenis er onvoldoende rekening is gehouden met of gehandeld is naar de mogelijkheid dat ook iemand die niet op onrechtmatige wijze – en al helemaal niet welbewust – tot een bekentenis is gebracht nog wel onwaarheid kan spreken. Allerlei fouten die soms ook al in een eerdere fase waren gemaakt, werden versterkt door het ontbreken van een kritische blik en tegenspraak, zowel bij degenen die direct bij het onderzoek betrokken waren als bij degenen die op enige afstand stonden (...)' (Posthumus, 2005: 167).

Een definitie van het begrip 'tunnelvisie' wordt door de commissie-Posthumus niet gegeven, maar uit de conclusies en aanbevelingen over het tactische onderzoek volgt wel dat het verlies van een 'objectieve blik' waardoor alternatieve scenario's niet onder ogen worden gezien, de kern daarvan raakt. De commissie-Posthumus was niet de eerste die het over tunnelvisie in de opsporing had. In 2002 had Blaauw het in de zogenaamde Puttense moordzaak al over dit fenomeen, waarna het begrip bijvoorbeeld ook is opgedoken rondom het onderzoek naar de vuurwerkramp in Enschede.³

Blaauw gebruikt de term 'tunnelvisie' zelf niet, maar hij heeft het met betrekking tot het opsporingsonderzoek in de Puttense moordzaak wel over het volgende: 'Politie en OM hebben zich in deze zaak vanaf het begin door eigen overtuiging van schuld laten meeslepen, en zodoende de mogelijkheid van

---

3 Gerechtshof Arnhem 12 mei 2003, LJN AF8395.

onschuld van de verdachten geheel uit het oog verloren. (...) In hun blinde scoringsdrift hoorden zij op den duur alleen nog maar datgene wat in hun voorin genomen gedachtegang c.q. vooroordeel paste' (Blaauw, 2002: 307). En: 'Een onderzoek waarvan ik mij in gemoede afvraag of het opsporingsteam collectief vier maanden lang met oogkleppen op heeft gewerkt' (Blaauw, 2002: 339). Dit sluit aan bij de betekenis die de commissie-Posthumus aan het begrip 'tunnelvisie' lijkt te geven, namelijk: het verliezen van een 'objectieve blik' waardoor alternatieve scenario's niet onder ogen worden gezien. Maar uitgaande van de bedoeling van de politie om de waarheid boven tafel te krijgen en niet opzettelijk een onschuldige achter de tralies te krijgen, dringt de vraag zich op hoe dat dan toch kan gebeuren.

Tunnelvisie volgens Crombag

Volgens Crombag, die in 2006 een artikel wijdde aan tunnelvisie in het strafproces, is het zogenaamde tunneldenken het resultaat van een combinatie van elkaar versterkende typische denkeigenaardigheden. Deze denkeigenaardigheden gelden niet alleen voor rechercheurs in het opsporingsproces, maar zij gelden voor alle fasen in het strafproces. Sterker nog, alle mensen vallen ten prooi aan deze denkeigenaardigheden, aldus Crombag.

Crombag (2006) onderscheidt de volgende vier, volgens hem belangrijkste, denkeigenaardigheden die ten grondslag liggen aan tunnelvisie.

1 'Confirmation bias'

Als eerste gaat Crombag in op de *confirmation bias*. Crombag vertaalt dit begrip als 'bevestigingsvoorkeur', maar houdt het vervolgens toch bij *confirmation bias*. Hier wordt verder het Engelse begrip gehanteerd.

Crombag neemt de definitie van *confirmation bias* over van Nickerson (1998) (vertaling door Crombag): 'de neiging tot het zoeken en interpreteren van evidentie op een wijze die een al bestaande overtuiging, verwachting of hypothese bevestigt'. De *confirmation bias* treft alle mensen. 'Wij hebben een vermoeden over hoe een bepaald deel van de werkelijkheid in elkaar steekt, willen daarover meer zekerheid en gaan met dat doel op zoek naar evidentie die dat vermoeden bevestigt. Met ieder nieuw bevestigend gegeven groeit onze zekerheid dat wij het bij het rechte eind hadden en hebben' (Crombag, 2006: 273-274).

2 'Belief perseverance'

Met *belief perseverance* bedoelt Crombag: '(...) de neiging van mensen om aan een eenmaal gevormde opinie vast te houden, zelfs als hen informatie bereikt die de grond onder die opinie volledig wegslaat' (Crombag, 2006: 275). De term 'belief perseverance' zou vertaald kunnen worden als 'geloofsvolharding', maar ook hier wordt in het vervolg de Engelse term gehanteerd.

Crombag is van mening dat *confirmation bias* en *belief perseverance* nauw aan elkaar verwant zijn, maar dat deze twee mechanismen niet dezelfde zijn. De mechanismen versterken elkaar juist: 'Als mensen eenmaal iets hebben geloofd, neigen zij ertoe dat te blijven geloven, zelfs als weten zij dat dat geloof nergens op berust. Dat is *belief perseverance*. Als zij dan vervolgens de gelegenheid krijgen om nadere informatie voor de grondslag van dat geloof te verzamelen, dan gaan zij bij voorkeur op zoek naar informatie die dat geloof bevestigt en neigen zij ertoe om verkregen informatie zo te interpreteren dat hij in overeenstemming is met dat geloof. Dat is dan weer *confirmation bias*' (Crombag, 2006: 276).⁴

3 Vermijden van cognitieve dissonantie

Crombag beschrijft de centrale these van de cognitieve-dissonantietheorie⁵ als de neiging van mensen om onderling niet te rijmen gedachten te vermijden. Die onderling niet te rijmen gedachten veroorzaken onrust en spanning. We proberen die gedachten om te vormen opdat die onrust en spanning verminderen of verdwijnen. *Confirmation bias* en *belief perseverance* kunnen volgens Crombag gezien worden als manieren om cognitieve dissonantie te vermijden of op te lossen. Toch geeft hij er de voorkeur aan deze begrippen van elkaar te onderscheiden, omdat één variant van het vermijden van cognitieve dissonantie van belang kan zijn voor de opsporing: 'Naarmate een researchteam en de daaraan leidinggevende zaakofficier langduriger hun aandacht en tijd in een bepaalde verdachte hebben gestoken, wordt het voor hen moeilijker om onder ogen te zien dat al die aandacht en tijd voor niets zijn geweest. Dan de al gedane investering afschrijven en alsnog op zoek gaan naar een nieuwe verdachte veroorzaakt grote dissonantie, gewoon gezegd: tegenzin. Onder die omstandig-

4 Belief perseverance werd door Crombag beschreven als een afzonderlijke denkeigenaardigheid waardoor tunnelvisie wordt veroorzaakt (die overigens wel verwant is aan *confirmation bias*), terwijl Nickerson (1998) *belief perseverance* (of in de woorden van Nickerson *belief persistence*) beschrijft als het gevolg van manifestaties van *confirmation bias*.

5 Zie voor de theorie van de cognitieve dissonantie: Festinger, L. (1963). *A theory of cognitive dissonance* (tweede druk). Stanford, Californië: Stanford University Press.

heden jezelf ervan overtuigen dat je al die tijd wel degelijk de goede tunnel bent ingelopen, is dan een aanlokkelijke mogelijkheid om de dissonantie op te heffen' (Crombag, 2006: 276).

4 Druk tot conformeren

Ten slotte gaat Crombag in op het streven naar consensus van mensen die in groepen samenwerken. De gedachte is dat als er geen overeenstemming is in de groep, de meerderheid zal proberen de minderheid van gedachten te doen veranderen. Hoe halsstarriger de minderheid, hoe intenser de druk van de meerderheid, aldus Crombag. En dit zou niet zonder succes zijn, want mensen zijn geneigd zich in hun oordeel aan een meerderheid te conformeren.

Dit fenomeen sluit aan bij het verschijnsel *groupthink*, hetgeen zich ook weer niet alleen voordoet in het strafproces. Janis (1972) introduceerde een theorie over 'groepsdenken' die ingaat op voornoemde processen. Centraal in de theorie over groepsdenken van Janis (1982) staan groepen met een sterke interne samenhang (interne groepscohesie) en een daarmee samenhangend streven naar consensus dat kritisch denken beperkt. Janis onderscheidt daarbij drie typen oorzaken van groepsdenken. Allereerst vallen vooral kleine besluitvormingsgroepen met een hoge mate van interne groepscohesie, vriendelijkheid en *esprit de corps* aan groepsdenken ten prooi. Ten tweede zijn bepaalde structurele gebreken van de organisatie van invloed op het ontstaan van groepsdenken. Bijvoorbeeld als de groep min of meer is geïsoleerd en in een gesloten kring aan een beslissing werkt. Het derde type is de context waarin wordt geopereerd, bijvoorbeeld de invloed van stress of externe druk. Deze combinatie van factoren leidt ertoe dat besluitvormers grote kans lopen ten prooi te vallen aan het groepsdenken-syndroom: het behoud van de harmonie en consensus in de groep wordt zo belangrijk voor de groepsleden dat zij op het moment dat onder druk belangrijke beslissingen genomen moeten worden, terugdeinzen voor het uiten en toelaten van kritiek in de groepsdiscussies (zie ook: 't Hart e.a., 1991).

Tabel 1.1: Tunnelvisie

Tunnelvisie volgens Crombag	
De vier belangrijkste 'denkeigenaardigheden'	
Confirmation bias	De neiging een bestaande overtuiging, verwachting of hypothese te bevestigen
Belief perseverance	De neiging om vast te houden aan een eenmaal gevormde opinie
Vermijden van cognitieve dissonantie	Vermijden van onderling niet te rijmen gedachten
Druk tot conformeren	Streven naar consensus van mensen die in groepen samenwerken

Tunnelvisie volgens Rassin

Rassin (2007) brengt tunnelvisie ook in verband met confirmation bias, door hem vrij breed gedefinieerd. De alledaagse definitie van confirmation bias is volgens Rassin 'het te pas en vooral te onpas gelijk proberen te krijgen' (Rassin, 2007: 12). Om dat gelijk te krijgen wordt informatie die niet past bij de bestaande informatie genegeerd of weggeredeneerd. Dit leidt per definitie tot een zekere tunnelvisie volgens Rassin. Hij geeft een overzicht van de verschillende manieren waarop confirmation bias zich kan manifesteren, gebaseerd op psychologische literatuur en wetenschappelijk onderzoek (Rassin, 2007: 12-35). Telkens is hierbij sprake van eerder aanwezige informatie die de verwerking van nieuw binnenkomende informatie kleurt.

Hij onderscheidt allereerst aandachtsvernauwing in de zin dat er een selectieve, tijdelijke blindheid optreedt, waardoor onze aandacht uitgaat naar wat wij het belangrijkste vinden en wij andere objecten niet meer waarnemen. Vervolgens gaat hij in op 'believing is seeing', waarmee hij bedoelt dat mensen door hun overtuigingen dingen waarnemen die er in werkelijkheid niet zijn. Met andere woorden: wat je denkt dat je ziet, zie je ook. Vervolgens gaat hij in op het fenomeen dat mensen selectief zoeken (zien wat mensen willen of verwachten te zien) en meer openstaan voor informatie die met de reeds bestaande overtuiging overeenkomt dan voor informatie die daarmee strijdig is. Hiermee hangt samen dat we geneigd zijn vooral hypothesebevestigende informatie te zoeken en we dus 'a priori naar bevestiging zoeken'. Bevestigende informatie weegt vervolgens ook zwaarder dan ontkrachtende informatie. De kans is zelfs groot dat we informatie die voor meerdere uitleg vatbaar is, zo gaan interpreteren dat ze onze hypothese ondersteunt, of neutrale informatie zo aanpassen dat ze ondersteuning biedt voor de aangehangen hypothese, aldus Rassin. Voor mensen zou het ook vanzelfsprekender zijn een hypothese te geloven dan te wantrouwen. Voorts beschrijft Rassin dat je informatie die je als eerste ontvangt zwaarder laat wegen dan informatie die je daarna binnenkrijgt, ongeacht de objectieve waarde daarvan. Dit is het *primacy-effect*. Ten slotte gaat Rassin in op *belief perseverance*, waarmee hij bedoelt dat we onevenredig lang volharden in onze eenmaal gevormde mening, ook als dat eigenlijk niet meer verdedigbaar is, gelet op andere aanwezige informatie (zie: Tabel 1.2).

Rassin probeert vervolgens verklaringen voor de confirmation bias te geven (Rassin, 2007: 37-61). Die verklaringen zijn mogelijk relevant voor de opsporing. De verklaringen worden hieronder, ingedeeld in vier categorieën, kort besproken.

Tabel 1.2: Tunnelvisie**Tunnelvisie volgens Rassin****Manifestaties van de confirmation bias (het te pas en te onpas gelijk proberen te krijgen)**

Aandachtsvernauwing	Aandacht gaat uit naar wat we het belangrijkste vinden
<i>Believing is seeing</i>	Wat je denkt dat je ziet, zie je ook
Selectief zoeken	Mensen zien vooral dat wat ze graag willen zien, althans verwachten te zien
Mensen zoeken a priori naar bevestiging	Mensen hebben de neiging te zoeken naar bevestiging en niet naar potentiële ontkrachting
Bevestigende informatie weegt zwaarder dan ontkrachende informatie	
Kneden van ambigue informatie	Dubbelzinnige of neutrale informatie wordt zodanig geïnterpreteerd of aangepast dat het ondersteuning gaat vormen voor de aangehangen hypothese
Ideën worden sneller geaccepteerd dan verworpen	Mensen vinden het vanzelfsprekender een hypothese te geloven dan haar te wantrouwen
Het <i>primacy</i> -effect	Informatie die je als eerste ontvangt, weegt zwaarder dan informatie die je daarna binnenkrijgt
Belief perseverance	Onevenredig lang volharden in een eenmaal gevormde mening, ook als die eigenlijk niet meer verdedigbaar is gelet op de aanwezige informatie

1 De structuur van het probleem waarover een beslissing moet worden genomen

Volgens Rassin kan confirmation bias ontstaan door de wijze waarop het probleem (en daarmee de vraag) is geformuleerd, ofwel de vraag stuurt het antwoord. Wie zich afvraagt of een bepaalde uitspraak klopt, gaat vaak op zoek naar bevestiging van die uitspraak (verificatie). Het verzamelen van tegenbewijs (falsificatie) waarmee onjuistheid van een uitspraak kan worden aangetoond, is een contra-intuïtieve onderneming, waar mensen zich niet zomaar aan wagen. De tweede verklaring die Rassin onderscheidt is de sequentiële informatie-acquisitie. Dit houdt in dat een confirmation bias sterker kan worden als informatie in delen wordt ontvangen. Zelfs als je de beslissing (of het nadenken erover) uitstelt totdat alle informatie is ontvangen, ontcom je er niet aan dat de confirmation bias sterker is geworden.

2 Confirmation bias kan besluitvorming versoepelen

Mensen concentreren zich op een bepaalde hoeveelheid informatie, omdat een overvloed aan informatie een verlamme werking kan hebben op de besluitvorming. Daarbij is het volgens Rassin vanzelfsprekend 'dat mensen die zich geconfronteerd zien met een overvloed aan informatie, zich vooral concentre-

ren op de informatie over hun toch al geprefereerde keuzeoptie en daarmee informatie over alternatieven negeren' (Rassin, 2007: 43).

Rassin geeft twee verklaringen voor belief perseverance. De eerste verklaring is het sunk costs-effect. Het gaat hier om de onjuiste overtuiging dat men verder moet investeren (ook niet-financiële investeringen) omdat anders alle eerdere investeringen zouden zijn weggegooid. De tweede verklaring is de status-quo bias. Deze bias houdt in 'dat men in de regel opteert voor continuïteit, omdat verandering van koers kosten met zich meebrengt' (Rassin, 2007: 44). Deze twee biases kunnen ook de cognitieve dissonantie in de opsporing zoals Crombag die beschrijft, verklaren.

3 Besluitvormingsprocessen

Rassin onderscheidt vijf besluitvormingsprocessen die kunnen bijdragen aan de confirmation bias. De eerste is 'conditionering'. Daarmee bedoelt hij dat mensen zich op een bepaalde manier gedragen door het leggen van verbanden tussen gedrag en gevolg en dat eenmaal geleerd gedrag niet zomaar wordt afgeleerd. Hiermee wordt niet direct de confirmation bias verklaard, maar dat eenmaal geleerd gedrag moeilijk te veranderen is, doet denken aan belief perseverance.

Ten tweede het 'feature positive-effect'. Dit houdt in dat mensen het makkelijker vinden om iets te vinden wat er wel is, dan iets te vinden wat er niet is. De conclusie dat iets er niet is, biedt minder zekerheid dan de conclusie dat iets er is. Dit kan verklaren waarom mensen meer waarde hechten aan het feit dat een bepaald bewijsmiddel is gevonden, dan aan het feit dat het niet is gevonden.

Het derde besluitvormingsproces is 'jumping to conclusions'. Hiermee bedoelt Rassin dat mensen een beslissing nemen op basis van onvolledige informatie, omdat mensen soms te snel denken dat ze genoeg informatie hebben gekregen om de beslissing te nemen. Dit brengt het risico met zich mee dat de beslissing wordt genomen voordat het tegenbewijs op tafel is gekomen. Zeker als we aannemen dat mensen geneigd zijn hypothesebevestigende informatie te zoeken en daar ook meer waarde aan te hechten dan aan hypotheseontkrachtende informatie.

Ten vierde de 'imaginatie-inflatie': 'Uit onderzoek blijkt dat alleen al het nadenken over een bepaald scenario ertoe leidt dat mensen vervolgens meer in de juistheid van dat scenario gaan geloven' (Rassin, 2007: 54). Alleen het maken van een voorstelling daarvan, zorgt er al voor dat mensen erin gaan geloven. Als vervolgens een alternatief scenario of een tegenovergesteld scenario wordt voorgesteld, neemt het vertrouwen in het eerste scenario wel wat af, maar zal niet verdwijnen.

Ten slotte het vijfde besluitvormingsproces: ‘concurrentie vanwege beperkte informatieverwerkingscapaciteit’. Hiermee wordt bedoeld dat mensen nu eenmaal niet alles kunnen onthouden en er daarom concurrentie ontstaat tussen de informatie die we trachten te onthouden voor het nemen van een beslissing. Mensen zijn geneigd de eerst binnengekomen informatie (*primacy-effect*) en de laatst binnengekomen informatie (*recency-effect*) te onthouden. De informatie daartussenin is het moeilijkst te onthouden. Overigens lijkt het *recency-effect* zwakker te zijn dan het *primacy-effect*.

4 Context

Rassin onderscheidt motivatie, stress en stemming. Motivatie kan bijdragen aan tunnelvisie doordat men zo gemotiveerd is om iets op te lossen dat bepaalde dingen niet worden waargenomen. Hetzelfde geldt voor stress. Stress leidt ertoe dat mensen zich beter kunnen concentreren, maar daar staat tegenover dat mensen door stress minder of geen aandacht hebben voor informatie die irrelevant wordt geacht. Ten slotte lijkt ook stemming van invloed te zijn op de kracht van de confirmation bias. Dit hangt samen met de cognitieve dissonantie.⁶ De neiging cognitieve dissonantie te reduceren (door strijdige informatie te negeren) zou sterker zijn naarmate de stemming slechter is (zie: Tabel 1.3).

Rassin gaat ook nog in op een aantal andere vormen van biases in de besluitvorming. Een aantal daarvan wordt door andere auteurs in verband gebracht met tunnelvisie, zoals de *hindsight-* en *outcomebias* die door Findley en Scott (2006) naast de confirmation bias als cognitieve oorzaken van tunnelvisie worden aangewezen.

1.2 Tunnelvisie in de opsporing

De in de vorige paragraaf beschreven psychologische mechanismen hoeven niet altijd negatief beoordeeld te worden. In sommige gevallen hebben deze mechanismen ernstiger gevolgen dan in andere gevallen. In de opsporing echter kunnen deze psychologische mechanismen wel ernstige gevolgen hebben. Tunnelvisie in de opsporing wordt immers gezien als één van de oorzaken van gerechtelijke dwalingen. Daarvan is sprake als iemand veroordeeld wordt voor

---

⁶ Rassin ziet de cognitieve dissonantie als een oorzaak van de confirmation bias, terwijl Crombag de cognitieve dissonantie ziet als een oorzaak van tunnelvisie.

Tabel 1.3: Verklaringen

Verklaringen voor de confirmation bias volgens Rassin		
De structuur van het probleem waarover een beslissing moet worden genomen	• De vraag stuurt het antwoord • Sequentiële informatieacquisitie	Ontvangen van informatie in delen
Confirmation bias kan de besluitvorming versoepelen	• Concentratie op een bepaalde hoeveelheid informatie omdat een overvloed aan informatie een verlamme werking kan hebben • <i>Sunk-costs-effect</i> • Status-quo bias	De (onjuiste) overtuiging dat men verder moet investeren omdat anders alle eerdere investeringen zouden zijn weggegooid Men opteert voor continuïteit, omdat verandering van koers kosten met zich meebrengt
Besluitvormingsprocessen	• Conditionering • <i>Feature positive-effect</i> • <i>Jumping to conclusions</i> • Imaginatie-inflatie • Concurrentie vanwege beperkte informatieverwerkingscapaciteit	Eenmaal geleerd gedrag is moeilijk te veranderen De conclusie dat iets er niet is, biedt minder zekerheid dan de conclusie dat iets er is Mensen nemen een beslissing op basis van onvolledige informatie, omdat ze soms te snel denken dat ze genoeg informatie hebben gekregen om de beslissing te nemen Alleen het maken van een voorstelling van zaken maakt dat mensen erin gaan geloven Mensen kunnen niet alles onthouden, waardoor concurrentie ontstaat tussen informatie (<i>primacy-</i> en <i>recency-effect</i>)
Context	• motivatie • stress • stemming	

een misdrijf dat hij niet heeft gepleegd of voor een misdrijf dat niet heeft plaatsgevonden (Van Koppen, 2003: 51).⁷ Tunnelvisie en de daaraan ten grondslag liggende mechanismen als confirmation bias vormen, in combinatie met publieke druk en overijverigheid in de opsporing, volgens Van Koppen (2010) de basis voor rechterlijke dwalingen. Zij worden bovendien bevorderd door factoren die in latere fasen van het strafproces een rol spelen, zoals 'officieren

van justitie die niet opletten, een slechte advocaat of een slapende rechter'. Met andere woorden: bepaalde kenmerken van het werk (zoals publieke druk) kunnen in de opsporing bijdragen aan het ontstaan van tunnelvisie. Deze paragraaf gaat over kenmerken van het werk in de opsporing (op basis van bestaande literatuur) die in potentie een bijdrage kunnen leveren aan het ontstaan en voortbestaan van tunnelvisie.

Overigens wordt hier vooral geconcentreerd op (het werk in) de opsporing van zogenaamde TGO-waardige delicten. Dit zijn kapitale misdrijven met de typering (mogelijk) opzettelijk levensdelict, zeer ernstig zedendelict, brandstichting met ernstige gevolgen, gijzeling, ontvoering en andere misdrijven tegen de lichamelijke integriteit waarop een strafbedreiging van twaalf jaar gevangenisstraf of meer staat, met een (te verwachten) grote maatschappelijke impact en waarbij geen ondubbelzinnig daderschap kan worden vastgesteld (Raamwerk TGO, 2006). Dit zijn de delicten waarbij tegenspraak dient te worden ingezet volgens het thans geldend Protocol tegenspraak politie.

1 Confirmation bias in de opsporing

Confirmation bias kan ontstaan bij bepaalde werkwijzen die door de recherche worden gehanteerd, zoals het werken met hypothesen en scenario's en bij verdachtegeleid onderzoek.

In de opsporing wordt veelal gewerkt met hypothesen en scenario's, waaronder in TGO-waardige zaken.⁸ Dit betekent dat door de recherche veronderstellingen worden opgesteld, op basis van een aangetroffen situatie of verzamelde informatie, over het betreffende incident dat dient te worden onderzocht. Bij een confirmation bias gaat de recherche vooral op zoek naar bewijs dat de hypothese of het scenario bevestigt. Als verklaring hiervoor kan aansluiting worden gezocht bij het fenomeen dat de vraag het antwoord stuurt. Wie zich namelijk

-
- 7 Deze definitie van rechterlijke dwalingen lijkt volgens Van Koppen eenvoudig, maar in de praktijk kan zelden achteraf onomstotelijk worden vastgesteld of werkelijk een rechterlijke dwaling heeft plaatsgevonden. Dit kan slechts worden vastgesteld als formeel komt vast te staan dat een ander het misdrijf heeft gepleegd, of dat is vastgesteld dat het misdrijf niet heeft plaatsgevonden of dat de schuld van de verdachte onmogelijk blijkt te zijn. Hiermee sluit Van Koppen een aantal zaken uit, zoals een zaak waarin een rechterlijke fout als een onjuiste kwalificatie aan de orde is, of een zaak waarin een te zware of te lichte straf aan de verdachte is opgelegd, of een zaak waarin een verdachte door de rechtbank werd veroordeeld, maar later door het gerechtshof is vrijgesproken.
- 8 Het werken met hypothesen en scenario's heeft zich met de invoering van het Programma Versterking Opsporing en Vervolgging verder ontwikkeld.

afvraagt of een bepaalde uitspraak klopt, gaat vooral op zoek naar bewijs vóór die uitspraak (verificatie). Aan het verzamelen van tegenbewijs (falsificatie) wagen mensen zich minder. Het onderzoeksteam zal dus op zoek gaan naar bewijs vóór die veronderstelling. Dit blijkt in de praktijk ook vaak het geval te zijn. Uit onderzoek van Crombag e.a. (1994) blijkt dat in vrijwel alle door hen bestudeerde zaken de politie pogingen nalaat op zoek te gaan naar tegenbewijs van de eigen hypothese en naar bewijs voor het verhaal van verdachte.

Op grond van eerdere literatuur moet deze werkwijze worden gezien als risicovol voor het ontstaan van tunnelvisie. De neiging bestaat immers tot het zoeken en interpreteren van evidentie op een wijze die een al bestaande overtuiging, verwachting of hypothese bevestigt (confirmation bias). Als het onderzoeksteam van een bepaalde hypothese of een bepaald scenario uitgaat of daarvan overtuigd raakt, zal het team voornamelijk openstaan voor bewijs dat die hypothese of dat scenario bevestigt, daarnaar voornamelijk op zoek gaan, daaraan het meeste waarde hechten en mogelijk zelfs informatie zo interpreteren dat deze de hypothese of het scenario ondersteunt.

Ditzelfde zien we terug bij verdachtegeleid onderzoek. Crombag e.a. (1994) onderscheiden twee manieren waarop het verband tussen een verdachte en een misdrijf in het opsporingsonderzoek wordt gelegd. De ene manier is dat gegevens over een misdrijf wijzen in de richting van een bepaalde verdachte: misdrijfgeleid bewijs. Bij de andere manier wordt geprobeerd een verdachte te koppelen aan het misdrijf: verdachtegeleid bewijs. Bij verdachtegeleid zoeken wordt als uitgangspunt in het onderzoek een verdachte genomen en daarbij wordt bewijs gezocht. Risico hierbij is dat als eenmaal de overtuiging bestaat dat een verdachte het misdrijf heeft gepleegd, vooral wordt gezocht naar informatie die dat bevestigt. Zoals hiervoor bij het werken met hypothesen en scenario's al bleek, is het gemakkelijker om bevestiging te vinden voor hypothesen dan om hypothesen te ontkrachten.

2 Belief perseverance in de opsporing

Zowel bij het werken met hypothesen en scenario's als bij het verdachtegeleid onderzoek bestaat niet alleen het risico van confirmation bias, maar ook van belief perseverance. Bij het werken met hypothesen en scenario's bestaat het gevaar dat een onderzoeksteam op zoek gaat naar bevestigende informatie. Als het team wordt geconfronteerd met tegenbewijs, wordt het moeilijk op de oorspronkelijke hypothese of het oorspronkelijke scenario terug te komen. Zo worden vaak in de eerste fase van het opsporingsonderzoek allerlei ideeën over een zaak gecreëerd op basis van aangetroffen sporen. Dit gebeurt vaak op basis

van informatie die eigenlijk voor meerdere interpretaties vatbaar is, verkeerde informatie of een algemene regel die veel uitzonderingen kent. Op basis daarvan ontstaat een bepaald beeld waaraan het team vervolgens vasthoudt. Het fenomeen, waarbij mensen vasthouden aan een verhaal dat soms evident onjuist is, wordt wel *shared delusion* genoemd (De Poot e.a., 2004). Het heeft veel weg van belief perseverance op groepsniveau.

Wat daarnaast een rol speelt bij belief perseverance in de opsporing zijn het *sunk costs*-effect en de status-quo bias. In de opsporing beschikt men niet over onbeperkte middelen om alle mogelijkheden in een onderzoek te onderzoeken. Bij zaken moet steeds een afweging worden gemaakt tussen de wens of noodzaak een zaak op te lossen, de kans dat verdere activiteiten tot een oplossing leiden en de kosten die deze met zich meebrengen. Voor het oplossen van ernstige misdrijven, en dat zijn in de regel TGO-waardige delicten, worden meestal meer middelen ingezet dan voor het oplossen van een doorsnee zaak (De Poot e.a., 2004; zie ook: Van Koppen, 2003). Stel dat een team een onderzoek langere tijd heeft geconcentreerd op één scenario. Later blijkt dit niet het juiste scenario te zijn. Toch wordt doorgegaan op dit scenario vanuit de gedachte dat anders de eerdere investeringen daarin overbodig zijn geweest. Dit is een voorbeeld van *sunk costs*-effecten in de opsporing. Ook de status-quo bias kan hierbij een rol spelen, indien men opteert voor continuïteit met als argument dat verandering van koers te hoge kosten⁹ met zich meebrengt. Dit sluit aan bij wat Crombag (2006) schrijft over het vermijden van cognitieve dissonantie in de opsporing.

3 Sequentiële informatieacquisitie in de opsporing

Dat informatie in verschillende fasen binnenkomt, is kenmerkend voor opsporingsonderzoek. Vaak wordt veel informatie verzameld gedurende een onderzoek. Als gevolg van een confirmation bias zal vooral worden gezocht naar bevestigende informatie en wordt aan die informatie de grootste waarde toegekend. Daar komt bij dat informatie die eerder binnenkomt veelal zwaarder wordt gewogen dan informatie die in een later stadium wordt verwerkt. Ook hierdoor ontstaat risico op tunnelvisie.

Naast het gegeven dat de informatie in een onderzoek gefaseerd binnenkomt, wordt die informatie vaak niet ineens aan teamleden aangeboden, maar wordt de informatie ook sequentieel gedeeld. In de praktijk gebeurt het vaak

---

9 Het begrip 'kosten' moet ruim worden opgevat, ook immaterieel. Zie: Rassin, 2007: 44-45.

dat bij de ochtendbriefing door teamleden om beurten wordt verteld wat zij de vorige dag hebben ontdekt. Daarmee komt de informatie niet geordend binnen, maar juist gefragmenteerd (De Poot e.a., 2004).

Ook de grote hoeveelheid informatie in een opsporingsonderzoek kan bijdragen aan tunnelvisie. Bij een grote hoeveelheid informatie zijn mensen immers geneigd zich te concentreren op een bepaalde, vaak hypothesebevestigende, hoeveelheid informatie.

4 Groepsdenken in de opsporing

Eerder werd de opvatting van Crombag (2006) beschreven dat bij samenwerking in groepen vaak gestreefd wordt naar consensus. Groepsleden die een afwijkend standpunt hebben, kunnen onder druk gezet worden en zelfs worden genegeerd of uit de groep gestoten. Volgens Crombag (2006) kan dergelijke druk tot conformeren zich in researchteams gemakkelijk voordoen. Dit lijkt ook te volgen uit de theorie van Janis (1982) over het groepsdenken. Bij de opsporing naar TGO-waardige delicten wordt namelijk gewerkt met een onderzoeksteam. Dit is een kleine groep mensen, die werkt in besloten kring en die beslissingen moet nemen om tot een oplossing te komen van een ernstig misdrijf. De leden van dit team hebben allen hetzelfde doel, namelijk: het misdrijf oplossen. Daarbij kan externe druk zich op verschillende manieren voordoen, namelijk door media-aandacht of maatschappelijke onrust (publieke druk) en door druk vanuit bijvoorbeeld de korpsleiding.

5 Motivatie, stress en stemming in de opsporing

De druk op een onderzoeksteam kan van buiten de politieorganisatie komen (denk aan media-aandacht), maar ook vanuit de eigen organisatie. Dat laatste kan ingegeven zijn door de druk van buitenaf om de zaak op te lossen, maar de druk kan ook zijn ingegeven door bijvoorbeeld schaarste aan middelen. Hoewel in ernstige misdrijven, bijvoorbeeld een moordzaak, relatief meer middelen beschikbaar worden gesteld, beschikt men in de opsporing niet over onbeperkte middelen om alle mogelijkheden te onderzoeken. Naast maatschappelijke druk die vaak met media-aandacht gepaard gaat, kan er ook druk worden uitgeoefend door de advocaat van de verdachte, slachtoffers of nabestaanden en bijvoorbeeld een burgemeester (al dan niet onder invloed van de maatschappelijke druk). Ten slotte is denkbaar dat rechercheurs niet alleen een professionele drive hebben om de zaak op te lossen, maar dat daarbij ook emoties een rol kunnen spelen, ingegeven door bijvoorbeeld de ernst van het misdrijf of persoonlijke ervaringen. Findley en Scott (2006) beschrijven ook 'institutionele'

druk op de politie om het misdrijf op te lossen als een oorzaak van tunnelvisie in de opsporing. De als gevolg van die institutionele druk ontstane stress kan bijdragen aan het ontstaan van tunnelvisie.

Deze verschillende vormen van druk op een onderzoeksteam hoeven overigens niet allemaal 'slecht' te zijn. Stress kan ervoor zorgen dat mensen zich beter kunnen concentreren. Maar mensen kunnen door stress ook minder aandacht geven aan informatie die zij irrelevant achten. Ook dit kan bijdragen aan een tunnelvisie.

6 Potentieel beschermende kenmerken

Tot nu toe richtte de aandacht zich vooral op factoren die bijdragen aan het ontstaan of voortbestaan van tunnelvisie. In de opsporing kunnen echter ook kenmerken aanwezig zijn die kunnen beschermen tegen tunnelvisie. Onder meer aan de volgende kenmerken kan worden gedacht. De officier van justitie moet toestemming geven voor belangrijke beslissingen in het opsporingsonderzoek en voor het gebruik van bepaalde opsporingsmethoden en bevoegdheden. De officier die op enige afstand van het team functioneert, kan met een meer objectieve en afstandelijke blik op het onderzoek proberen tunnelvisie te voorkomen. (Overigens kan een officier die dicht op het onderzoeksteam functioneert, het risico lopen meegenomen te worden in het groepsdenken.) Ook kan gedacht worden aan meningsverschillen binnen een opsporingsteam. Niet ieder opsporingsteam valt immers ten prooi aan groepsdenken. Meningsverschillen kunnen ook blikverruimend werken. Het werken met hypothesen en scenario's kan ook, anders dan hiervoor werd beschreven, blikverruimend werken, indien meerdere hypothesen en scenario's worden onderkend. Ten slotte kan worden gedacht aan de meerwaarde van ervaren rechercheurs. Volgens De Poot e.a. (2004) zouden ervaren rechercheurs beter dan hun minder ervaren collega's in staat zijn karakteristieke informatie te herkennen en daaraan scenario's te koppelen waarmee ze ervaring hebben. Bovendien hebben ervaren rechercheurs op grond van hun ervaring meer mogelijke scenario's ter beschikking, waardoor ze gemakkelijker het ene scenario voor het andere kunnen inruilen als de verkregen informatie hiertoe aanleiding geeft. Hieruit zou geconcludeerd kunnen worden dat ervaren rechercheurs minder vatbaar zijn voor belief perseverance. Overigens zijn ook risico's denkbaar waardoor ervaren rechercheurs vatbaarder zijn voor belief perseverance, zoals de ervaren rechercheur die is vastgeroest en gedemotiveerd. Het risico op 'jumping to conclusions' kan ook groter zijn, omdat mogelijk door de ervaring beslissingen worden genomen met minder of onvolledige informatie.

1.3 Tunnelvisie en politiecultuur

Niet alleen de hier geschetste psychologische mechanismen kunnen bijdragen aan tunnelvisie, maar mogelijk kan ook de bestaande politiecultuur een rol spelen. In deze paragraaf wordt kort ingegaan op kenmerken van de politiecultuur die invloed zouden kunnen hebben op het ontstaan van tunnelvisie en ook op de tegenspraak.

Reiner (2010) heeft op basis van verschillende, met name in de Verenigde Staten en Engeland verrichte studies naar de politiecultuur een overzicht opgesteld van de belangrijkste elementen van de politiecultuur. Ten eerste zouden politiemensen aan hun werk een bijzondere missie toeschrijven, waarbij politiewerk staat voor de bescherming van het zwakke tegen het kwaad. Politiemensen benadrukken en waarderen een sterke actiegerichtheid van politiewerk, hoewel het werk in de praktijk saai kan zijn en veel routines kent. Tegelijk, en dat lijkt enigszins tegenstrijdig, zouden politiemensen nogal cynisch staan tegenover burgers en pessimistisch zijn over de mogelijkheden de samenleving positief te beïnvloeden. In het verlengde daarvan zouden politiemensen wantrouwend staan tegenover buitenstaanders, onder wie burgers, politici en ook leidinggevenden die in de ogen van uitvoerende politiemensen te veraf staan van de 'echte' politiepraktijk. Politiemensen leggen daardoor sterk de nadruk op onderlinge solidariteit waarbij zij de afstand tot de buitenwereld benadrukken. Daarmee kenmerkt de politie zich door een sociaal isolement. Bij interne fouten bestaat de neiging de rijen te sluiten en de 'vuile was niet buiten te hangen'. De politiecultuur reikt vanzelfsprekende indelingen aan van burgers naar de mate waarin zij worden beschouwd als 'respectabel' of als 'probleemvolk' (oftewel 'police property'). Hiermee valt de samenleving uiteen in enerzijds een groot deel van de bevolking waar de politie weinig mee te maken heeft en anderzijds een klein bevolkingssegment dat voor problemen zorgt. Het optreden van de politie zou door dat beeld mede worden bepaald (Terpstra, 2008). De politiecultuur zou er bovendien toe bijdragen dat politiemensen vaak conservatief zijn, zowel in politieke als morele zin. Daarom zou de politiecultuur vaak een barrière vormen tegen vernieuwingen binnen de organisatie. De politiecultuur zou bovendien bevorderen dat de politiewereld een traditioneel machokarakter heeft en ertoe bijdragen dat daar negatieve opvattingen over etnische minderheden overheersen. De politiecultuur zou zich ten slotte kenmerken door pragmatisme, waarbij het 'doekarakter' van politiewerk wordt benadrukt en er een hartgrondige afkeer bestaat van abstracte, academische kennis, waarbij boeven vangen als het 'echte politiewerk' wordt beschouwd (vgl. Terpstra, 2009).

Dit standaardbeeld van de politiecultuur heeft in de loop van de tijd de nodige kritiek gehad (vgl. Terpstra, 2009). Het is de vraag of dit standaardbeeld van de politiecultuur ook van toepassing is op de Nederlandse politie en meer in het bijzonder de Nederlandse recherche. Onderzoek bij de basispolitiezorg van een politiekorps in Nederland wijst uit dat twee van de negen onderscheiden elementen van Reiner ook bij de Nederlandse politiemensen sterk naar voren komen (Terpstra & Schaap, 2011). Ten eerste is dat het geloof in een missie van de politie om de normen in de samenleving over goed en kwaad te bewaken en de zwakken te beschermen. Ten tweede ligt de aantrekkingskracht van dit werk voor verreweg de meeste politiemensen in de actie en spanning die dat werk in hun opvatting met zich meebrengt. Voor enkele andere elementen geldt dat het standaardbeeld op sommige onderdelen voor Nederland wordt bevestigd, maar op andere niet. Dit geldt onder meer voor het wantrouwen tegenover buitenstaanders en het isolement van de politie. Ten slotte blijkt een aantal elementen dat in het door Amerikaans onderzoek gecreëerde beeld van politiecultuur een centrale plaats inneemt, bij de Nederlandse politie niet of slechts beperkt van belang te zijn. Onder andere conservatisme blijkt volgens dit onderzoek bij slechts een (beperkt) deel van de politiemensen voor te komen.

Innes (2005) geeft onder verwijzing naar een aantal studies naar politiecultuur aan dat er aanwijzingen zijn dat een geradicaliseerde en geconcentreerde versie van die politiecultuur bij de recherche aanwezig is, wat in lijn is met andere studies waaruit blijkt dat cultuur varieert naar rang, de specifieke politieorganisatie en de rol van een specialisme.

Verwacht zou kunnen worden dat de politiecultuur bij het ontstaan en voortbestaan van tunnelvisie een rol kan spelen. Daarnaast zou de politiecultuur een rol kunnen spelen bij tegenspraak. Dit is op verschillende manieren denkbaar.

De rol van de politiecultuur bij het ontstaan en voortbestaan van tunnelvisie

Allereerst kan de actiegerichtheid van politiemensen al dan niet in samenhang met het pragmatisme mogelijk bijdragen aan het ontstaan of voortbestaan van tunnelvisie. Actiegerichtheid suggereert dat politiemensen niet alle informatie willen afwachten, maar snel actie willen ondernemen (jumping to conclusions). Op basis van de eerste informatie die binnenkomt, zouden dan beslissingen worden genomen. Zoals hiervoor al bleek, kan dat gevolgen hebben voor de besluitvorming en dat kan tunnelvisie in de hand werken. Voorts kan de

actiegerichtheid voortvloeien uit prestatiedrang en de daarmee samenhangende wens misdrijven snel op te lossen. Eerder zagen we al dat motivatie, stress en stemming factoren zijn die het ontstaan of voortbestaan van tunnelvisie kunnen versterken.

Het cynisme van politiemensen tegenover burgers en het wantrouwen tegenover buitenstaanders kan ook bijdragen aan tunnelvisie. Zo is denkbaar dat getuigenverklaringen (eventueel ontlastend voor de verdachte) indien afkomstig van ‘probleemvolk’ worden gewantrouwd, wat cognitieve dissonantie en belief perseverance kan versterken. Ook zou de op afstand staande leidinggevende kunnen worden gewantrouwd indien hij bijvoorbeeld een afwijkende mening geeft over de zaak. Het groepsdenken kan ook versterkt worden door onderlinge solidariteit en het isolement waardoor de politie wordt gekenmerkt. Kritische geluiden worden dan buitengesloten.

Het conservatisme spreekt in het kader van tunnelvisie misschien wel het meest tot de verbeelding. Het conservatisme kan ertoe bijdragen dat wordt vastgehouden aan bijvoorbeeld het eerst gekozen scenario.

De rol van de politiecultuur bij de tegenspraak

Op verschillende manieren zou verwacht kunnen worden dat de traditionele politiecultuur niet alleen bijdraagt aan tunnelvisie, maar ook de mogelijkheden tot tegenspreken kan belemmeren. Dit is op verschillende manieren denkbaar.

De tegenspreker, indien afkomstig uit de politieorganisatie, zou ook onder invloed staan van de politiecultuur. Hij kan ook actiegericht zijn en de druk voelen de zaak op te lossen. De tegenspreker zou door die druk ook een tunnelvisie kunnen hebben. Hij kan zich bovenal solidair voelen met zijn collega's.

De tegenspreker kan vanuit het team gezien worden als buitenstaander. De tegenspreker zou geconfronteerd kunnen worden met cynisme en wantrouwen vanuit het onderzoeksteam. Het isolement en de (interne) solidariteit zouden kunnen bijdragen aan het zich afzetten tegen de tegenspreker. Dit alles kan leiden tot weerstand tegen de tegenspreker.

Tegenspraak kan ook ervaren worden als een maatregel die de dagelijkse routine uit het onderzoek haalt. Als de tegenspreker komt met theoretische kritiek of tegenargumenten, sluit dit mogelijk niet aan bij het pragmatisme van het team.

Indien de dominante politiecultuur een houding van conservatisme bevordert, kan dit op twee manieren tegenspraak bemoeilijken. Wellicht

wordt de tegenspreker als nieuwlichter gezien (en daarmee niet serieus genomen). Wellicht ook doorbreekt de tegenspreker te veel de bestaande routines en denkwijzen.

1.4 Tegenspraak als beleidsmaatregel

In deze paragraaf wordt ingegaan op het beleid dat ten grondslag ligt aan de invoering van tegenspraak als maatregel tegen tunnelvisie. Hoe zou vanuit dat perspectief tegenspraak georganiseerd moeten worden om tunnelvisie te voorkomen of doorbreken? Het vertrekpunt is het rapport van de commissie-Posthumus, waarna wordt ingegaan op de wijze waarop in het Programma Versterking Opsporing en Vervolgging handen en voeten is gegeven aan de aanbevelingen van de commissie-Posthumus.

De commissie-Posthumus

De commissie-Posthumus heeft, in navolging van Van de Bunt e.a. (2001), aanbevolen tegenspraak te organiseren bij (onder andere) de politie. De commissie-Posthumus (Posthumus, 2005: 167-168) formuleerde zeven centrale thema's waarover zij aanbevelingen deed. Het tweede thema luidde: 'Bij kapitale delicten moet bij de politie tegenspraak worden georganiseerd.' Uit de conclusies van Posthumus blijkt dat door het ontbreken van een kritische blik en tegenspraak fouten in het onderzoek die soms al in een eerdere fase zijn gemaakt, worden versterkt. Tegenspraak zou dus gericht moeten zijn op het voorkomen of herstellen van die fouten. Hoe dit moet worden georganiseerd, werkt Posthumus niet uit, maar hij geeft wel enkele aanbevelingen in die richting (Posthumus, 2005: 28).

- Tegenspraak moet worden georganiseerd in ernstige zaken, waarbij de schuldvraag niet ondubbelzinnig duidelijk is.
- Dit moet worden gedaan door van buiten komende referenten, niet bij het onderzoek betrokken (recherche)deskundigen.
- Deze referenten houden de informatie in het onderzoek tegen het licht en stellen vragen of brengen nog niet in het onderzoek aangevoerde argumenten te berde op grond van hun ervaring en deskundigheid.
- Tegenspraak is vooral van belang in de bewijsfase van het opsporingsonderzoek.

Programma Versterking Opsporing en Vervolg (PVOV)

Enkele maanden na het verschijnen van het rapport van de commissie-Posthumus is daarvan door de politie, het Openbaar Ministerie en het Nederlands Forensisch Instituut een uitwerking gegeven in het Programma Versterking Opsporing en Vervolg. Met dit PVOV is een programma opgesteld dat aansluit op eerder ingezette verandertrajecten. Het is gericht op verschillende thema's. De aanbevelingen van de commissie-Posthumus zijn daarin verwerkt. De organisatie van tegenspraak is verwerkt in het thema aandacht voor leiderschap en cultuur: 'Organisatie van tegenspraak, waar het strategisch management direct bij betrokken is, leidt tot een cultuur waarin reflectie en transparantie vanzelfsprekend zijn' (Openbaar Ministerie, Politie en Nederlands Forensisch Instituut, 2005: 4-5). De organisatie van tegenspraak moet dus leiden tot een gewenste cultuur. Daarom moeten bij (het Openbaar Ministerie en) de politie tegenspraak en review (ook wel genoemd tweede beoordeling) structureel worden ingebed in de werkwijze bij gecompliceerde onderzoeken (Openbaar Ministerie, Politie en Nederlands Forensisch Instituut, 2005).

Tegenspraak bestaat volgens het PVOV uit het intern georganiseerd doorlopend toetsen van beslissingen op een gestructureerde wijze door niet bij het onderzoek betrokken medewerkers. Tegenspraak is een voorziening die deel uitmaakt van een onderliggend systeem dat zorgt voor borging van reflectie in de organisatie. Dit begint met dagelijkse reflectie. Tegenspraak is volgens het PVOV een daarop aanvullende voorziening. Tegenspraak is noodzakelijk in complexe onderzoeken naar zware misdrijven die grote maatschappelijke beroering veroorzaken, omdat daarin een risico schuilt dat fouten onopgemerkt blijven, al dan niet onder invloed van groepsdenken. Ten derde is er voor uitzonderlijke gevallen de review (tweede beoordeling) gereserveerd. De review is voorbehouden aan strafrechtelijke onderzoeken naar zware misdrijven die geen duidelijk resultaat hebben opgeleverd, zijn vastgelopen of niet tot een verdachte hebben geleid (Openbaar Ministerie, Politie en Nederlands Forensisch Instituut, 2005).

Tegenspraak moet onderscheiden worden van deze twee andere voorzieningen. Reflectie, tegenspraak en review kunnen alle drie van belang zijn voor de kwaliteit van de opsporing, het tegengaan van groepsdenken en het voorkomen of (vroegtijdig) herstellen van fouten. Maar er zijn belangrijke verschillen tussen deze drie maatregelen. Niet alleen wordt er bij tegenspraak van uitgegaan dat dit op een gestructureerde wijze plaatsvindt, maar ook dat er sprake moet zijn van distantie tussen tegenspreker en de personen die rechtstreeks zijn

betrokken bij het opsporingsproces. Reflectie is in een continue vorm opgenomen in de werkwijze binnen de TGO's door middel van werkoverleg en briefing, een gerichte inzet van analisten, de inzet van leesploegen, het houden van brainstormsessies met experts en evaluatie achteraf. Review wordt slechts in uitzonderlijke gevallen ingezet, namelijk als het onderzoek is vastgelopen of niet tot een verdachte heeft geleid.

Het Programma Versterking Opsporing

Het PVOV (Openbaar Ministerie, Politie en Nederlands Forensisch Instituut, 2005) heeft een aantal richtlijnen voor tegenspraak opgesteld. Deze zijn later uitgewerkt in het Programma Versterking Opsporing (PVO) en hebben gere-sulteerd in een landelijk kader, een protocol en een checklist voor de politie. Deze bieden minimale vereisten en zogenaamde vaste ijkpunten voor het organiseren en uitvoeren van tegenspraak binnen de politie. Overigens zijn het protocol en de checklist op basis van opgedane ervaringen, zoals die bij de productevaluatie van tegenspraak in 2008¹⁰ aan de orde zijn gekomen, inmiddels aangepast (Landelijk programmabureau versterking opsporing, 2009).¹¹

Hieronder wordt een aantal elementen uit die richtlijnen besproken en geplaatst in het kader van de voorgaande paragrafen, om inzichtelijk te maken hoe de beleidsmakers met tegenspraak trachten het ontstaan en voortbestaan van tunnelvisie te voorkomen en hoe voorkomen wordt dat de tegenspreker zelf ten prooi valt aan tunnelvisie.

1 Criteria voor inzet van tegenspraak

Voor de inzet van tegenspraak bij de politie zijn in eerste instantie de volgende twee criteria geformuleerd:

“Tegenspraak is verplicht bij voltooide opzettelijke levensdelicten en zeer ernstige zedendelicten die (...) veel maatschappelijke beroering wekken en die een groot afbreukrisico kennen. Tegenspraak vindt niet plaats indien

---

10 Programma versterking opsporing (2008). *Rapport Productevaluatie Tegenspraak*. (z.u.)

11 Het nieuwe Protocol is in 2008 geschreven, maar eerst op 10 februari 2011 door de Strategische Beleidsgroep (Board opsporing, Raad van Korpschefs) vastgesteld.

ondubbelzinnig daderschap¹² kan worden vastgesteld waarbij kritisch moet worden omgegaan met het fenomeen bekentenis.

Tegenspraak is facultatief bij overige zaken met zo een moeilijkheidsgraad of maatschappelijke commotie en/of politiek of juridisch afbreukrisico dat uitzonderlijke inzet en aandacht noodzakelijk worden geacht. De reden hiervoor kan gelegen zijn in de persoon van de verdachte, de persoon van het slachtoffer of de aard van de zaak' (Protocol tegenspraak politie, 2006: 28-29).

Met deze criteria wordt een aantal gevaren voor het ontstaan van tunnelvisie in de opsporing onderkend, namelijk: het risico op het ontstaan van tunnelvisie bij ernstige zaken, zoals levensdelicten, waardoor zowel maatschappelijke als interne druk kan ontstaan om de zaak zo snel mogelijk op te lossen. Aan het criterium dat tegenspraak juist bij dergelijke delicten dient te worden ingezet, kan ook een andere overweging ten grondslag hebben gelegen. Bij ernstige zaken kunnen daders hoge straffen krijgen. Juist dan moeten geen fouten worden gemaakt.

Voorts wordt bij het facultatieve criterium onderkend dat er bij opsporingszaken ook druk kan worden uitgeoefend door de politiek. Tegenspraak is dus bij uitstek bedoeld voor dergelijke zaken waarbij interne of externe druk een rol kan spelen, waardoor mogelijk tunnelvisie ontstaat.

Het verplichtende criterium voor de inzet van tegenspraak is overigens inmiddels op basis van opgedane ervaringen, zoals die bij de productevaluatie tegenspraak zijn geïnventariseerd, aangepast. Het facultatieve criterium is niet aangepast, zij het dat hiervoor nu wordt besloten naar inzicht van de divisiechef. Het verplichtende criterium luidt nu dat tegenspraak wordt ingezet bij TGO-waardige delicten. De definitie van een TGO-waardig delict luidt als volgt (Raamwerk TGO, 2006):

'Een TGO-waardig delict is een kapitaal misdrijf:

- met de typering (mogelijk) opzettelijk levensdelict, zeer ernstig zedendelict, brandstichting met ernstige gevolgen, gijzeling, ontvoering en andere misdrijven tegen de lichamelijke integriteit waarop een strafbedreiging van 12 jaar gevangenisstraf of meer staat;
- met een (te verwachten) grote maatschappelijke impact; en
- waarbij geen ondubbelzinnig daderschap kan worden vastgesteld.'

12 Wat ondubbelzinnig daderschap inhoudt, blijkt niet uit het Protocol.

2 Afstand van de tegenspreker tot het onderzoek (steam)

Belangrijk terugkerend element in het landelijk kader en het protocol is de afstand die de tegenspreker ten opzichte van het onderzoek dient te bewaren. Zo is in het protocol vastgesteld dat de tegenspreker niet eerder betrokken is in onderzoek naar het delict in kwestie en dat de tegenspreker de werkzaamheden onafhankelijk van het team moet uitvoeren. Argument lijkt hierbij te zijn dat de tegenspreker gebaat is bij een grote mate van afstandelijkheid. Dit geldt ook voor de afspraak in het protocol dat de tegenspreker in principe de briefings en besprekingen van de teamleiding niet bijwoont, tenzij de teamleider of de tegenspreker dit in het belang van een effectieve tegenspraak wenselijk acht. De tegenspreker heeft dan alleen de rol van toehoorder. Anders bestaat het gevaar dat een tegenspreker die te dicht op het onderzoek (steam) komt te staan, zelf meegaat in het groepsdenken en in de eventuele tunnelvisie van het team. Bovendien kan eerdere betrokkenheid van de tegenspreker bij het onderzoek al tot een gedeelde tunnelvisie hebben geleid.

3 De taken van de tegenspreker

Hoewel door de commissie-Posthumus is benadrukt dat tegenspraak vooral in de bewijsfase van het opsporingsonderzoek van belang is, is in het Protocol tegenspraak politie onderscheid gemaakt tussen tegenspraak in de identificatiefase en in de bewijsfase.¹³ De tegenspreker heeft voor beide fasen verschillende taken. In de identificatiefase moet de tegenspraak zich vooral richten op de hypothesen en beslissingen die leiden tot de keuzes van onderzoeksrichting, onderzoekssubject en verdachte. In de bewijsfase moet de nadruk van tegenspraak liggen op de kwaliteit (inclusief de rechtmatigheid) van het verzamelde bewijs en de kwaliteit van het dossier (Protocol tegenspraak politie, 2006: 28).

Om te voorkomen dat de tegenspreker zelf een schaduwonderzoek gaat doen, is in het protocol uitdrukkelijk geformuleerd dat de tegenspreker geen opsporingshandelingen onderneemt en dat de opdracht tot tegenspraak concreet is geformuleerd en afgebakend in tijd en capaciteit.

De door de tegenspreker uit te voeren concrete activiteiten zijn als volgt geformuleerd (Protocol tegenspraak politie, 2006: 29):

---

13 De Poot e.a. (2004) definiëren de begrippen 'identificatiefase' en 'bewijsfase' als volgt: 'De identificatiefase loopt vanaf het moment dat de zaak wordt gemeld totdat een verdachte wordt geïdentificeerd. De bewijsfase is de hierop volgende onderzoekperiode' (De Poot e.a., 2004: 83). De commissie-Posthumus definieert beide begrippen iets anders. De identificatiefase is de fase waarin gezocht wordt naar de dader. De bewijsfase is de fase waarin een zitting bij de rechter wordt voorbereid (Posthumus, 2005: 28).

- ‘Het ter discussie stellen van oordelen die aan het formuleren van hypothesen en het nemen van beslissing(en) ten grondslag hebben gelegen;
- Het voorbereiden en het stellen van goed gefundeerde vragen die uitnodigen tot zelfreflectie;
- Het falsifiëren van door het onderzoeksteam gebruikte argumenten c.q. onderbouwing van hypothesen en beslissingen;
- Het structureel aanreiken van alternatieve hypothesen en onderzoeksrichtingen.’¹⁴

Verondersteld kan worden dat met het ter discussie stellen van oordelen en het stellen van goed gefundeerde vragen die uitnodigen tot zelfreflectie getracht wordt inzichtelijk te krijgen voor zowel tegenspreker als team waarom beslissingen worden genomen en welke overwegingen daaraan ten grondslag liggen. Op die manier kunnen beslissingen in twijfel worden getrokken, waardoor mogelijk tunnelvisie aan het licht kan komen. Hierdoor kunnen argumenten naar voren komen die eerder niet waren meegewogen. Een *shared delusion* zou bijvoorbeeld naar voren kunnen komen.

Met het falsifiëren door de tegenspreker kan worden geprobeerd op zoek te gaan naar tegenbewijs. Dit is iets wat een onderzoeksteam gelet op de confirmation bias bij het werken met hypothesen en scenario's mogelijk niet zonder meer zal doen. Ten slotte wordt met het aanreiken van alternatieven getracht bijvoorbeeld informatie die later is binnengekomen onder de aandacht van het team te brengen.

4 Bevoegdheden en verantwoordelijkheden van de tegenspreker

Het primaire doel van tegenspraak bij het voorkomen van groepsdenken en tunnelvisie is het adviseren van de teamleider, zo blijkt uit het protocol. Daarbij wordt in het protocol onderkend dat effectieve tegenspraak is gebaat bij een basis van vertrouwen en collegialiteit tussen teamleider en tegenspreker. Omdat de tegenspreker vanuit het team gezien een buitenstaander is, zou op basis van het dominante beeld van de politiecultuur kunnen worden verwacht dat een dergelijke vertrouwensbasis niet vanzelfsprekend is. In het protocol zijn werkwijzen opgenomen die wellicht kunnen bijdragen aan het vertrouwen en de collegialiteit. Zo rapporteert de tegenspreker in beginsel zijn bevindingen op de

¹⁴ Deze laatste activiteit is wel in het eerste Protocol opgenomen, maar in het aangepaste Protocol tegenspraak politie (Centrum versterking opsporing, 2011) niet meer.

tussen hem en de teamleider afgesproken momenten. Daarnaast dient de tegenspreker terughoudend te zijn met het interviewen van teamleden en dient hij dat vooraf af te stemmen met de teamleider.

Daar staat wel tegenover dat de tegenspreker volgens het protocol ook (op eigen initiatief) rapporteert aan de divisiechef recherche. De tegenspreker houdt daarom een journaal bij en maakt van zijn bevindingen een verslag. Het protocol houdt in dat de tegenspreker werkt in opdracht van de divisiechef en daaraan verantwoording is verschuldigd. Hiermee is onderkend dat tegenspraak conflicten kan oproepen en dat de zienswijzen van teamleiding en tegenspreker uiteen kunnen lopen. Indien de tegenspreker tegen de visie van het team in gaat, kan hij op weerstand of tegenzin stuiten. De tegenspreker dient bij blijvend verschil van inzicht altijd aan de divisiechef recherche te rapporteren.

5 De competenties van de tegenspreker

De volgens het protocol vereiste competenties van de tegenspreker¹⁵ zijn niet alleen gericht op de vraag hoe de tegenspreker tunnelvisie bij het team en zichzelf tracht te vermijden, maar ook op de wijze van omgang tussen tegenspreker en teamleider. Zo is het bijvoorbeeld van belang dat de tegenspreker ruime en brede recherche-ervaring heeft. We zagen dat ervaren rechercheurs op grond van hun ervaring mogelijk meer scenario's ter beschikking hebben, waardoor ze gemakkelijker het ene scenario voor het andere kunnen inruilen als de verkregen informatie hiertoe aanleiding geeft. Hierdoor vallen zij zelf mogelijk minder snel ten prooi aan tunnelvisie en zijn zij beter in staat eventuele alternatieven aan te reiken. Dit geldt bijvoorbeeld ook voor de vereiste dat de tegenspreker bekend is met groepsdynamische processen (die kunnen leiden tot tunneldenken), onafhankelijk moet kunnen denken en stressbestendig is. Op procesmatig gebied wordt vereist dat de tegenspreker moet kunnen omgaan met weerstand, gevoel heeft voor verhoudingen en communicatief vaardig is.

---

15 Protocol tegenspraak politie, 2006: 31. In het herziene protocol (Centrum versterking opsporing, 2011) zijn de competenties niet opgenomen, maar is slechts vermeld dat deze worden vervangen door een gestandaardiseerd competentieprofiel, vergelijkbaar met de VKL-profielen.

1.5 Vraagstelling

Voordat de vraagstelling van dit onderzoek wordt geformuleerd, worden eerst nog twee conceptuele onderscheidingen gemaakt, deels gebaseerd op de voorgaande paragrafen.

Voor de tegenspreker valt tegenspraak uiteen in twee kernproblemen. Allereerst moet de tegenspreker voorkomen dat bij het team tunnelvisie ontstaat of blijft voortbestaan. Vervolgens moet hij voorkomen dat hij zelf een tunnelvisie ‘ontwikkelt’. We zagen immers dat de psychologische mechanismen die tunnelvisie kunnen veroorzaken voor iedereen gelden.

Binnen tegenspraak zijn twee aspecten te onderscheiden, namelijk een inhoudelijk en een sociaal. Met het eerste aspect wordt bedoeld in hoeverre de tegenspreker in staat is gefundeerde vraagtekens te plaatsen bij in het onderzoek gehanteerde hypothesen of erop kan wijzen dat mogelijke scenario’s geheel of vroegtijdig buiten beschouwing zijn gebleven zonder dat daarvoor een goede argumentatie is te vinden. Dit speelt zowel een rol bij het doel van de tegenspreker tunnelvisie bij het team te voorkomen of te doorbreken als bij het voorkomen van tunnelvisie bij zichzelf.

Voor de vraag wat er met deze professionele inbreng wordt gedaan, is echter het tweede aspect van groot belang. Het gaat hierbij meer om de sociaalpsychologische en politieculturele aspecten van tegenspraak. In hoeverre wordt de tegenspraak ervaren als een persoonlijke aanval op het onderzoeksteam? In hoeverre is er een klimaat waarin de tegenspreker zich vrij voelt alle vragen en kanttekeningen die hij heeft naar voren te brengen? Dit aspect speelt met name een rol bij het voorkomen van tunnelvisie bij het team. Bij het voorkomen van tunnelvisie bij de tegenspreker zelf speelt het sociale aspect ook een rol, maar op een andere manier. Hierbij speelt meer de vraag hoe de tegenspreker tracht te voorkomen dat hij wordt ‘meegezogen’ in het groepsdenken van het team.

Op basis van de voorgaande paragrafen kan de vraagstelling van het onderzoek als volgt worden geformuleerd: hoe vindt in de praktijk binnen de Nederlandse politie tegenspraak in de opsporing plaats en welke bijdrage levert dat aan het opsporingsproces?

Binnen deze vraagstelling zijn de volgende vijf deelvragen onderscheiden.

- a Op welke wijze is de tegenspraak bij de Nederlandse politie georganiseerd en hoe vindt de uitvoering daarvan plaats?
- b Hoe wordt binnen de uitvoering van deze tegenspraak omgegaan met verschillende centrale elementen uit het protocol en de checklist die hiervoor zijn ontwikkeld?

- c Op welke wijze worden beslissingen genomen over de vraag bij welke opsporingszaken tegenspraak wordt ingezet en bij welke niet?
- d Welke effecten heeft de tegenspraak op de opsporing?
- e Welke bevorderende en belemmerende factoren spelen een rol bij de wijze waarop de tegenspraak in de praktijk plaatsvindt en bij de bijdrage die deze levert aan de opsporing?

De deelvragen worden als volgt toegelicht.

- Ad a. Uitvoering tegenspraak.
Ten eerste moet met dit onderzoek zicht worden geboden op de wijze waarop in de praktijk de tegenspraak bij de politie is georganiseerd en wordt uitgevoerd. Hierbij gaat het zowel om de vraag hoe de tegenspreker tunnelvisie bij het onderzoeksteam tracht te voorkomen of te doorbreken als om de vraag hoe hij dat bij zichzelf doet. Daarbij zijn de professioneel-inhoudelijke kant en de sociale kant van tegenspraak van belang.
- Ad b. Omgaan met protocol en checklist.
Hiervoor werden de belangrijkste elementen geschetst uit het voor de tegenspraak ter beschikking staande protocol en checklist. Bij de beschrijving van de uitvoering van de tegenspraak wordt tevens nagegaan hoe in de praktijk met de onderdelen van deze instrumenten wordt omgegaan.
- Ad c. Beslissingen over selectie van zaken.
Het protocol bevat verplichtende en facultatieve criteria ten aanzien van de vraag in welke gevallen tegenspraak moet en kan worden toegepast. Tegelijk lijken er in de praktijk ook ontheffende criteria (bijvoorbeeld bij zogenaamde klip-en-klaarzaken). Daarnaast moet worden geconstateerd dat sommige criteria uit het protocol voor meerdere uitleg vatbaar zijn, zoals het criterium van de te verwachten maatschappelijke beroering of van het politieke en/of juridische afbreukrisico. Bovendien mag worden verwacht dat bij tegenspraak ook praktische en organisatorische omstandigheden (zoals het onttrekken van capaciteit aan de opsporing) een rol kunnen spelen. Om deze redenen is het van belang na te gaan hoe in de praktijk de beslissing valt over de inzet van tegenspraak, wie bij deze beslissing zijn betrokken en welke criteria daarbij op welke wijze worden gehanteerd.
- Ad d. Effecten.
Een centrale vraag is welke bijdrage tegenspraak levert aan het opsporingsproces. Het is deze bescheiden opvatting over effectiviteit die in dit onderzoek wordt gehanteerd. Het gaat daarbij dus niet zozeer om de vraag in hoeverre er een positief effect wordt bereikt op het eindproduct van de

opsporing (een verdachte die voor de rechter kan worden gebracht), als wel om de vraag in hoeverre de tegenspraak een merkbare invloed heeft gehad op het opsporingsproces zelf: zijn er bijvoorbeeld bepaalde assumpties onder invloed van de tegenspraak losgelaten, zijn er nieuwe scenario's toegevoegd, is er betere argumentatie gezocht waarom er in een bepaalde richting is gerechercheerd? Getracht wordt ook inzicht te verkrijgen in de vraag of de tegenspraak bijdraagt aan het voorkomen van tunnelvisie, in die zin dat wordt gekeken of de tegenspraakpraktijk adequaat is voor het aanpakken van de psychologische mechanismen die kunnen bijdragen aan het ontstaan of voortbestaan van tunnelvisie.

- Ad e. Factoren.

Tot slot richt dit onderzoek zich op de vraag welke belemmerende en bevorderende factoren van invloed zijn op de uitvoering van de tegenspraak en op de effecten die dit kan hebben op de opsporing. Een deel van deze factoren kan worden gerekend tot de sociale aspecten van tegenspraak. Het gaat daarbij onder meer om onderling vertrouwen, het kunnen omgaan met kritiek en de ruimte die een tegenspreker krijgt. Daarnaast zijn hier mogelijk andere factoren van belang, zoals de organisatorische inbedding en sturing, het moment waarop de tegenspraak wordt ingezet, de opdracht die daaraan mee wordt gegeven, de middelen (zoals tijd) die de tegenspreker voor zijn activiteiten krijgt, de capaciteit die in meer algemene zin binnen het korps beschikbaar is voor de opsporing, en de relatie met andere partijen zoals teamleider, divisiechef recherche of officier van justitie.

Op grond van de beantwoording van deze vijf deelvragen komt tot slot de vraag aan bod wat de uitkomsten van dit onderzoek kunnen betekenen voor de wijze waarop tegenspraak binnen de Nederlandse politie is opgezet en wordt uitgevoerd.

1.6 Leeswijzer

In het volgende wordt verslag gedaan van dit onderzoek naar tegenspraak bij de politie.

Na deze uitgebreide inleiding op het thema tegenspraak, volgt in het tweede hoofdstuk een uitwerking van de opzet en uitvoering van het onderzoek. In hoofdstuk 3 wordt geschetst hoe landelijk tegenspraak bij de politie is georganiseerd. Vervolgens (hoofdstuk 4) wordt aan de hand van drie casus een beeld

van de uitvoering van tegenspraak geschetst. In de hoofdstukken 5, 6 en 7 wordt dieper op de uitvoering van tegenspraak ingegaan. In hoofdstuk 5 komt de werkwijze aan bod, waarbij onder meer wordt beschreven hoe in de praktijk de tegenspreker probeert tunnelvisie bij het team te voorkomen en te doorbreken en hoe hij tunnelvisie bij zichzelf tracht te voorkomen. Vervolgens wordt in hoofdstuk 6 ingegaan op de inhoudelijke aspecten van tegenspraak. Hoofdstuk 7 analyseert de sociale aspecten bij het voorkomen of doorbreken van tunnelvisie bij het onderzoeksteam. In hoofdstuk 8 worden de effecten en de doorwerking van tegenspraak beschreven. Hoofdstuk 9 bevat een afsluitende beschouwing.

Opzet en uitvoering onderzoek

2.1 Onderzoek in vier stappen

De opzet van dit onderzoek kent vier stappen. In de eerste drie worden de onderzoeksgegevens verzameld. De eerste stap vormt daarbij het breedteonderzoek, de tweede en derde stap bieden daarop een verdieping. In de vierde en afsluitende stap vinden de eindanalyse en -rapportage plaats.

Stap 1

In eerste instantie is nagegaan hoe binnen de Nederlandse politie in het algemeen de tegenspraak is georganiseerd, hoe deze op hoofdlijnen wordt uitgevoerd en wordt omgegaan met kernelementen van protocol en checklist en op welke wijze beslissingen worden genomen over de inzet van tegenspraak. Hiermee wordt een eerste antwoord gegeven op de onderzoeksvragen a, b en c (zie §1.5). Daartoe is per korps één direct bij de tegenspraak betrokken medewerker telefonisch geïnterviewd. Deze interviews zijn afgenomen door één van de onderzoekers.

De 26 politiekorpsen zijn schriftelijk benaderd om medewerking te verlenen aan deze eerste stap van het onderzoek. Op één korps na waren alle korpsen bereid hieraan mee te werken.

De meeste van de interviews met in totaal 27 personen van 25 verschillende korpsen vonden telefonisch plaats. Zij duurden twintig tot dertig minuten en werden uitgevoerd aan de hand van een gestructureerde vragenlijst met zowel open als gesloten vragen. In sommige gevallen werd van deze gang van zaken wat afgeweken. Het gesprek vond bijvoorbeeld niet telefonisch plaats, maar face to face. Praktische omstandigheden waren telkens de aanleiding om de procedure wat aan te passen. Aan het eind van de telefonische interviews werd telkens verzocht om beschikbare schriftelijke documenten over tegenspraak binnen het korps.

Op basis van deze telefonische interviews en schriftelijke documenten is een redelijk compleet beeld verkregen van de wijze waarop de tegenspraak binnen

de Nederlandse politie bijna vijf jaar na invoering is georganiseerd. Hiervan is een intern verslag gemaakt als voorbereiding op de eindanalyse en -rapportage.

Stap 2

Dit deel van het onderzoek is uitgevoerd door middel van casestudies. In deze vorm van onderzoek gaat het om een intensieve studie van complexe processen in hun 'natuurlijke' sociale omgeving (Leys, 2009; Yin, 1990; George & Bennett, 2005). Volgens Yin (1990) kan de gevalstudie vooral dienen ter beantwoording van zogenaamde hoe- en waarom-vragen met betrekking tot complexe verschijnselen waarover de onderzoeker geen controle heeft (zie ook George & Bennett, 2005: 19-22).

Om deze reden is in dit deel van dit onderzoek eveneens gebruikgemaakt van deze onderzoeksvorm. Om gedetailleerd zicht te krijgen op het verloop van de tegenspraak in de praktijk, op de argumenten en hypothesen die daarbij aan de orde komen, in hoeverre naar andere wegen in het opsporingsonderzoek wordt gezocht om de bewijsvoering rond te krijgen en om na te gaan welke effecten tegenspraak heeft, zijn zogenaamde *embedded case studies* (Yin, 1990; Hutjes & Van Buuren, 1992) gehanteerd. Binnen de onderzochte politiekorpsen (cases) zijn concrete gevallen van tegenspraak (subcases) gedetailleerd onderzocht. Aan de hand daarvan kan nauwkeurig worden nagegaan hoe binnen de context van een bepaald korps de tegenspraak wordt uitgevoerd, verloopt en doorwerkt bij verschillende opsporingsonderzoeken. Op deze wijze kan antwoord worden verkregen op de onderzoeksvragen a, b, d en e (zie §1.5).

Uit de telefonische interviews die eerder werden gehouden (zie stap 1) bleek dat in de meeste gevallen tegenspraak wordt gestart op grond van het zogenaamde verplichtende criterium, dat wil zeggen dat er een Team Groot-schalige Opsporing (TGO) is ingesteld. Slechts een beperkt aantal korpsen stelt ook wel tegenspraak in op grond van het facultatieve criterium.¹⁶ Bij zes korpsen zou dit een enkele keer voorkomen, bij drie korpsen wat regelmatig.

Daarom richt dit onderzoek zich vooral op opsporingsonderzoeken waarbij

---

16 Tegenspraak is facultatief als er geen TGO is, maar in het opsporingsonderzoek wel sprake is van zo een moeilijkheidsgraad, kans op maatschappelijke commotie en/of politiek of juridisch afbreukrisico, dat uitzonderlijke inzet en aandacht noodzakelijk worden geacht. De reden hiervoor kan gelegen zijn in de persoon van de verdachte, de persoon van het slachtoffer of de aard van de zaak.

tegenspraak is ingesteld op grond van het verplichte criterium. Daarnaast is getracht enkele opsporingsonderzoeken te bestuderen waarin tegenspraak is ingezet op grond van het facultatieve criterium.

Bij de selectie van de te onderzoeken opsporings-/tegenspraakgevallen golden nog de volgende criteria. De gevallen moesten bij voorkeur niet te lang geleden hebben gespeeld, anders zou een reconstructie van de gang van zaken moeilijker worden.¹⁷ De gevallen zijn onderzocht bij vijf korpsen waarvan in de eerste stap van het onderzoek bleek dat zij de tegenspraak op verschillende manieren hebben georganiseerd en uitvoeren.¹⁸

Bij deze casestudies zijn verschillende elkaar aanvullende onderzoeksmethoden (vgl. Yin, 1990; Leys, 2009) gebruikt. Per geval van tegenspraak heeft eerst dossieronderzoek plaatsgevonden, zowel van het opsporingsdossier als van het tegenspraakdossier. Dit onderdeel van het onderzoek is (gedeeltelijk) door de twee onderzoekers verricht.

Vervolgens zijn door één onderzoeker voor elk geval van tegenspraak interviews uitgevoerd met de bij de betreffende opsporingsonderzoeken betrokken medewerkers (in de regel een teamleider) en met een of twee tegensprekers. In sommige gevallen konden interviews overigens gecombineerd worden omdat een teamleider bij meer opsporingszaken betrokken was, of omdat een tegenspreker verantwoordelijk was voor de tegenspraak in meerdere van de onderzochte gevallen.

Ten slotte is per onderzocht korps en per onderzocht opsporingsonderzoek een voorlopig verslag gemaakt met de belangrijkste onderzoeksbevindingen. Deze verslagen zijn niet gepubliceerd en hebben slechts een interne functie als voorbereiding op de eindanalyse en -rapportage.

Stap 3

Uit de telefonische interviews van stap 1 bleek dat een aantal korpsen niet of nauwelijks gebruikmaakt van tegenspraak als maatregel om tunnelvisie in de opsporing te voorkomen. Vier korpsen stellen tegenspraak niet of slechts in zeer bijzondere gevallen in. Zij zien de noodzaak van tegenspraak niet en/of zeggen andere voorzieningen of maatregelen te hebben getroffen om tunnelvisie te

¹⁷ Zie voor de selectie van onderzoeken §2.2.

¹⁸ Zie voor de keuze van korpsen §2.2.

voorkomen. Om na te gaan wat deze alternatieven voor tegenspraak zijn, zijn bij deze vier korpsen face-to-face-interviews afgenomen. Eén van die korpsen is een korps waar ook dossieronderzoek heeft plaatsgevonden. Door dat korps is namelijk aangegeven dat naast tegenspraak, die in ongeveer een kwart van de TGO-onderzoeken wordt ingezet, soms andere maatregelen worden getroffen ter voorkoming van tunnelvisie. Daarom is in dit korps bij de interviews bij stap 2 ook ingegaan op deze extra maatregelen.

Ook deze fase van het onderzoek is afgerond met een voorlopig caseverslag per korps. Ook dit had slechts een interne functie en is gebruikt voor de eindanalyse en -rapportage.

Stap 4

Op basis van de voorlopige interne onderzoeksverslagen en caseverslagen over de voorgaande drie fasen van het onderzoek heeft de eindanalyse van het verzamelde empirisch materiaal plaatsgevonden, waaronder een *cross case*-analyse (Yin, 1990). Op basis hiervan is de eindrapportage van dit onderzoek opgesteld.

2.2 Selectie van korpsen en gevallen van tegenspraak

Selectie van korpsen

Bij de start van de casestudies (in de tweede fase van het onderzoek) deed zich de vraag voor bij hoeveel en welke korpsen hoeveel gevallen van tegenspraak (in totaal en per korps) zouden moeten worden onderzocht. Uit de eerste fase van het onderzoek is gebleken dat er tussen de politiekorpsen belangrijke verschillen bestaan in de organisatie van de tegenspraak. Verwacht mag worden dat deze verschillen in organisatie en procedure van invloed zijn op de uitvoering en effecten van tegenspraak. Dit houdt in dat het onderzoek bij meerdere korpsen moet worden uitgevoerd die verschillen in organisatie en procedure van tegenspraak.

Om goed zicht te krijgen op de wijze waarop per korps tegenspraak functioneert, is het wenselijk bij de te onderzoeken korpsen telkens meerdere gevallen van opsporing en tegenspraak te onderzoeken. Gezien de hoeveelheid tijd die de analyse van de opsporings- en tegenspraakdossiers vergt, moet het aantal

te onderzoeken gevallen van tegenspraak beperkt blijven. Overigens, gezien de ervaring dat de toestemmings- en screeningsprocedures voor dergelijk dossieronderzoek veel tijd vergen, moet ook het aantal te onderzoeken korpsen beperkt blijven.

Bij de selectie van de korpsen voor de casestudies hebben twee hoofdcriteria en enkele aanvullende overwegingen een rol gespeeld. Het eerste criterium is of tegenspraak intern dan wel extern wordt georganiseerd. Hiermee wordt bedoeld dat de tegenspreker uit het eigen korps afkomstig is (intern) of uit een ander korps afkomstig is (extern). Er zijn korpsen die alleen interne tegensprekers inzetten en korpsen die alleen externe tegensprekers kennen. Ten slotte zijn er korpsen met zowel interne als externe tegensprekers. De verwachting is dat de uitvoering van tegenspraak beïnvloed wordt door de inzet van interne dan wel externe tegensprekers.

Het tweede kenmerk is het moment waarop tegenspraak in het opsporingsonderzoek wordt ingezet. De meeste korpsen hebben bepaald dat tegenspraak zo snel mogelijk moet worden ingezet, maar in de praktijk blijkt dat moment nogal uiteen te lopen. Er zijn korpsen waar de tegenspreker binnen twee tot drie dagen wordt ingezet. Het komt echter ook voor dat de tegenspraak pas na enkele weken begint. Ook hier mag verwacht worden dat het moment van inzetten van de tegenspreker invloed heeft op de uitvoering van tegenspraak. Voor een tegenspreker kan het veel uitmaken of hij/zij vanaf het eerste uur bij het onderzoek is betrokken, of pas na twee weken of later.

Voorts is bij de selectie van de korpsen rekening gehouden met nog enkele andere overwegingen. Uit de telefonische interviews in de eerste fase van het onderzoek blijkt dat de korpsen verschillen in het aantal keren dat zij per jaar tegensprekers inzetten (bijvoorbeeld omdat zij jaarlijks niet evenveel onderzoeken hebben die voor tegenspraak in aanmerking komen). Ook is gezocht naar minstens één korps dat ook tegenspraak instelt op grond van het facultatieve criterium.

Ten slotte is bij de selectie van de korpsen rekening gehouden met de grootte van het korps (wat kan samenhangen met de ervaring die men heeft met tegenspraak), de regio en het samenwerkingsverband waarvan het korps deel uitmaakt.¹⁹ Er is naar gestreefd niet alleen grote korpsen te betrekken in het onderzoek, maar ook kleinere korpsen. Voorts is een evenwichtige spreiding

---

19 Een groot aantal korpsen participeert in samenwerkingsverbanden met betrekking tot onder meer tegenspraak (zie §3.4).

van de korpsen over het land nagestreefd en zijn niet meerdere korpsen uit eenzelfde samenwerkingsverband onderzocht.

Op basis van deze criteria zijn vijf korpsen geselecteerd en benaderd. Eén van deze korpsen wilde liever niet meewerken in verband met personeelskrapte en een groot aantal opsporingsonderzoeken op dat moment. Daarop is een ander, vergelijkbaar korps benaderd. Dit wilde wel meewerken.

In verband met de vertrouwelijkheid en gevoeligheid van de informatie in de onderzochte opsporingsdossiers en bijbehorende tegenspraakdossiers, is er niet alleen voor gekozen de namen van de korpsen hier niet te noemen, maar ook de gegevens die herleidbaar zouden kunnen zijn tot identificeerbare personen in dit onderzoek te anonimiseren.

Selectie van tegenspraakgevallen

Bij de selectie van te onderzoeken tegenspraakgevallen hebben de volgende overwegingen een rol gespeeld.

- Om zicht te krijgen op de diversiteit in de praktijk van tegenspraak is er, zoals hiervoor al aangegeven, naar gestreefd gevallen van tegenspraak te onderzoeken bij meerdere korpsen.
- Omdat verwacht werd dat het onderzoek van de opsporings- en tegenspraakdossiers een tijdrovende zaak zou zijn (zeker ook omdat daarover vervolgens interviews zouden worden gehouden), moest het aantal te onderzoeken tegenspraakgevallen praktisch haalbaar blijven.
- Om verschillende redenen leek het onverstandig tegenspraakgevallen te onderzoeken die te lang geleden hadden plaatsgevonden. Hoe langer geleden, hoe moeilijker het vermoedelijk zou zijn betrokkenen over de tegenspraak te spreken. Bovendien zou dan het geheugen mensen mogelijk parten gaan spelen. Afgezien daarvan richt dit onderzoek zich niet op de aanloopproblemen die vermoedelijk zijn ontstaan direct na invoering van tegenspraak als nieuwe maatregel. Daarom werd het onderzoek in eerste instantie gericht op gevallen die na 1 januari 2009 waren gestart.
- Om het verloop en de doorwerking van tegenspraak goed te onderzoeken, leek het verstandig het onderzoek alleen te richten op gevallen waarin het opsporingsonderzoek is afgerond. In dit onderzoek is afronding opgevat als het inzenden van de zaak door de politie aan het Openbaar Ministerie of het stopzetten van de opsporing vanwege gebrek aan resultaat. Zou afronding

hebben betekend dat de zaak in eerste instantie voor de rechter moet zijn geweest of zelfs dat er een onherroepelijke uitspraak zou moeten zijn gedaan, dan was de verwachting dat (ook) tegenspraakgevallen zouden moeten worden onderzocht van voor januari 2009. Daarmee zou niet aan het vorige punt zijn voldaan.

- Tot slot leek het om eerdergenoemde reden goed ook enkele gevallen te bestuderen van tegenspraak op grond van het facultatieve criterium.

Op grond van deze overwegingen is er in eerste instantie naar gestreefd bij vijf korpsen 25 gevallen te onderzoeken van tegenspraak op grond van het verplichtende criterium en in aanvulling daarop drie gevallen op grond van het facultatieve criterium. Er is aan de vijf korpsen inzage gevraagd in de laatste vijf onderzochte opsporingsonderzoeken.

2.3 Dossieronderzoek

Selectie in praktijk

Mede op basis van de informatie uit de eerste fase van dit onderzoek werd ervan uitgegaan dat het mogelijk zou zijn per korps vijf gevallen van tegenspraak te onderzoeken die waren gestart na 1 januari 2009. In de praktijk bleek dat echter niet (altijd) haalbaar. Verschillende omstandigheden speelden daarbij een rol. Soms bleek er minder vaak te zijn tegengesproken dan eerder was gesuggereerd. Soms was de tegenspraak niet te onderzoeken omdat de tegenspraak nog niet was afgerond, niet was vastgelegd of het dossier ervan niet meer beschikbaar was. Op grond hiervan is uiteindelijk besloten waar nodig ook tegenspraakgevallen te onderzoeken die al voor 1 januari 2009 waren begonnen.

Op basis van de informatie uit de eerste fase van het onderzoek werd er bovendien van uitgegaan dat het bij twee van de korpsen mogelijk zou zijn tegenspraak op grond van het facultatieve criterium te onderzoeken. Uiteindelijk bleek er slechts één dergelijk geval beschikbaar te zijn.

Uiteindelijk zijn 26 gevallen van tegenspraak gedetailleerd onderzocht (zie tabel 2.1). Het gaat hier om 25 gevallen op grond van het verplichtende criterium en één geval op grond van het facultatieve criterium. Voor ieder geval is zowel het tegenspraakdossier als het opsporingsdossier bestudeerd. In totaal zijn daarmee 52 dossiers geanalyseerd.

Tabel 2.1: Aantal opsporings-/tegenspraakonderzoeken per korps, ingedeeld naar aanvangsjaar van het opsporingsonderzoek

Aanvangsjaar	Aantal onderzoeken korps A	Aantal onderzoeken korps B	Aantal onderzoeken korps C	Aantal onderzoeken korps D	Aantal onderzoeken korps E	Aantal onderzoeken geanalyseerd per aanvangsjaar
2011						
2010	1		1		4	6
2009		1	4	1		6
2008	3	3	1		1	8
2007	1	1		2	1	5
2006				1		1
Totaal	5	5	6	4	6	26

Tegenspraakdossier

Bij aanvang van het onderzoek was niet geheel duidelijk waaruit tegenspraakdossiers zouden bestaan en welke onderdelen daarvan voor dit onderzoek relevant zouden zijn om een goed beeld van de tegenspraak te krijgen. Telkens is gevraagd om de verslaglegging van de tegenspraak.

De wijze van rapportage van tegenspraak bleek niet voor alle korpsen en voor alle tegensprekers dezelfde. In verschillende korpsen werd gewerkt met een tegenspraakjournaal. Daarin wordt onder meer opgenomen wanneer er contact is geweest tussen tegenspreker en teamleider, welke onderwerpen zijn besproken, welke punten en overwegingen (soms ook bevindingen of aanbevelingen) de tegenspreker heeft ingebracht, naast soms andere aantekeningen. Soms bevat het dossier (ook) tegenspraakverslagen. Dit zijn verslagen van de tegenspraaksessies, de gesprekken tussen tegenspreker en teamleider. Tot slot zijn er soms tegenspraakrapporten of evaluatierapporten. Dit zijn rapportages over het onderzoek en de tegenspraak aan de opdrachtgever van de tegenspreker. Overigens, één tegenspreker week af van deze gang van zaken. Hij bleek niet alle tegenspraak in het tegenspraakjournaal en tegenspraakrapport op te nemen.

De omvang van de tegenspraakdossiers varieert sterk. Er zijn tegenspraakdossiers die alleen bestaan uit een tegenspraakrapport of -journaal van in totaal ongeveer vijf pagina's. Daar staan tegenspraakdossiers tegenover van meerdere tegenspraakjournaals van twee tot drie pagina's per journaal, die totaal tussen de vijftien tot twintig pagina's beslaan.

Opsporingsdossier

Om een goed beeld te krijgen van de tegenspraak bleek het voldoende om van het opsporingsdossier alleen het afsprakenjournaal te raadplegen. Dit is gebeurd bij alle korpsen. Per korps bleek overigens de inhoud en omvang van de afsprakenjournaals sterk te variëren.²⁰ In de meeste gevallen werd naast het afsprakenjournaal ook inzage verleend in aanvullende stukken, zoals voortgangsverslagen voor de Regionale stuurgroep (of soortgelijk overleg), projectplannen, briefingverslagen, besluiten of opdrachten tot tegenspraak of werkverslagen/journaals van coördinatoren.

Analyse van dossiers

De dossiers zijn geanalyseerd aan de hand van een vooraf opgesteld schema, dat deels werd bijgesteld naar aanleiding van de ervaringen bij het eerste korps. Eerst is telkens aan de hand van het opsporingsdossier enige informatie verzameld over het opsporingsonderzoek. Het gaat hier om achtergrondinformatie nodig om het verloop en de inhoud van de tegenspraak te kunnen plaatsen. De verzamelde informatie is in het analyseschema genoteerd.

Vervolgens is telkens het tegenspraakdossier bestudeerd. Vaste onderwerpen daarbij waren onder meer opdrachtverlening, wijze van verslaglegging, frequentie en samenstelling van tegenspraaksessies en de inhoudelijke aspecten van de tegenspraak. Per onderwerp is in het analyseschema genoteerd wat door de tegenspreker is ingebracht. Het analyseschema bood ruimte om met verschillen tussen de tegenspraakgevallen rekening te houden.

Daarna is telkens in zowel het opsporingsdossier als het tegenspraakdossier gezocht naar eventuele reacties van de teamleiding of mogelijke effecten van de tegenspraak op door de tegenspreker ingebrachte onderwerpen. In veel gevallen blijkt echter in de afsprakenjournaals nauwelijks of niet naar de tegenspraak te worden verwezen. Daardoor is vaak niet inzichtelijk of naar aanleiding van tegenspraak bepaalde beslissingen zijn genomen of veranderingen zijn doorgevoerd in het opsporingsonderzoek. Ook in het tegenspraakdossier ontbreekt

---

20 De inhoud van de afsprakenjournaals varieerde van korte notities van afspraken die in de Vaste Kern Leidinggevenden (VKL) werden gemaakt, tot verslagen van het VKL-overleg. Enkele afsprakenjournaals bestonden uit ongeveer twintig tot dertig pagina's, terwijl andere afsprakenjournaals bijna honderd pagina's besloegen.

regelmatig informatie over reacties of terugkoppeling door de teamleiding naar aanleiding van de tegenspraak.

Naast de inhoudelijke onderwerpen die wel in de tegenspraak aan bod komen, is bij de analyse van de dossiers ook nagegaan welke opvallende elementen van het opsporingsonderzoek niet in de tegenspraak aan bod kwamen. Het gaat daarbij om onderwerpen waarop tegenspraak wel denkbaar leek. Ten slotte zijn tijdens de dossieranalyse uiteenlopende punten genoteerd die bij de analyse opvielen, zoals over de manier waarop de tegenspraak werd uitgevoerd, de relatie tussen tegenspreker en teamleider, eventuele reacties van de teamleider, relevante bevorderende of belemmerende omstandigheden, ogenschijnlijke tegenstrijdigheden of de manier van rapporteren. De dossieranalyse kostte per tegenspraakgeval gemiddeld een halve tot driekwart dag.

2.4 Interviews

Nadat de 52 dossiers zijn geanalyseerd, zijn (opnieuw) 47 personen geïnterviewd. Dit heeft in twee stappen plaatsgevonden.

Stap 1

Na afloop van de dossieranalyse zijn per onderzocht tegenspraakgeval twee face-to-face-interviews afgenomen, één met de betrokken teamleider en één met een tegenspreker.²¹ Indien sprake was van twee tegensprekers, is doorgaans één van hen geïnterviewd.

Per te bespreken onderzoek duurde het interview gemiddeld één uur. Omdat tegensprekers en teamleiders bij meerdere onderzoeken betrokken kunnen zijn, zijn met een aantal personen meerdere onderzoeken besproken (zie tabel 2.2).

---

21 Bij het eerste onderzochte korps zijn tevens twee rechercheurs, een ambtelijk secretaris en een coördinator als lid van de VKL geïnterviewd. Deze interviews leveren echter nauwelijks aanvullende informatie op ten opzichte van de interviews met teamleiders en tegensprekers. Daarom is besloten deze interviews verder achterwege te laten. In één geval bleek het niet meer mogelijk de teamleider te interviewen. In een ander geval is de tactisch coördinator geïnterviewd in plaats van de teamleider omdat hij vanuit het opsporingsonderzoek zich bezighield met de tegenspraak. Bij één korps wordt een coach ingezet bij de tegensprekers. Eén van die coaches is ook geïnterviewd.

Tabel 2.2: Overzicht interviews bij stap 1

	Aantal geïnterviewde personen korps A	Aantal geïnterviewde personen korps B	Aantal geïnterviewde personen korps C	Aantal geïnterviewde personen korps D	Aantal geïnterviewde personen korps E	Totaal aantal geïnterviewde personen naar functie
Teamleiders	2	4	3	3	4	16
Tegensprekers	2	2	2	4	4	14
Overigen	4			1		5
Totaal	8	6	5	8	8	35

Deze interviews zijn bedoeld om per geval aan de hand van de geanalyseerde dossiers precies na te gaan hoe de tegenspraak is verlopen. Daarnaast blijkt uit de dossiers vaak niet welke effecten tegenspraak heeft gehad, welke factoren daarbij spelen en hoe de tegenspraak als ‘proces’ verloopt. Aanvullende interviews zijn dan ook noodzakelijk om alle onderzoeksvragen te beantwoorden en om te voorzien in eventuele lacunes of onduidelijkheden.

De interviews zijn afgenomen aan de hand van een vooraf opgestelde topiclijst. Deze lijst werd aangepast aan de functie van de te interviewen persoon en het opsporingsonderzoek. De interviews zijn toegespitst op de resultaten van de dossieranalyse. Hierdoor kan naar concrete situaties worden gevraagd.

Alle interviews zijn opgenomen. Van de interviews zijn deels woordelijke verslagen gemaakt. Hierdoor kan gebruik worden gemaakt van letterlijke gesprekscitaten.

Het is aan de tegenspreker en teamleider overgelaten of zij zich op het interview zouden voorbereiden door het dossier opnieuw te bestuderen. De geïnterviewden werd gevraagd naar concrete situaties en beslissingen ontleend aan het dossier. Ook als de geïnterviewde zich had voorbereid, bleek soms het geheugen hem of haar parten te spelen.²² Doordat per opsporings-/tegenspraakgeval zowel dossier als teamleider en tegenspreker zijn geraadpleegd, ontstaat echter toch een tamelijk volledig beeld van de tegenspraak.

Overige vragen die nog onbeantwoord bleven na het dossieronderzoek en de aanvullende interviews, zijn gesteld aan de contactpersoon bij het korps. Deze functionaris was telkens op enigerlei wijze betrokken bij de organisatie of uitvoering van tegenspraak en kon zodoende vaak antwoord op die vragen geven.

²² In de praktijk leek overigens niet zozeer de verstreken tijd sinds het onderzoek bepalend voor de mate waarin de tegenspraak nog was te reconstrueren, maar leek dit sterk per persoon te verschillen.

In verband met de mogelijke vertrouwelijkheid en gevoeligheid van de beschreven informatie worden in het volgende geen namen van geïnterviewden genoemd, maar slechts hun functie. De geïnterviewde tegensprekers en teamleiders waren overwegend mannen; slechts een enkele was vrouw. In verband met de gevoeligheid van de beschreven informatie en omwille van de leesbaarheid is besloten telkens te verwijzen naar mannelijke tegensprekers en teamleiders.

Stap 2

Bij vier korpsen is aanvullend onderzoek gedaan naar andere maatregelen dan tegenspraak ter voorkoming van tunnelvisie. Eén van die korpsen was een korps dat al in het onderzoek was betrokken. Bij de andere drie korpsen zijn in totaal twaalf face-to-face-interviews afgenomen over deze maatregelen. De vragen waren daarbij afhankelijk van de aard van de getroffen maatregelen.

Overige interviews

Tot slot zijn medewerkers geïnterviewd van het toenmalige Programmabureau Versterking Opsporing (overgegaan in: Centrum Versterking Opsporing). Zij zijn betrokken geweest bij de uitwerking van het beleid, de implementatie daarvan en bij de audit van tegenspraak. Dit interview had tot doel aanvullende informatie te verzamelen over de beleidsachtergronden en implementatie van tegenspraak in de opsporing.

Organisatie van tegenspraak: een landelijk beeld

In dit hoofdstuk wordt eerst op hoofdpunten geschetst hoe bij de Nederlandse politie op dit moment de tegenspraak in de opsporing is georganiseerd en welke procedures daarbij worden gehanteerd. Daarmee wordt rond de tegenspraak tevens een globale stand van zaken opgemaakt. Deze schets is gebaseerd op telefonische interviews met vertegenwoordigers van 25 van de 26 korpsen, aangevuld met schriftelijke documenten die bij de korpsen werden opgevraagd (zie §2.1). Op één korps na is van elk van de 25 korpsen schriftelijke informatie beschikbaar.²³ Hieruit blijkt dat de (inter)regionale uitvoeringsregelingen en regionale protocollen met betrekking tot tegenspraak meestal vrij direct aansluiten bij het landelijk kader en landelijk protocol. Zo worden doelstellingen van tegenspraak daaruit vaak letterlijk overgenomen. De afwijkingen die er zijn met betrekking tot het landelijk kader of protocol betreffen kleinere onderdelen of verdere detailleringen. Een voorbeeld van een afwijking is dat in sommige regio's de mogelijkheid wordt opengelaten dat de tegenspreker de briefings van het team wel bijwoont. Een nadere detaillering betreft bijvoorbeeld dat een korps de inhoud van het tegenspraakjournaal wat verder vastlegt.

Omdat de formele organisatie en procedures van tegenspraak slechts op kleinere onderdelen afwijken van het landelijk kader, wordt in dit hoofdstuk gericht op de belangrijkste verschillen en overeenkomsten in organisatie en procedures tussen de korpsen. Dit is vooral gebaseerd op de telefonische interviews.

In de tweede plaats wordt in dit hoofdstuk kort ingegaan op het gebruik van andere maatregelen naast tegenspraak die eveneens als doel hebben tunnelvisie in de opsporing tegen te gaan. Dit laatste deel is gebaseerd op aanvullende interviews met vertegenwoordigers van vier korpsen (zie hoofdstuk 2).

De opzet van dit hoofdstuk is als volgt. Eerst wordt ingegaan op de beslissing over de inzet van tegenspraak (§3.1). Vervolgens komt de invulling van de functie van tegenspreker aan bod (§3.2). Daarna worden kort enkele onderdelen van

23 Van de 25 in deze fase van het onderzoek telefonisch geïnterviewde korpsen stuurden er 17 schriftelijke documenten toe. Van zeven andere korpsen is informatie beschikbaar via de samenwerkingsverbanden waarin zij participeren.

tegenspraak beschreven (§3.3), waarna wordt stilgestaan bij samenwerking tussen de korpsen (§3.4). Tot slot komen de genoemde andere maatregelen aan bod (§3.5).

3.1 Inzet van tegenspraak

Het eerste thema betreft de inzet van tegenspraak in de opsporing. Achtereenvolgens komen aan de orde: de gehanteerde criteria, de frequentie waarin tegenspraak wordt toegepast, de besluitvorming over de opdrachtverlening en het moment waarop tegenspraak wordt ingezet.

Criteria

Volgens het verplichtende criterium uit het Protocol tegenspraak politie (Centrum versterking opsporing, 2011) dient bij een TGO-waardig delict tegenspraak te worden ingesteld. Daarbij zijn enkele omstandigheden van belang. Ten eerste moet sprake zijn van een kapitaal misdrijf. Hieronder vallen: (mogelijk) opzettelijk levensdelict, zeer ernstig zedendelict, brandstichting met ernstige gevolgen, gijzeling, ontvoering en andere misdrijven tegen de lichamelijke integriteit waarop een strafbedreiging van twaalf jaar gevangenisstraf of meer staat. Bovendien moet een 'grote maatschappelijke impact' zijn te verwachten. Daarnaast moet geen 'ondubbelzinnig daderschap' kunnen worden vastgesteld.

Van het verplichtende criterium kan volgens het protocol worden afgeweken. Indien ondanks de TGO-waardigheid van het onderzoek besloten wordt geen tegenspraak in te zetten, moet volgens het protocol deze beslissing met redenen omkleed worden vastgelegd. Wanneer die ruimte er is, is niet bepaald.

Korpsen verschillen in de criteria die zij gebruiken bij de beslissing over de inzet van tegenspraak. De meeste korpsen (15 van de 25) hanteren, conform het protocol, als regel dat bij een TGO altijd tegenspraak wordt ingezet.

Drie korpsen stellen tegenspraak in indien er een TGO is, tenzij er aanleiding is dat niet te doen. Redenen kunnen zijn dat de rechtsorde niet is geschokt, de maatschappelijke impact beperkt is, evenals de media-aandacht.

Vijf korpsen hanteren als criterium dat bij een TGO in principe geen tegenspraak wordt ingesteld, tenzij daartoe aanleiding is. De volgende redenen om wel over te gaan tot het instellen van tegenspraak kunnen daarbij een rol spelen: de ingewikkeldheid van de zaak, de maatschappelijke onrust waardoor fou-

ten niet 'geoorloofd' zijn, de overtuiging dat in dit geval 'echt niet getunneld mag worden'. Ook kan de overweging een rol spelen dat er vele scenario's mogelijk zijn, er direct een focus ontstaat op een bepaalde dadergroep en/of dat er sprake is van een 'zoek TGO' (waarbij niet meteen een duidelijke verdachte in beeld is).

Door twee van deze korpsen is uitdrukkelijk aangegeven dat tegenspraak niet (in alle gevallen) wordt ingezet, omdat er afdoende andere maatregelen zouden zijn getroffen ter voorkoming van tunnelvisie.²⁴ Door deze korpsen zijn aanvullende criteria geformuleerd die ontleend lijken aan criteria uit het eerste protocol.

Tot slot geven twee korpsen aan helemaal geen tegenspraak in te stellen. In beide korpsen zijn wel tegensprekers aangewezen, maar als algemeen uitgangspunt geldt dat tegenspraak niet wordt ingezet. In één van deze korpsen is wel één keer tegengesproken, maar dat betrof een 'uitzonderlijk geval'. Het andere korps is wel lid van een samenwerkingsverband waarin afspraken zijn gemaakt over tegenspraak in de betrokken korpsen. Kennelijk worden die afspraken door dit korps niet gehanteerd.

In veertien korpsen is de mogelijkheid gecreëerd tegenspraak in te zetten op grond van een facultatief criterium. De invulling van dit criterium is niet eenduidig. Er wordt gesproken van een inzet bij 'heel gevoelige zaken' of niet-levensdelicten waarbij wel een TGO wordt opgericht.

Frequentie van tegenspraak

Hoe vaak tegenspraak wordt ingezet is, gelet op het verplichte criterium, grotendeels afhankelijk van het aantal TGO's. Het aantal TGO's per jaar varieert sterk per korps, van gemiddeld één tot gemiddeld meer dan twintig per jaar. Uitgaande van de hiervoor onderscheiden drie categorieën korpsen doen zich enkele verschillen voor in de relatieve frequentie waarin tegenspraak wordt ingezet. Bij de eerste categorie lijkt men zich aan de eigen regel te houden dat bij een TGO altijd tegenspraak wordt ingezet.²⁵ De derde categorie korpsen, waar de regel wordt gehanteerd dat er bij een TGO geen tegenspraak is, tenzij daar bijzondere redenen voor zijn, vormt het andere uiterste. Hier wordt tegen-

24 Zie verderop in dit hoofdstuk.

25 Zie overigens ook hoofdstuk 5.

spraak slechts in 10 tot 25 procent van de TGO-zaken toegepast. Van belang is in dit verband mogelijk dat het vooral de korpsen zijn met een groter aantal TGO's op jaarbasis die vaker bij een TGO geen tegenspraak toepassen.

Bij zes korpsen komt het een enkele keer voor dat tegenspraak wordt ingesteld buiten een TGO. Bij drie korpsen wordt dit facultatieve criterium regelmatig gebruikt.

Het Landelijk Programmabureau Versterking Opsporing heeft in verschillende rapportages (2007, 2008, 2009 en 2010) verslag gedaan van de stand van zaken rond de tegenspraak in de opsporing. Het PVO concludeert: 'De definitie van tegenspraak en de geldende inzetcriteria worden door alle korpsen gehanteerd' (Landelijk programmabureau versterking opsporing, 2007: 4). En: 'Alle korpsen maken in TGO's gebruik van de optie om tegenspraak te organiseren en zetten tegensprekers in' (Landelijk programmabureau versterking opsporing, 2008: 9).

Uit het voorgaande blijkt echter een wat ander beeld. Er zijn meerdere korpsen die het in het landelijk protocol vastgestelde criterium dat tegenspraak moet worden ingesteld bij een TGO-waardig delict, niet hanteren. Bovendien is er een aantal korpsen dat geen of minimale ervaring heeft met tegenspraak.

Besluitvorming over de opdracht

Formeel gezien beslissen (een lid van) de korpsleiding en de hoofdofficier van justitie over de inzet tot tegenspraak. Dit gebeurt meestal op voordracht van de divisiechef recherche,²⁶ al dan niet in overleg met de rechercheofficier.

Door een grote meerderheid van de geïnterviewden wordt aangegeven dat in de praktijk de divisiechef recherche vaak feitelijk deze beslissing neemt. Bij vijf korpsen ligt de feitelijke beslissing bij de (regionale) stuur- of weegploeg (of een vergelijkbaar overleg). Daarin hebben de divisiechef recherche en/of een lid van de korpsleiding zitting.

Overeenkomstig het landelijk protocol moet de beslissing tot tegenspraak worden vertaald in een (schriftelijke) opdracht aan de tegenspreker. Daarin staan de taken van de tegenspreker in het betreffende onderzoek beschreven. Ook deze opdracht wordt meestal gegeven door de divisiechef recherche.

---

26 Of een vergelijkbare functionaris. Hier wordt de term 'divisiechef recherche' aangehouden.

Moment van inzet

De meeste korpsen streven ernaar de tegenspreker zo snel mogelijk in te zetten in het opsporingsproces. Dit komt overeen met het landelijk kader voor tegenspraak. De reden die hiervoor wordt gegeven, is dat vooral in de hectische beginfase van het opsporingsproces belangrijke beslissingen worden genomen die vaak grote gevolgen hebben voor het vervolg van het onderzoek. Het wordt daarom als noodzakelijk gezien de tegenspreker zo snel mogelijk in te zetten. Bovendien staat een tegenspreker op grote informatieachterstand als hij pas op een later moment wordt ingezet. Door negen korpsen is bepaald dat tegenspraak binnen een bepaalde periode moet worden ingesteld, bijvoorbeeld binnen 48 uur na de start van het TGO.

Eén korps geeft expliciet aan dat tegenspraak niet eerder dan na de hectische fase moet worden ingezet, omdat het onderzoek dan in rustiger vaarwater komt. Pas dan zou goed kunnen worden teruggekeken op de ingezette lijn.

3.2 Tegensprekers: invulling van de functie

Volgens het landelijk protocol wordt de tegenspraak in principe door één tegenspreker uitgevoerd. Naar gelang de aard, omvang of complexiteit van het onderzoek kan de tegenspreker, met instemming van de opdrachtgever, zich door anderen laten bijstaan. In tien korpsen werkt men in principe op deze wijze, namelijk met één tegenspreker. In ruim de helft van de korpsen (13 van de 23) wordt echter in principe met twee tegensprekers per onderzoek gewerkt.

Op één na hebben de korpsen twee of meer medewerkers aangewezen als tegenspreker. De meeste korpsen hebben een pool van tegensprekers samengesteld waarin tot wel acht tegensprekers zijn opgenomen. Soms is er een gezamenlijke pool met andere korpsen waarmee wordt samengewerkt.²⁷

Het landelijk protocol gaat ervan uit dat de tegenspreker in beginsel uit het eigen korps afkomstig is. Van de dertien korpsen die werken met twee tegensprekers per onderzoek, doen zes dat met een koppel bestaande uit één interne tegenspreker (afkomstig uit het eigen korps) en één externe (uit een ander korps).²⁸ Er is bovendien één korps waar twee tegensprekers worden ingezet

²⁷ Niet alle tegensprekers uit de pool hoeven in de praktijk ook daadwerkelijk actief te zijn als tegensprekers. Zij zijn echter wel daartoe opgeleid en als zodanig inzetbaar.

²⁸ Bijvoorbeeld uit het samenwerkingsverband, zie hierover §3.4.

die beiden van buiten de eigen regio komen. In de korpsen die per opsporingsonderzoek met één tegenspreker werken, wordt in de meeste gevallen een beroep gedaan op een tegenspreker uit een ander korps.

In principe wordt zo veel mogelijk gewerkt met tegensprekers die (ruime) recherche-ervaring hebben, eventueel als TGO-teamleider of als leidinggevende. Daarnaast wordt bij de meeste korpsen de eis gesteld dat de tegenspreker de opleiding tegenspraak van de Politieacademie en/of de Tactisch Leidinggeven Leergang Recherche (TLL-R) heeft gevolgd. Voorts wordt bij veel korpsen gewerkt met recherchekundigen, die eventueel aanvullend de opleiding tegenspraak aan de Politieacademie hebben gevolgd, of wordt ernaar gestreefd recherchekundigen in te zetten.

Bij korpsen waar met twee tegensprekers per onderzoek wordt gewerkt, wordt soms als principe gehanteerd dat naast een ervaren tegenspreker een minder ervaren tegenspreker wordt ingezet. De gedachte hierachter is dat op deze wijze de ervaren tegenspreker de minder ervaren collega het tegenspreken kan leren.

Door alle korpsen wordt tegenspraak gezien als slechts een neventaak. Er is slechts één tegenspreker bekend die tegenspraak als hoofdfunctie vervult. In alle andere gevallen is tegenspraak een taak die moet worden vervuld naast andere dagelijkse werkzaamheden.

3.3 Tegenspraak

Nadat de tegenspreker de opdracht tot tegenspraak heeft ontvangen, maken de TGO-teamleider en tegenspreker afspraken over de verdere invulling en uitvoering van de tegenspraak bij het betreffende opsporingsonderzoek. Er wordt bijvoorbeeld afgesproken op welke momenten wordt tegengesproken, op welke thema's en welke documenten aan de tegenspreker ter beschikking worden gesteld. In de regel wordt het aan tegenspreker en teamleider vrijgelaten om hier naar eigen inzicht invulling aan te geven.

In bijna alle korpsen geldt de afspraak dat de tegenspreker in principe geen briefings van het onderzoeksteam bijwoont. Uitzonderingen zijn hier echter mogelijk. Hetzelfde geldt voor het interviewen van teamleden. Slechts bij één korps geldt als regel dat de tegenspreker wel briefings van het onderzoeksteam bijwoont. De verantwoordelijkheid voor de terugkoppeling van de bevindingen van de tegenspreker aan het onderzoeksteam, ligt in alle korpsen bij de teamleider.

In alle korpsen is de tegenspreker verantwoordelijk voor de verslaglegging van de tegenspraak. Hierbij bestaan twee varianten. De eerste is dat de tegenspreker een tegenspraakjournaal bijhoudt (soms verslag of dagrapportage genoemd). Bij de tweede variant dienen de tegensprekers een tegenspraakjournaal en daarnaast verslagen van hun bevindingen op te maken. In alle gevallen geldt als regel dat de tegenspreker moet rapporteren aan de opdrachtgever. Daarnaast moet altijd aan de opdrachtgever worden gerapporteerd indien sprake is van een blijvend verschil van inzicht tussen tegenspreker en teamleider.

3.4 Samenwerkingsverbanden

De meeste korpsen (19 van de 25) nemen deel aan één van de zes samenwerkingsverbanden rond tegenspraak. Deze samenwerkingsverbanden kennen twee tot zes deelnemende korpsen. De samenwerkende korpsen grenzen aan elkaar. Er wordt grotendeels aangesloten bij de gebiedsindeling van de Nationale Politie. Bij één samenwerkingsverband is ook het Openbaar Ministerie uit de betreffende regio's betrokken.

De samenwerking beperkt zich niet tot tegenspraak. Binnen de samenwerking is bijvoorbeeld ook een TGO-regeling opgesteld of zijn afspraken gemaakt over de personele invulling van TGO's.

De samenwerking rond tegenspraak bestaat voornamelijk uit een interregionale uitvoeringsregeling en een gezamenlijke pool met tegensprekers. In de uitvoeringsregelingen zijn afspraken neergelegd over onder meer de doelstelling van tegenspraak, inzetcriteria, besluitvorming, opdracht en/of werkwijze.

Daarnaast zijn er afspraken over de inzet van de tegensprekers uit de interregionale pool. De samenwerkingsverbanden maken in principe altijd gebruik van deze pool. Indien er in een regio tegenspraak gewenst is, wordt een verzoek om een tegenspreker ingediend bij een centraal punt. Vanuit dit centrale punt wordt dan een tegenspreker uit de pool aangewezen, waarbij wordt gelet op onder meer afstand, roulatie en/of beschikbaarheid. In twee samenwerkingsverbanden is afgesproken dat er altijd één tegenspreker moet worden ingezet uit een ander korps dan het verzoekende korps.

In één samenwerkingsverband is afgesproken dat tegenspraak bij de korpsen in principe intern wordt georganiseerd. De regel is dat slechts bij dringende noodzaak, bij capaciteitsproblemen en in geval van ernstig afbreukrisico gebruik wordt gemaakt van de pool met tegensprekers. Los van deze samen-

werkingsverbanden bestaat overigens de mogelijkheid om bij andere korpsen om tegensprekers te verzoeken. Meestal wordt dan een beroep gedaan op een nabijgelegen korps, omdat die korpsen 'elkaar (op meer gebieden dan alleen tegenspraak) snel weten te vinden'.

3.5 Andere maatregelen tegen tunnelvisie

Uit de telefonische interviews bij de 25 korpsen bleek dat vier van de korpsen nauwelijks²⁹ tegenspraak inzetten ter voorkoming van tunnelvisie in de opsporing. Het belangrijkste argument dat daarbij gegeven werd, was dat zij andere maatregelen hebben getroffen om deze tunnelvisie te voorkomen of te doorbreken. Tegenspraak zou daardoor overbodig of slechts bij uitzondering nodig zijn. Bij deze vier korpsen zijn vervolgens face-to-face-interviews afgenomen om meer zicht te krijgen op deze maatregelen. In deze paragraaf wordt hierop kort ingegaan.

Argumenten tegen tegenspraak

Tijdens de interviews met vertegenwoordigers van deze vier korpsen zijn drie argumenten naar voren gebracht waarom daar niet of nauwelijks tegenspraak wordt ingezet. Soms gaat het daarbij om capaciteitsproblemen. Er lopen bijvoorbeeld meerdere TGO's en men heeft daarom geen medewerkers meer beschikbaar die als tegenspreker kunnen worden ingezet. In andere gevallen wordt afgezien van tegenspraak omdat men van oordeel is dat met de functie van een ambtelijk secretaris in de TGO's tegenspraak 'al voldoende geborgd' zou zijn. Tot slot blijkt men af te zien van tegenspraak omdat men het belang, de meerwaarde en behoefte daarvan niet inziet. Bij één van de korpsen werd door een teamleider om tegenspraak verzocht, maar dit werd afgewezen met als argument: 'Het is niet nodig. (...) De wijze waarop jij je onderzoek hebt georganiseerd en ingericht en ook uitgevoerd, is zo breed en is met alle scenario's die daarin ontwikkeld zijn, waarin geen gaten waren, ook tot en met de grote onbekende, op de verkeerde plaats op de verkeerde tijd. Zo breed ben je met het onderzoek omgegaan. We kunnen wel een tegenspreker hier inzetten, maar die

---

29 De vier korpsen blijken overigens minimaal eenmaal tegenspraak in een onderzoek te hebben ingezet.

gaat daar geen oplossing bieden. Die gaat niet iets brengen wat je zelf nog niet gedaan hebt of waar je zelf nog niet aan gedacht hebt.'

Bij één van deze vier korpsen is in de praktijk wel een aantal keren tegenspraak ingesteld. In dat korps wordt tegenspraak gezien als een 'plus op de standaard'. De standaard bestaat uit andere maatregelen die zijn getroffen ter voorkoming van tunnelvisie. Alleen indien de gevoeligheid van de zaak daartoe aanleiding geeft, wordt toch besloten tot tegenspraak.

Andere maatregelen

In de interviews zijn verschillende andere maatregelen genoemd, op grond waarvan tegenspraak niet zou hoeven worden ingezet. De vijf belangrijkste maatregelen worden hier kort beschreven.

- In de eerste plaats wordt gewezen op de rol van de ambtelijk secretaris. Binnen de VKL is deze niet alleen verantwoordelijk voor verslaglegging (waaronder het vastleggen van argumenten en tegenargumenten), maar ook voor de controle op de voortgang en het nakomen van afspraken. Bovendien, en dat is in dit verband het belangrijkste, wordt van de ambtelijk secretaris verwacht dat deze 'kritisch kijkt' naar de besluitvorming en eventueel andere onderzoeksrichtingen, andere onderzoeksmethoden aandraagt of juist wijst op mogelijk ontlastend bewijs voor een verdachte. Door 'breed' te blijven denken, zou de ambtelijk secretaris bijdragen aan het voorkomen van tunnelvisie. Enkele geïnterviewden spreken in dit verband van de ambtelijk secretaris als 'luis in de pels'.
- Vaak wordt in dit verband ook gewezen op de rol van de analist. Deze maakt deel uit van de Vaste Kern Uitvoerenden (VKU). De analist houdt zich bezig met de hypothesen en scenario's waarmee het team werkt en de waardering van onderzoeksinformatie. De analist bekijkt vanuit de informatie welke hypothesen en scenario's mogelijk zijn en hoe deze moeten worden onderbouwd. Evenals van de ambtelijk secretaris wordt ook van de analist verwacht dat hij 'breed' blijft kijken naar het onderzoek en mogelijke onderzoeksrichtingen. Op die manier zou de analist kunnen bijdragen aan het voorkomen van tunnelvisie.
- Volgens meerdere geïnterviewden zouden de dagelijkse briefings en de wat minder frequente zogenaamde 'BOT-sessies' (benen-op-tafelsessies) eveneens functioneren als middel om tunnelvisie in een opsporingsonderzoek te voorkomen. Volgens deze geïnterviewden zou bij deze bijeenkomsten ieder-

een de gelegenheid krijgen in alle openheid te zeggen wat hij of zij wil en zou naar iedereen (zelfs ‘de jongste bediende’) serieus worden geluisterd. Op deze wijze zou een kritische en ‘brede’ blik op het onderzoek worden gecreëerd en het risico op tunnelvisie worden teruggedrongen.

- Door enkele geïnterviewden wordt in dit verband ook gewezen op de rol die de stuurgroep zou spelen. De stuurgroep (soms wordt een andere term gebruikt) beslist over de voortgang, in te zetten capaciteit en onderzoeksmiddelen. Periodiek wordt bovendien in de stuurgroep de voortgang van elk onderzoek besproken. Op basis daarvan beslist de stuurgroep over de voortgang en middelen en capaciteit die daarvoor ter beschikking staan. Volgens de geïnterviewden zou de stuurgroep bijdragen aan het tegengaan van tunnelvisie door het stellen van kritische vragen en door mogelijkheden voor falsificatie aan te dragen.
- Tot slot wordt door enkele geïnterviewden ook ‘collegiale toetsing’ genoemd als middel om tunnelvisie te voorkomen. De wijze waarop die toetsing plaatsvindt en de mate waarin deze geformaliseerd is, loopt nogal uiteen. Aan de ene kant wordt een onderzoeksdossier aan een collega-team-leider voorgelegd en komt deze met een schriftelijke terugkoppeling. Daartegenover staat een situatie waarin teamleiders op één kamer zitten en als gevolg daarvan op informele wijze bijna dagelijks met elkaar praten over de onderzoeken waarbij zij zijn betrokken.

Belemmeringen

Hoewel de hier genoemde elementen worden gepresenteerd als middel om tunnelvisie in de opsporing tegen te gaan en als alternatief voor tegenspraak, blijkt in de praktijk de uitvoering ervan toch op belemmeringen te stuiten. Hier volgen enkele van de belangrijkste punten.

Zo blijkt voor ambtelijk secretarissen de rol van ‘luis in de pels’ niet altijd eenvoudig te verwezenlijken. Dit kritische element laat zich in veel gevallen niet gemakkelijk verenigen met de andere rollen van de ambtelijk secretaris, past niet altijd bij de verwachtingen die er vanuit het team over deze functie bestaan en leidt er soms toe dat de teamleden niet weten wat ze van de ambtelijk secretaris moeten verwachten of dat zij zich door de kritiek voelen aangevallen.

Vaak wordt de functie van ambtelijk secretaris vervuld door een recherchekundige. Vooral als deze een zogenaamde zijinstromer is, kan dat leiden tot enig wantrouwen bij de teamleden, omdat de recherchekundige in hun opvatting te

weinig van de rechtepraktijk heeft geproefd en een niet-politieachtergrond heeft. Een vergelijkbare afwerende houding kan ontstaan bij analisten die (vaak) geen executieve achtergrond hebben.

De ambtelijk secretaris en analist zijn zelf lid van het onderzoeksteam. Dat kan het voor hen moeilijker maken afstand te houden tot het onderzoek, met het risico dat zij meegezogen worden in de denkrichting die het team volgt. Verschillende geïnterviewde ambtelijk secretarissen hebben bovendien ervaren dat de beperkte afstand tot het team en de groepsdruk daarbinnen ertoe kunnen leiden dat de mogelijkheden om kritische geluiden te laten horen en serieus te worden genomen tijdens briefings en sessies beperkt zijn: 'Dan zie je dat in die groeps cultuur mensen op een gegeven moment elkaar gaan overtuigen. (...) Dan ga je uitleggen waarom jij dan denkt dat we op moeten passen dat we niet denken van die is de dader, dat is helemaal niet zeker. Dat mensen je eigenlijk, ja niet uitlachen, maar een soort snuiven van nee, moet je dat dan horen. Afkeuren.' De ervaring is dat hoe groter een onderzoek is, des te meer dergelijke groepsprocessen optreden: 'Daar merkte ik hoe groter het onderzoek, hoe meer dit soort psychologische groepsvorming ontstaat. En hoe groter die belangen ook worden (...) hoe harder een teamleider in dit soort psychologische overtuiging doorschreeuwt. Ik heb een aantal keren dat bespreekbaar geprobeerd te maken, maar (...) dan heb je geen (...) beïnvloedingsmacht (...) waarbij je gewoon overschreeuwd wordt. (...) Er was gewoon niet doorheen te komen.'

De beperkte hoeveelheid tijd die er beschikbaar is voor een briefing kan dit proces versterken. De intentie kan wel bestaan dat iedere aanwezige de ruimte moet hebben kritische vragen te stellen. In de praktijk wordt de briefing echter vaak kort gehouden, waardoor iemand die een andere visie wil inbrengen, de kans loopt als 'te breedspakig' te worden gezien en daarmee 'de mond wordt gesnoerd'.

Tot slot wordt in enkele interviews de twijfel uitgesproken of bijvoorbeeld de stuurgroep wel in staat is een (dreigende) tunnelvisie te doorbreken. De afstand van de stuurgroep tot het onderzoek zou in de praktijk toch vrij groot zijn, waardoor deze 'een heel grote informatieachterstand' zou hebben en vooral moet afgaan op 'een papieren werkelijkheid'. In die zin heeft de teamleider volgens deze geïnterviewde in de praktijk 'een mijlenverre voorsprong, ook in de discussie...'

3.6 Tot slot

In dit hoofdstuk is op hoofdlijnen de stand van zaken geschetst met betrekking tot tegenspraak in de opsporing. Verreweg de meeste korpsen hebben een uitwerking gegeven aan het beleid tot tegenspraak. De door hen gehanteerde procedures sluiten in de regel aan bij de landelijke kaders die hiervoor bestaan. In de uitwerking daarvan doen zich echter verschillen voor tussen de korpsen.

Een beperkt aantal korpsen (namelijk vier) zet nauwelijks tegenspraak in ter voorkoming van tunnelvisie in de opsporing. Het belangrijkste argument dat zij daarvoor geven, is dat zij reeds ‘andere maatregelen’ hanteren met hetzelfde doel. Een nadere analyse van deze maatregelen maakt echter duidelijk dat deze zich niet onderscheiden van wat normaal wordt verstaan onder reflectie (zie hoofdstuk 1). Deze maatregelen zijn bovendien niet uniek voor deze korpsen, want bleken ook te worden gehanteerd bij de korpsen waar de diepgaande casestudies naar tegenspraak plaatsvonden. Bovendien bleek uit de interviews dat de uitvoering van deze ‘andere maatregelen’ met nogal wat belemmeringen gepaard ging. Hoe dan ook gaan deze ‘andere maatregelen’ minder ver dan tegenspraak.

Om deze reden wordt in de volgende hoofdstukken geconcentreerd op de praktijk van tegenspraak. Vooruitlopend op de bevindingen die in de volgende hoofdstukken aan bod komen, kan nu al worden aangegeven dat de praktijk van de tegenspraak vaak verschilt van en veel complexer is dan wat er is vastgelegd aan procedures en formele organisatie.

Drie gevallen van tegenspraak

In het vorige hoofdstuk is een beeld geschetst van de organisatie van tegenspraak bij de Nederlandse politie. In dit en de volgende hoofdstukken komt de uitvoering van tegenspraak aan bod.

In dit hoofdstuk wordt een eerste beschrijving gegeven van de uitvoering van tegenspraak aan de hand van drie concrete opsporings-/tegenspraakgeval- len die in dit onderzoek zijn bestudeerd. Voor de drie casus die hieronder wor- den beschreven, is gekozen omdat zij op belangrijke punten van elkaar verschil- len (naar thematiek en korps). Daarmee bieden zij een eerste beeld van de gevarieerde wijze waarop tegenspraak verloopt. In de hoofdstukken 5, 6 en 7 wordt dieper ingegaan op afzonderlijke thema's van de uitvoering van tegen- spraak.

In de volgende drie paragrafen wordt per paragraaf telkens één casus beschreven. Het opsporingsonderzoek en de tegenspraak worden beschreven.

4.1 Casus 1: Overval met dodelijke afloop

Midden in de nacht worden een man en vrouw overvallen in hun woning. De overvallers hebben het gemunt op geld dat in een kluis in de woning aanwezig is. De overvallers nemen de kluis mee. De man wordt door de overvallers met een vuurwapen om het leven gebracht. Nog diezelfde dag wordt een TGO (Team Grootschalige Opsporing) gestart. Het onderzoeksteam staat voor een moeilijke zaak. Het is onduidelijk wat zich die nacht precies in de woning heeft afge- speeld. De vrouw van de overleden man is getuige van het incident, maar haar verklaring levert onvoldoende concrete aanwijzingen op. Bovendien twijfelt het onderzoeksteam aan de betrouwbaarheid van deze getuige. De teamleider van het onderzoeksteam verzoekt daarom de divisieleiding om tegenspraak. Vijf dagen nadat het TGO is gestart, besluit de divisieleiding tegenspraak in te stel- len. Uit een naastgelegen politieregio, waarmee op dit terrein wordt samenge- werkt, wordt een ervaren teamleider aangewezen als tegenspreker. Deze tegen- spreker staat echter op het punt om met pensioen te gaan en daarom wordt na

enkele weken besloten twee andere tegensprekers (eveneens uit het samenwerkingsverband) aan te wijzen. Hoewel de schriftelijke opdracht tot tegenspraak pas drie maanden na de beslissing is verstrekt, is de tegenspraak wel direct van start gegaan.

De tegensprekers spreken met de teamleider af dat zij eens in de twee weken bij elkaar komen voor een tegenspraaksessie. Hierbij zijn telkens de teamleider, de ambtelijk secretaris van het onderzoek en de tegensprekers aanwezig. De tegensprekers krijgen ter voorbereiding op die sessies toegang tot het volledige opsporingsdossier, inclusief eventuele daderkennis. De tegensprekers lezen de stukken van het opsporingsdossier en concentreren zich daarbij met name op de 'strategische documenten' zoals afsprakenjournaals en voortgangsverslagen. Voorafgaand aan de tegenspraaksessie spreken de tegensprekers telkens een strategie af hoe zij hun opmerkingen tijdens de sessie aan de orde zullen stellen.

De tegenspraaksessies (zes in totaal) hebben telkens min of meer hetzelfde verloop. De teamleider deelt eerst de laatste stand van zaken en recente ontwikkelingen over het onderzoek aan de tegensprekers mede. Eventueel reageren de tegensprekers daarop meteen door hun bevindingen te geven of vragen te stellen. Na het bespreken van de stand van zaken brengen de tegensprekers hun (overgebleven) bevindingen in, waarop de teamleider reageert. Eventueel wordt daarbij ook teruggekomen op punten uit de vorige tegenspraaksessie.

Als het onderzoek anderhalve maand loopt, vindt de eerste tegenspraaksessie plaats. Het onderzoek heeft zich tot dan toe vooral gericht op de familie van het slachtoffer en de in de woning van het slachtoffer aangetroffen hennepplantage. De familieleden wensen over die hennepplantage niets te verklaren, hetgeen voor het onderzoeksteam aanleiding is juist daarnaar onderzoek te doen. Het team vermoedt dat het motief voor de overval daarmee te maken heeft.

Tijdens de eerste tegenspraaksessie kaarten de tegensprekers dit onderwerp aan. In het tegenspraakjournaal wordt daarover het volgende genoteerd: 'Prioritering hennepscenario: Aanleiding: het TGO heeft ervoor gekozen om het hennepscenario als eerste prioriteit te benoemen. Die keuze lijkt voor de hand te liggen door de aanwezigheid van de plantage(s) in het huis en de weerzin van de familie om hierover te verklaren. Toch is het de vraag of andere scenario's hierdoor wel genoeg aandacht krijgen.'

Vervolgens is een aantal vragen genoteerd, waaronder de volgende.

- 'Hoe houdt het team zicht op andere scenario's?'
- 'Hoe zorgt het team ervoor dat er ook over de andere scenario's informatie blijft binnenkomen?'

- ‘Richt het hennepsценario zich op de hennepてelt of op het geld dat verdiend wordt met hennepてelt?’
- ‘Past dit scenario in het beeld van andere overvallen?’

Verder wordt ten aanzien van dit onderwerp door de tegensprekers tijdens de eerste sessie uitgelegd dat er sprake zou kunnen zijn van een ripdeal en wordt de vraag gesteld aan wie het slachtoffer de weed leverde. Een ander belangrijk onderwerp tijdens de eerste tegenspraaksessie is de bezetting van het onderzoeksteam. De tegensprekers maken zich zorgen over de magere personeelsbezetting en stellen vragen over de mogelijke consequenties daarvan voor het onderzoek.

De teamleider geeft antwoorden op de vragen van de tegensprekers en noteert deze in het tegenspraakjournaal. In de tegenspraakjournaals over de daaropvolgende tegenspraaksessies ontbreken telkens de antwoorden van de teamleider en de ambtelijk secretaris.

Drie weken na de eerste tegenspraaksessie vindt de tweede sessie plaats. In het onderzoek is dan CIE-informatie beschikbaar gekomen en de richting in het onderzoek wordt door die informatie bepaald. De tegensprekers vragen zich af wat de CIE-verbalen nu eigenlijk duidelijk maken, omdat ze in verschillende richtingen lijken te wijzen. De tegensprekers stellen daarover vragen aan de teamleider. Bijvoorbeeld: ‘Hoe beoordeelt het team de verschillen tussen de CIE-PV’s?’ En: ‘Welke consequenties hebben deze verschillen voor de strategische keuzes in het onderzoek?’ Antwoorden op deze vragen zijn niet meer opgenomen in het tegenspraakjournaal.

Omdat het onderzoek zich richt op de informatie die uit de CIE-verbalen voortkomt en minder op de familie van het slachtoffer, stellen de tegensprekers vragen over de familie van het slachtoffer. Bijvoorbeeld: ‘Hoe zorgt het team dat er aandacht blijft voor een mogelijk motief voor de moeder en de zoon, zoals geschetst door de familie?’

Tijdens die tweede sessie spreken de tegensprekers ook met de teamleider en de ambtelijk secretaris over een persoon die in het onderzoek naar voren komt. Het team heeft besloten die persoon niet te tappen of op een andere manier ‘onder controle te houden’. De tegensprekers vinden die keuze opmerkelijk en stellen daarover vragen. Ook wordt gesproken over een mogelijke opsporingsconfrontatie of het laten maken van een compositietekening door de vrouw van het slachtoffer. Op dat moment lijkt daar niets mee te gebeuren, maar uit het afsprakenjournaal blijkt later dat naar aanleiding van overleg met de tegensprekers een compositietekening wordt gemaakt.

Een maand later spreken de tegensprekers tijdens de derde tegenspraakssessie met de teamleider over een mogelijke dadergroep die in beeld is gekomen naar aanleiding van CIE-informatie. Dit betekent volgens de tegensprekers een nieuw perspectief en nieuwe focus in het onderzoek. De tegensprekers stellen daarom daarover vragen als: 'Hoe wordt in kaart gebracht dat de groep zich tot deze leden beperkt?'

Daarnaast komt in deze sessie ook 'de houding van de familie' weer aan de orde. De familieleden weigeren een verklaring af te leggen over de hennepsteelt of over het uiterlijk en de inhoud van de meegenomen kluis, terwijl daarin mogelijk de sleutel ligt voor de oplossing van de moord. De tegensprekers stellen ook hierover diverse vragen.

Een ander onderwerp dat tijdens de derde sessie aan de orde komt is de rechtmatigheid van bewijs. De teamleider heeft naar aanleiding van een opmerking van de tegenspreker overleg gevoerd met de officier van justitie.

Naast alle vragen die de tegensprekers stellen, geven de tegensprekers complimenten over de werkwijze in het onderzoek. Bijvoorbeeld: 'De voortgang en de keuzes van het team zijn goed te volgen dankzij het goede en uitgebreide afsprakenjournaal.'

Tijdens de volgende tegenspraakssessie die kort op de derde sessie volgt, wordt vooral gesproken over de betrouwbaarheid van de belangrijkste getuige, de vrouw van het slachtoffer. Het onderzoek richt zich op de mogelijke dadergroep die naar voren is gekomen naar aanleiding van CIE-informatie. Het signalement van die groep komt echter niet overeen met de verklaring van de getuige. De tegensprekers stellen hierover diverse vragen. Bijvoorbeeld: 'Het team gaat voorbij aan de meest betrokken getuige, die bovendien de daders van zeer dichtbij heeft gezien/gehoord/ervaren. Waarom gaat het team aan deze getuige voorbij? Het verhaal van deze getuige wordt op hoofdlijnen onderbouwd en bevestigd door de andere getuige in de woning. Waarom (...) gaat het team ook aan deze verklaring voorbij? Hoe wordt voorkomen dat door deze keuze tunnelvisie ontstaat?' Opnieuw wordt gesproken over een opsporingsconfrontatie en een compositietekening. De tegensprekers vragen zich af waarom er geen opsporingsconfrontatie wordt gedaan en waarom er geen compositietekening wordt gemaakt met de belangrijkste getuige.

Terwijl de tegensprekers ook in de daaropvolgende twee tegenspraakssessies de aandacht blijven vestigen op die getuige en aandringen op een fotoconfrontatie, concentreert het onderzoek zich op drie mogelijke verdachten. De divisie-leiding heeft gesteld dat er op korte termijn verdachten moeten worden opge-

pakt, omdat het TGO anders wordt beëindigd. De drie verdachten worden aanhouden en later nog een vierde. Het lukt het team echter niet de zaak 'rond' te krijgen ten aanzien van deze verdachten.

Na de aanhouding van de verdachten stopt de tegenspraak. De laatste sessie vindt enkele dagen voor de aanhoudingen plaats. Omdat de zaak niet 'rond' komt, wordt het onderzoek afgebouwd. Er worden nog wel wat onderzoeks-handelingen verricht. Het onderzoeksteam organiseert (naar aanleiding van eerder herhaaldelijk aandringen door één van de tegensprekers) nog een foto-bewijsconfrontatie met de vrouw van het slachtoffer, maar ook dat levert niets op. Het TGO is na elf maanden beëindigd, zonder dat de zaak voor vervolging is ingestuurd aan het Openbaar Ministerie. Door de tegensprekers is nog wel een eindrapportage opgemaakt. Die rapportage gaat met name in op het verloop van het opsporingsonderzoek en geeft daarnaast een korte samenvatting van de samenwerking tussen de tegensprekers en de teamleider en ambtelijk secretaris.

4.2 Casus 2: Moord op (ex-)vriendin

Op een dag wordt het levenloze lichaam van een vrouw van middelbare leeftijd in haar woning aangetroffen. De vrouw is vermoedelijk door messteken om het leven gekomen. Op dezelfde dag wordt een TGO ingesteld. Negen dagen na oprichting van het TGO besluit de plaatsvervangend korpschef tot tegenspraak. De plaatsvervangend korpschef geeft twee interne tegensprekers opdracht te gaan tegenspreken. Beide tegensprekers hebben een leidinggevende functie in het korps, hebben de cursus tegenspraak van de Politieacademie gevolgd en hebben ruime recherche-ervaring.

Dezelfde dag dat de tegensprekers de opdracht krijgen te gaan tegenspreken, ontmoeten zij de teamleider om kennis te maken en afspraken te maken over de werkwijze. De tegensprekers en de teamleider spreken af dat zij wekelijks (meestal na het overleg van de Vaste Kern Leidinggevenden, hierna VKL) een tegenspraaksessie hebben en verder zo vaak als nodig wordt geacht. De tegensprekers krijgen toegang tot het volledige opsporingsdossier.

De tegenspraaksessies verlopen nagenoeg op dezelfde wijze als in casus 1. De tegensprekers overleggen samen voor de tegenspraaksessie wat zij aan de orde zullen stellen. Tijdens de tegenspraaksessie completeren de tegensprekers hun beeld van het onderzoek door de teamleider de stand van zaken uiteen te laten zetten. De tegensprekers stellen daarover vragen of geven hun mening daarover. De teamleider reageert daarop en zo ontstaat een gesprek of discussie.

Ter voorbereiding op de tegenspraaksessies lezen de tegensprekers in de beginfase alle stukken. Later beperken zij zich tot een selectie van de stukken. Zij concentreren zich dan op de afsprakenjournals en de verslagen van de VKL.

Drie dagen na de kennismaking tussen de tegensprekers en de teamleider vindt de eerste tegenspraaksessie plaats. Het onderzoek is dan een kleine twee weken oud en er is dan al een verdachte in beeld. De verdachte is de vriend van de overleden vrouw. De verdachte is de avond van de moord samen met de vrouw gezien, waarbij de vrouw en de verdachte ernstige woordenwisselingen met elkaar hadden. De verdachte zou die avond behoorlijk onder invloed van drank en drugs zijn geweest. Getuigen hebben verklaard dat de vrouw de relatie met de man wilde verbreken. Na die avond is de vriend van de vrouw niet meer gezien.

Bij de eerste tegenspraaksessie (en ook bij de daaropvolgende sessies) wordt gesproken over deze verdachte. De tegensprekers suggereren om de levensloop van de man in kaart te brengen. Deze suggestie wordt overgenomen, want tijdens de volgende tegenspraaksessie, een week later, wordt geconstateerd door de tegensprekers dat 'wordt gewerkt aan de levenslijn van (de verdachte man) omdat dit mogelijk naar de verblijfplaats kan leiden'.

Naast deze suggestie en de constatering dat er een verhoorplan voor de verdachte man klaarligt, bespreken de tegensprekers een aantal punten van organisatorische aard met de teamleider. Het eerste punt betreft de positie van de officier van justitie. De officier van justitie hoort volgens de tegensprekers niet in de VKL te zitten, omdat de officier van justitie afstand moet bewaren tot het onderzoeksteam. Daarover zijn ook afspraken gemaakt met het Openbaar Ministerie. De tegensprekers bespreken dit met de teamleider en de teamleider geeft aan dat hij dit punt zal heroverwegen. De teamleider is echter van mening dat de officier van justitie wel in de VKL kan deelnemen en dat hij de officier van justitie voldoende op afstand houdt in de discussie. De discussie wordt nog twee keer tijdens tegenspraaksessies gevoerd, maar de officier van justitie blijft in de VKL.

Verder kaarten de tegensprekers aan dat er geen ondersteuningscoördinator is aangewezen in het onderzoek. De ondersteuningscoördinator is één van de vaste functies in de VKL. Omdat die functie in dit onderzoek ontbreekt, wordt de tactisch coördinator belast met de taken van de ondersteuningscoördinator. De tegensprekers bespreken dit met de teamleider tijdens de eerste tegenspraaksessie en komen daar later nog eens op terug. Het leidt echter niet tot aanstelling van een ondersteuningscoördinator. Ten slotte constateren de tegensprekers: 'OPVALLEND is dat er geen journal wordt bijgehouden.'

Het onderzoek richt zich ook na de eerste tegenspraakssessie op het achterhalen van de verdachte man. Hij is er waarschijnlijk met de auto van de vrouw en een deel van zijn spullen uit het huis van de vrouw vandoor gegaan. Het team richt zich primair op het aanhouden van de verdachte man, het achterhalen van de auto en het falsifiëren van de overige scenario's. De tegensprekers hebben de scenario-opzet met de teamleider besproken. De tegensprekers constateren dat de scenario-opzet er goed uitziet en dat de juiste keuzes zijn gemaakt. Volgens de tegensprekers is er zeker geen sprake van tunnelvisie. Wel brengen zij een mogelijk extra scenario in, dat zal worden besproken in de VKL en zo mogelijk gefalsificeerd. De algemene indruk van de tegensprekers is dat het onderzoek 'voldoende breed is, maar met het gevaar dat het te breed wordt gehouden en dat daardoor andere feiten boven water komen'.

Tussen de tweede en de derde tegenspraakssessie (een week na de tweede sessie) wordt de verdachte man gelokaliseerd. Hij blijkt in het buitenland een straf uit te zitten. Het onderzoek gaat ondertussen door. De tegensprekers bespreken met de teamleider welke consequenties het voor het onderzoek heeft dat de man in het buitenland een straf uitzit. Ook in de daaropvolgende drie tegenspraakssessies staat de verdachte man centraal. Er wordt onder andere gesproken over de verhoorplannen en de inzet van gedragsdeskundigen en de meerwaarde daarvan. Ook wordt gesproken over de scenario's. De tegensprekers waarschuwen dat het aantal te onderzoeken scenario's beperkt moet blijven, omdat er anders geen einde komt aan het onderzoek. De tegensprekers bediscussiëren met de teamleider of het onderzoek de TGO-status moet behouden of niet.

Er is in het onderzoek een getuige naar voren gekomen die soms wat verdacht overkomt op het onderzoeksteam. De tegensprekers bespreken met de teamleider de mogelijkheid DNA van de getuige af te nemen. Besloten wordt dat vooralsnog niet te doen.

De tegensprekers spreken ook met de teamleider over de vraag welke bewijsmiddelen het Openbaar Ministerie nodig heeft voor een succesvolle vervolging. De teamleider zal dat uitzetten bij de officier van justitie.

Na de zesde tegenspraakssessie wordt meer dan twee maanden niet tegengesproken in verband met vakanties. Tijdens de zevende tegenspraakssessie wordt weer gesproken over de getuige. Het onderzoeksteam heeft de getuige in de tussentijd als verdachte aangemerkt. Het is voor de tegensprekers echter onduidelijk waarom. Zij suggereren daarom hem als getuige te blijven beschouwen en de getuige bij de rechter-commissaris te laten horen.

Daarnaast is duidelijk geworden dat de verdachte nog niet zal worden uitgeleverd aan Nederland. Tijdens de tegenspraaksessies wordt dan gesproken over de voor- en nadelen van het afreizen naar het buitenland om de verdachte man daar te horen. De tegensprekers suggereren de verdachte te laten horen in de Nederlandse ambassade. De teamleider onderzoekt die mogelijkheid, maar de ambassadeur wil daar om onbekende redenen niet aan.

Het is dan nog niet duidelijk welke bewijsmiddelen het Openbaar Ministerie nodig heeft voor vervolging. De teamleider spreekt met de tegensprekers af daar nogmaals naar te vragen bij het Openbaar Ministerie.

Na de zevende sessie vinden nog twee tegenspraaksessies plaats. Daarbij wordt steeds minder besproken. De tegensprekers constateren nog wel dat het ingevulde bewijsoverzicht geen inzicht geeft in de nog te stellen onderzoeksdoelen. Dit inzicht kan volgens de tegensprekers wel worden verkregen indien gebruik wordt gemaakt van de bewijsmatrix. Ook wordt de status van het onderzoek weer besproken. De TGO-status wordt er dan (na vijf maanden) van afgehaald. De tegensprekers en de teamleider komen daarna nog tweemaal bij elkaar. Eenmaal wordt gesproken over de verklaring van de verdachte. De verdachte blijkt een gedetailleerde bekennende verklaring te hebben afgelegd. De zaak wordt daarmee als opgelost beschouwd. Het einddossier wordt opgemaakt en de man zal worden vervolgd zodra hij uitgeleverd kan worden. Ten slotte komen de tegensprekers en de teamleider nog eenmaal samen voor een afsluitend gesprek. Enkele dagen daarna wordt door de tegensprekers een evaluatie op papier gezet die aan de opdrachtgever, de plaatsvervangend korpschef, wordt toegestuurd.

4.3 Casus 3: Vermiste man blijkt vermoord

In deze casus wordt in eerste instantie een man als vermist opgegeven. Kort daarna worden lichaamsdelen aangetroffen. Eerst ontstaat het vermoeden dat de vermiste man iemand om het leven heeft gebracht, maar later blijkt dat de lichaamsdelen van de vermiste man zijn.

De stuurgroep beslist een TGO te starten. Op dat moment wordt ook besloten over de vraag of tegenspraak wordt ingesteld. Er wordt besloten geen tegenspraak in te stellen, 'omdat het op een later moment nog kan'. Tien dagen later wordt alsnog een verzoek tot tegenspraak gedaan. Dat verzoek wordt door de stuurgroep toegewezen, omdat er sprake is van een levensdelict, een 'afbreukrisico' en er nog geen verdachten in beeld zijn. Een kleine twee weken later

ontvangt de tegenspreker, een recherchekundige uit het korps, de schriftelijke opdracht tot tegenspraak. Daarin is de tekst van het protocol over de activiteiten van de tegenspreker in de identificatiefase en de bewijsfase opgenomen. De mondelinge opdracht tot tegenspraak heeft de tegenspreker enkele dagen daarvoor al bereikt. De teamleider en de tegenspreker spreken af om kennis te maken. Tijdens dat kennismakingsgesprek spreken de tegenspreker en de teamleider af dat de tegenspreker communiceert met de teamleider en/of tactisch coördinator, dat hij in ieder geval éénmaal per week de teamleider bezoekt en dat zij tussentijds communiceren per telefoon of e-mail. Daarnaast heeft de tegenspreker toegang gekregen tot de betreffende onderzoeksgegevens in de verschillende informatiesystemen. De tegenspreker heeft verder verzocht om de hypothesen en scenario's. Hij heeft de hypothesen en scenario's enkele dagen daarna gekregen.

Na het kennismakingsgesprek begint de tegenspreker met de voorbereiding op de tegenspraaksessies. Hij laat de daaraan voorafgaande periode van ruim drie weken buiten beschouwing. Het opsporingsonderzoek is op dat moment breed opgezet en richt zich op het veiligstellen van gegevens, horen van diverse getuigen en opnemen en afluisteren van telecommunicatie. Het zwaartepunt van het onderzoek ligt bij een groepje van vijf personen dat betrokken kan zijn bij de dood van het slachtoffer of mogelijk over informatie beschikt. Rond deze personen worden technische acties verricht evenals rond de familie van het slachtoffer en zijn kennissenkring, waaronder zijn vriendin.

De tegenspreker leest ter voorbereiding op de tegenspraaksessies normaal gesproken de voortgangsverslagen van het onderzoek, de afsprakenjournaals, de verslagen van de briefings en nu en dan een (getuigen)verklaring. Daarnaast heeft de tegenspreker de hypothesen en scenario's waarmee het team werkt nodig om zicht te krijgen op de breedte van het onderzoek en om de tegenspraak goed te kunnen uitoefenen. Om zicht te krijgen op de gang van zaken in het team, woont de tegenspreker een briefing bij.

Al gauw blijkt dat de afsprakenjournaals niet beschikbaar en/of volledig zijn in verband met wisselingen van de onderzoeksteams. Nog niet alle teamleden blijken geautoriseerd om in de systemen te werken. Daarnaast blijkt een aantal scenario's te zijn uitgewerkt, maar de hypothesen ontbreken. Dit komt blijkens het tegenspraakrapport doordat het onderzoek een lastige start heeft gehad. 'Door onduidelijkheid met betrekking tot de aard en toedracht van het misdrijf, de late identificatie van het slachtoffer en de overdrachten naar verschillende teams is vertraging opgelopen in het onderzoek maar vooral ook de schriftelijke verslaglegging. Het team is nog bezig om de zaken op orde te krijgen. De

teamleider heeft wegens de overdracht van het onderzoek naar (zijn) team geen invloed gehad op de eerste keuzes die gemaakt zijn in de hectische fase. Daarnaast speelt mee dat het team nieuw is en relatief onervaren met het (samen)werken in TGO-verband.'

Omdat belangrijke stukken om te kunnen tegenspreken ontbreken, richt de tegenspreker zich vanaf het eerste moment op de hypothesen en de wijze van verslaglegging. De tegenspreker adviseert over de hypothesen het volgende: 'Gezien de vorm van de verstrekte scenario's heb ik gepleit voor het schrijven van hypothesen waarbij de achtergronden tot het delict benoemd worden. Dit zijn de achtergronden: ruzie/conflict, financieel/geld, criminele circuit, seksueel en geloof/cultuur. Onder deze hypothesen zijn subhypothesen en scenario's te formuleren welke gefalsificeerd dienen te worden. Dit zal naar verwachting een beperkt aantal onderzoeksrichtingen opleveren. Aangezien er geen hypothesen zijn opgesteld, heb ik nog geen alternatieven aan kunnen leveren.' En: 'Tot op heden wordt geen hypothesegeleid onderzoek verricht, er vindt (nog) geen falsificatie plaats waardoor keuzes worden bemoeilijkt en het onderzoek in volle breedte voortgezet wordt. Dit heeft gevolgen voor de capaciteit. Ik heb de teamleider aangegeven dat onder andere het beschrijven van een scenario waarbij (naam verdachte) de dader is (...) snel duidelijkheid zal verschaffen in de voortgang van het onderzoek. De falsificatie van de hypothesen en scenario's is binnen het team (nog) niet geborgd.'

Over de verslaglegging adviseert de tegenspreker het volgende: 'Een aandachtspunt is de verwerking van de uiteindelijke onderzoeksresultaten in BVO. De teamleider heeft aangegeven dat er gewerkt gaat worden met werkopdrachten in BVO. Afspraken worden thans geregistreerd in het afsprakenjournaal. Het journaal wordt nog uitgebreid met gegevens van voor de overdracht. Aandachtspunt is de argumentatie die heeft geleid tot een beslissing. Deze ontbreekt regelmatig of is zeer beperkt qua inhoud. Vooral de beslissingen om iets niet te doen of iets te beëindigen worden niet vermeld.'

De teamleider reageert volgens de tegenspreker niet constructief op de adviezen, omdat de teamleider in de verdediging schiet. De teamleider beaamt de tips van de tegenspreker, maar legt vervolgens uit waarom het niet lukt de adviezen op te volgen. Dit heeft onder andere met opstart- en capaciteitsproblemen te maken. De teamleider krijgt het niet voor elkaar de adviezen van de tegenspreker over te nemen. De tegenspreker voelt zich daardoor niet in staat goed tegen te spreken. Het gereedschap voor tegenspraak (de uitgewerkte hypothesen en scenario's) ontbreekt en de teamleider kan de tegenspreker

geen structuur en overzicht over het onderzoek bieden. De tegenspreker komt daarom niet toe aan tegenspraak. De tegenspreker spreekt met de teamleider wel over genomen beslissingen, brengt een alternatieve hypothese in en tracht mee te denken met het onderzoek door bijvoorbeeld tips te geven om een tijdlijn uit te werken en nader onderzoek te doen naar een aangetroffen ketting.

De tegenspreker heeft in de tussentijd in verband met de late inzet van tegenspraak, de hoeveelheid onderzoeksgegevens, de complexiteit van het onderzoek, de onvolledige registraties, de onervarenheid van het TGO-team en persoonlijke werkdruk verzocht om een extra tegenspreker ter ondersteuning. Die aanvraag wordt gehonoreerd. De betrokkenheid van de tweede tegenspreker is echter van korte duur, want de tegenspraak bloedt dood. De tegenspreker heeft na een kleine drie weken een tegenspraakrapport opgemaakt. In dat rapport kondigt de tegenspreker aan in de volgende periode meer inhoudelijk op de zaak in te gaan en zo mogelijk alternatieve hypothesen en scenario's te beschrijven en/of te falsificeren. Een tweede rapportage wordt echter niet meer opgemaakt, want de tegenspraak is niet meer verder gegaan. De tegenspreker heeft overwogen de tegenspraakopdracht terug te geven, omdat hij niet in staat is tegen te spreken. De tegenspreker doet dat niet. De tegenspreker 'laat het los' en spreekt niet meer tegen.

Het opsporingsonderzoek loopt ondertussen wel door. Het TGO wordt na ruim een jaar afgebouwd. Het onderzoek wordt als opgelost beschouwd. Eén van de vijf verdachten wordt vervolgd voor de dood van de man.

4.4 Tot slot

In deze slotparagraaf wordt kort stilgestaan bij twee thema's, namelijk: verschillen die optreden tussen de (formele) organisatie en de uitvoering van tegenspraak, en verschillen in tegenspraak tussen de beschreven casus. In geen van deze casus komt de uitvoering volledig overeen met de organisatie en procedures van tegenspraak in het betreffende korps. In het korps waar casus 1, 'Overval met dodelijke afloop', zich afspeelt bijvoorbeeld, is afgesproken dat er altijd één interne en één externe tegenspreker worden ingezet. In deze casus zijn echter twee externe tegensprekers ingezet. In het afsprakenjournaal van het onderzoek in casus 2, 'Moord op (ex-)vriendin', is slechts één enkele keer verwezen naar de tegenspraak, terwijl in dat korps de afspraak geldt dat de teamleider relevante contacten met de tegenspreker in het afsprakenjournaal van de onderzoeksadministratie muteert en de eventuele acties die hij hierop heeft onderno-

men. Het verslag van de tegenspreker is, anders dan is afgesproken, niet in het afsprakenjournaal opgenomen. Ten slotte is in het korps waar casus 3, 'Vermiste man blijkt vermoord', zich afspeelt, vastgelegd dat over tegenspraak zo snel mogelijk moet worden beslist en dat tegenspraak in principe wordt ingesteld bij een TGO tenzij de maatschappelijke impact beperkt is. In dit onderzoek is echter in eerste instantie besloten tegenspraak niet in te stellen, met als argument dat dat later ook nog altijd kan. Vervolgens is ongeveer twee weken later alsnog tegenspraak ingesteld. Op de achtergrond van deze discrepanties tussen procedures/regels en de praktijk van tegenspraak zal in latere hoofdstukken uitgebreider worden ingegaan.

Daarnaast zijn er belangrijke verschillen in de uitvoering van tegenspraak tussen de drie casus. Zo verschillen de tegensprekers op enkele punten in werkwijze. De tegenspreker in de derde casus woont bijvoorbeeld een briefing van het onderzoeksteam bij. De tegensprekers in de eerste en tweede casus doen dat niet. In de tweede casus komen de tegensprekers en de teamleider twaalf keer bij elkaar en lijken de tegensprekers dichterbij het onderzoek te staan. De tegensprekers en de teamleiders van de eerste en derde casus komen veel minder vaak bij elkaar en lijken wat meer afstand te bewaren. In de eerste casus komen zij zes keer bijeen en in de derde casus slechts twee of drie keer.

Ook verschilt de tegenspraak naar de behandelde onderwerpen. De tegensprekers in de eerste casus concentreren zich met name op de inhoud van het opsporingsonderzoek. Bij de tegenspreker in de derde casus ligt de nadruk meer op de werkwijze van het onderzoeksteam. De tegenspraak in de tweede casus richt zich op beide onderwerpen.

Ten slotte zit er verschil in de manier waarop de tegensprekers de tegenspraak inbrengen. De tegensprekers in de eerste casus stellen voornamelijk vragen aan de teamleider en de ambtelijk secretaris, terwijl de tegensprekers in de tweede en derde casus vooral directe adviezen geven.

In de volgende drie hoofdstukken wordt dieper op de uitvoering van tegenspraak ingegaan. Daarbij zal duidelijk worden waarom deze verschillen in tegenspraak aanwezig zijn en welke factoren daarbij een rol spelen.

Werkwijze

De uitvoering van tegenspraak valt uiteen in drie thema's. De drie thema's zijn de werkwijze, de inhoudelijke aspecten en ten slotte de sociale aspecten van tegenspraak. De inhoudelijke en sociale aspecten van de uitvoering van tegenspraak komen aan de orde in de hoofdstukken 6 respectievelijk 7. Dit hoofdstuk gaat over de werkwijze bij tegenspraak.

Daarbij wordt ingegaan op de overwegingen en eventuele dilemma's die bij de keuze voor de werkwijze een rol spelen. De werkwijze betreft het gehele tegenspraakproces in een opsporingsonderzoek. Dat wil zeggen: van het besluit tot tegenspraak tot de afronding van tegenspraak.

Voordat dieper wordt ingegaan op de werkwijze van tegensprekers, wordt ingegaan op de (operationele) sturing (§5.1). Vervolgens wordt ingegaan op de werkwijze van tegensprekers (§5.2). Daarbij worden twee tegenspraakstrategieën beschreven die in de praktijk worden gehanteerd. De keuze voor (één van) de strategieën stelt de tegenspreker voor een dilemma (§5.3). Hoe de tegensprekers in de praktijk met dit dilemma omgaan, wordt besproken in §5.4. De vraag of dit dilemma wordt onderkend, komt in §5.5 aan de orde.

5.1 (Operationele) sturing

Met het begrip 'sturing' wordt hier bedoeld de (pogingen tot) beïnvloeding van de uitvoering van tegenspraak opdat de beoogde doeleinden (beter) worden bereikt en/of daarin meer wordt gehandeld in overeenstemming met gestelde normen (zie: Terpstra, 2002). De volgende elementen van sturing kunnen worden onderscheiden (Terpstra, 2002):

- het stellen van doeleinden (ook wel prioriteiten of normen);
- gerichte beïnvloeding van de wijze waarop de uitvoering van het werk plaatsvindt;
- het vergaren van informatie over de uitvoering ter controle en verantwoording daarvan;

- het verantwoorden, controleren en beoordelen van de wijze van uitvoering en de daarin geleverde prestaties tegen de achtergrond van de gestelde doeleinden of normen.

Binnen de (operationele) sturing van tegenspraak kunnen vijf kernonderdelen worden onderscheiden, namelijk: de beslissing of tegenspraak wordt ingezet, de opdracht tot tegenspraak, de beslissing over het moment van inzet, de keuze voor interne of externe tegensprekers en voor één of twee tegensprekers. Die kernonderdelen vormen voor tegensprekers het kader waarbinnen zij tegenspraak uitvoeren. In deze paragraaf worden die kernonderdelen beschreven. Ten slotte wordt ingegaan op de reikwijdte van de sturing. Daarin wordt beschreven in hoeverre de sturing een rol speelt bij de werkwijze van de tegenspreker.

Wel of geen tegenspraak

Het grootste deel van de Nederlandse politiekorpsen hanteert formeel het (landelijk vastgestelde) criterium dat indien sprake is van een TGO, ook tegenspraak moet worden ingesteld. Van de vijf korpsen waar diepgaand onderzoek plaatsvond, zijn er drie korpsen die formeel het criterium ‘TGO = tegenspraak’ hanteren. De praktijk wijkt daarvan echter af. Slechts één van die drie korpsen hanteert het criterium in de praktijk. In datzelfde korps wordt ook tegengesproken op grond van het facultatieve criterium. Dat betekent dat tegenspraak wordt ingezet bij gevoelige, belangrijke zaken met een hoog afbreukrisico. In totaal is daartoe twee keer besloten, maar in één van die gevallen is de tegenspraak niet van de grond gekomen. De overige twee korpsen hanteren een ander criterium dan ‘TGO = tegenspraak’. Het ene korps hanteert het criterium ‘TGO = tegenspraak, tenzij’. Het andere korps hanteert het criterium ‘TGO ≠ tegenspraak, tenzij’.

Het landelijk vastgestelde criterium wordt in de praktijk dus niet standaard overgenomen. Als het criterium wel formeel wordt overgenomen, betekent dat nog niet dat het criterium ook feitelijk wordt gehanteerd. Een geïnterviewde zegt hierover: ‘Deze regio heeft sterk de neiging om, als er landelijk iets wordt ingevoerd, vooral zelf te blijven nadenken.’ En een geïnterviewde uit een ander korps: ‘De afspraak was elk moord- of doodslagonderzoek, elk TGO hoort meteen ook tegenspraak op te starten. Zowel bij de politiekant als de OM-kant. Die afspraak is niet veranderd, in de praktijk gebeurt het niet zo. (...) In de praktijk heeft (de regio) (...) altijd zelf wel gevonden wanneer ze het wel en niet noodzakelijk vonden.’

De beslissing tot tegenspraak wordt formeel genomen door een lid van de korpsleiding in overleg met de hoofdofficier van justitie. De beslissing wordt echter in de regel feitelijk genomen door de divisiechef of de stuurgroep (de divisiechef en/of een lid van de korpsleiding en het Openbaar Ministerie maken vaak daarvan deel uit). De divisiechef³⁰ of (een lid of leden van) de stuurgroep is/zijn vaak ook opdrachtgever. Slechts in een aantal gevallen wordt daarvan in de praktijk afgeweken.³¹

Bij de korpsen waar niet standaard bij ieder TGO tegenspraak wordt ingesteld, spelen zowel bij de beslissing van de opdrachtgever als het verzoek van de teamleider verschillende overwegingen een rol. Bij de opdrachtgever spelen de volgende overwegingen een rol. Ten eerste kan de houding van de opdrachtgever ten aanzien van tegenspraak een rol spelen bij de vraag of tot tegenspraak wordt beslist. Zo zegt een teamleider in een korps waar in uitzonderlijke gevallen tot tegenspraak wordt beslist: '(naam opdrachtgever) is er gewoon niet zo van.' En in een ander korps: 'Het beleid lijkt te zijn gericht op het afhouden van tegenspraak.' En: 'Overigens speelt ook wel (...) mee (...) dat de leiding hier van oordeel is dat tegenspraak niet al te veel moet gebeuren. Onze leiding is toch niet zo..., zou niet willen hebben dat er standaard altijd tegenspraak was.' De aard van het TGO speelt daarbij ook een rol. In zogenaamde klip-en-klaarzaken wordt vaak geen tegenspraak ingesteld. Tegenspraak wordt alleen ingesteld als er sprake is van bijvoorbeeld een zogenaamde 'zoekzaak', de zaak een internationaal karakter of een grote maatschappelijke impact heeft, als de zaak veel persbelangstelling heeft of als de persoon van het slachtoffer daartoe aanleiding geeft.

Bepaalde personeelscapaciteit kan ook een reden zijn geen tegenspraak in te stellen. De capaciteit kan ook nog op de volgende manier een rol spelen. Indien een TGO wordt ingesteld, zijn de districten van het korps verplicht rechters voor het TGO te 'leveren'. Als het geen TGO is, zijn de districten daartoe niet verplicht. Om aan voldoende mankracht te komen voor een onderzoek wordt wel eens een TGO ingesteld, terwijl eigenlijk niet aan de criteria voor instelling daarvan is voldaan. Het TGO wordt dan ingezet als een soort brekijzer om rechters te krijgen. In dergelijke gevallen wordt besloten tegenspraak achterwege te laten. In de praktijk laten korpsen tegenspraak ook achterwege indien er discussie is over de vraag of er sprake is van ondubbelzinnig daderschap. In die gevallen kan wel besloten worden tot een TGO, maar de

30 Of een soortgelijke functie.

31 In het volgende kernonderdeel van sturing, de opdracht tot tegenspraak, wordt daarbij nader stilgestaan.

beslissing tot tegenspraak wordt dan niet genomen. Ten slotte kan bij de opdrachtgever ook een rol spelen dat tegenspraak wordt gezien als een 'plus op de standaard'. De standaard bestaat uit andere maatregelen die zijn getroffen ter voorkoming van tunnelvisie. Alleen indien de gevoeligheid van de zaak daartoe aanleiding geeft, wordt bovenop die standaard besloten tot tegenspraak als 'plus'.

De teamleider speelt bij deze besluitvorming in de onderzochte korpsen doorgaans ook een rol. In één korps is de vraag of tegenspraak wordt ingesteld afhankelijk van een verzoek van de teamleider. Alleen als de teamleider een verzoek doet, wordt tegenspraak ingesteld. Blijft een verzoek tot tegenspraak van de teamleider uit, dan komt er geen tegenspraak. In de andere onderzochte korpsen is het zo dat de teamleider een verzoek *kán* doen tot tegenspraak. Doet de teamleider dat niet, dan kan de opdrachtgever zelf beslissen tot tegenspraak. De vraag is dan wanneer de teamleider een verzoek tot tegenspraak doet. In de praktijk blijken daarbij verschillende overwegingen een rol te spelen. Allereerst kan de teamleider rekening houden met de houding van de opdrachtgever bij de beslissing wel of niet om tegenspraak te verzoeken: 'Overigens speelt ook wel (...) mee (...) dat de leiding hier van oordeel is dat tegenspraak niet al te veel moet gebeuren. Onze leiding is toch niet zo..., zou niet willen hebben dat er standaard altijd tegenspraak was. (...) Dat speelt ook wel mee bij ga ik nou iedere keer om tegenspraak vragen.'

Daarnaast kunnen ook persoonlijke overwegingen van de teamleider een rol spelen. Zo zegt een teamleider: 'Ik heb zelf gevraagd om tegenspraak (...). Het was prettig om iemand te hebben (...) die met je meekijkt, kritisch.' Een andere teamleider zegt: 'Bij beide onderzoeken heb ik zelf om tegenspraak gevraagd. (...) Ik had in andere onderzoeken al kennisgemaakt met tegenspraak en ik vind het een heel goed fenomeen. Dus ik wilde gewoon een tegenspreker.' En een tegenspreker zegt: 'Hij (de teamleider) vroeg om tegenspraak omdat hij daar ook een goede ervaring mee had. Hij wilde gewoon, ja, zekerheid wil ik niet zeggen, maar voor zichzelf scherp hebben van doen we de goede dingen op de goede manier.'

De laatste reden waarom teamleiders om tegenspraak kunnen verzoeken, is de aard van het onderzoek. Die overwegingen sluiten aan bij de overwegingen van de opdrachtgever, bijvoorbeeld als er sprake is van een 'zoekzaak', de zaak een internationaal karakter of een grote maatschappelijke impact heeft, als de zaak veel persbelangstelling heeft of als de persoon van het slachtoffer daartoe aanleiding geeft. Overigens wordt een verzoek van de teamleider tot tegenspraak niet altijd gehonoreerd.

Het blijkt in de praktijk ook te kunnen voorkomen dat wel de opdracht wordt gegeven tot tegenspraak, maar dat deze toch niet van de grond komt. In de onderzochte gevallen had dat te maken met (onverwachte) langdurige afwezigheid van de tegenspreker waardoor deze niet in staat was de tegenspraak te verrichten. In die gevallen werd door de opdrachtgever noch door de teamleider een vervangende tegenspreker aangewezen.

De opdracht tot tegenspraak

Per korps kan verschillen wie de opdrachtgever is. Drie varianten worden onderscheiden. De eerste variant is dat de opdracht rechtstreeks van het verantwoordelijk lid van de korpsleiding komt. Deze variant komt in één van de vijf korpsen voor. De tweede variant wordt gevonden in de andere vier korpsen, en houdt in dat de divisiechef van de recherche (die vaak ook bij de besluitvorming betrokken is) de opdracht geeft. Ten slotte komt het in een enkel geval voor dat een leidinggevende van de betreffende tegenspreker de opdracht verstrekt. Dit hoeft niet dezelfde persoon te zijn als degene die de schriftelijke opdracht (of het besluit) daadwerkelijk heeft geschreven en ondertekend. Hierna wordt telkens verwezen naar 'de opdrachtgever', maar in de praktijk hoeft dat niet altijd dezelfde functionaris te zijn.

Hoewel in de korpsen is afgesproken dat de opdracht tot tegenspraak schriftelijk moet worden gegeven, wordt dat in lang niet alle gevallen gedaan. In 11 van de 26 gevallen werd geen schriftelijke opdracht verstrekt. De schriftelijke opdrachten stellen meestal inhoudelijk weinig voor. Op enkele uitzonderingen na wordt dan volstaan met een standaardformulering afkomstig uit het landelijk protocol. Het heeft daardoor vaak deels een ritueel karakter.

Het moment van inzet

Vier van de vijf onderzochte korpsen hebben afgesproken ernaar te streven tegenspraak zo snel mogelijk in te zetten. In de praktijk varieert het moment echter sterk. Er zijn gevallen onderzocht waarbij de tegenspraak nog dezelfde dag of de volgende dag wordt ingezet. Er zijn echter ook gevallen waarin tegenspraak pas na weken of zelfs maanden wordt ingezet. Dit kan te maken hebben met de criteria die worden gehanteerd. Een teamleider zegt bijvoorbeeld: 'In die tijd was het toch een beetje regel dat als na een aantal weken niet direct een

oplossing in zicht was, dat er dan een tegenspreker aan toegevoegd zou worden.' In de praktijk wordt de beslissing soms ook uitgesteld of gaat er enige tijd verloren voordat bijvoorbeeld de stuurgroep bijeenkomt om de beslissing te nemen. In één korps wordt bewust de beslissing na ongeveer twee weken genomen, omdat op dat moment vaak duidelijk wordt of het TGO eenvoudig wordt opgelost of niet. Dan wordt ook de afweging gemaakt of tegenspraak moet worden ingezet of niet. Soms gaat er in de praktijk ook enige tijd overheen voordat de opdracht tot tegenspraak de tegenspreker heeft bereikt.

De tegensprekers

In alle onderzochte casus zijn tegensprekers met (ruime) recherche-ervaring ingezet. De opdrachtgever wijst de tegensprekers aan en beslist hoeveel tegensprekers er zijn. In de meeste gevallen zijn twee tegensprekers ingezet. Slechts één korps week daarvan af. In één van de onderzochte gevallen is het voorgekomen dat door een tegenspreker verzocht is om een tweede tegenspreker. In een ander korps is de tweede tegenspreker de coach van de tegenspreker. In dat korps komt het ook voor dat de coach wordt ingezet op verzoek van de tegenspreker.

Vier van de vijf onderzochte korpsen werken met interne tegensprekers. Bij één korps was afgesproken (binnen een samenwerkingsverband) om één interne tegenspreker en één externe tegenspreker (vanuit dat samenwerkingsverband) in te zetten. In de praktijk lukt dat niet altijd. In één geval heeft de opdrachtgever besloten twee interne tegensprekers in te zetten. De opdrachtgever van dat korps is zelf geen voorstander van de inzet van tegenspraak in ieder TGO. De opdrachtgever besluit daarom alleen in uitzonderlijke gevallen tot tegenspraak, terwijl de andere korpsen in het samenwerkingsverband bij een TGO wel tot tegenspraak beslissen. Om te voorkomen dat het korps tegensprekers moet leveren aan korpsen van het samenwerkingsverband (en daarmee misschien meer tegensprekers moet leveren dan het korps zelf inzet), heeft de opdrachtgever besloten twee interne tegensprekers in te zetten. Door als korps zelf geen beroep te doen op een tegenspreker uit het samenwerkingsverband, kan een eventueel beroep vanuit het samenwerkingsverband makkelijker worden geweigerd. In datzelfde korps zijn in twee gevallen (alleen) twee externe tegensprekers ingezet. In één van die gevallen speelt een rol dat er in dat korps op dat moment al een TGO met tegenspraak draait. De tegensprekers uit het eigen korps zijn al ingezet als interne tegenspreker of op een andere functie in

een TGO. In het korps blijven daarom geen tegensprekers over die kunnen worden ingezet en daarom is daarvoor volledig een beroep gedaan op het samenwerkingsverband met de andere korpsen.

De rol van de opdrachtgever

De (operationele) sturing van tegenspraak door de opdrachtgever beperkt zich in de onderzochte gevallen, op enkele uitzonderingen na, geheel tot de aanvangsfase. In de latere fasen van de tegenspraak blijft de rol van de opdrachtgever beperkt. De opdrachtgever laat de tegenspreker grotendeels vrij in de uitvoering van de tegenspraak. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de hiervoor genoemde situatie waarin een opdracht tot tegenspraak is gegeven, maar waarbij de tegenspreker door omstandigheden niet in staat blijkt de opdracht uit te voeren. De opdrachtgever heeft daarop geen actie ondernomen.

Het blijkt ook uit de wijze van verslaglegging en rapportage. Ondanks (landelijke of regionale) afspraken daarover, komt de rapportage aan de opdrachtgever vaak moeizaam van de grond. In de meeste gevallen neemt de tegenspreker zelf het initiatief om mondeling of schriftelijk te rapporteren aan de opdrachtgever. Als de opdrachtgever het initiatief al neemt, blijft dat beperkt tot een informeel gesprek met de tegenspreker. De tegensprekers die uit zichzelf rapporteren aan de opdrachtgever, doen dat meestal³² door een tegenspraak-journaal, verslag of rapport op te sturen. Een reactie daarop door de opdrachtgever blijft meestal uit. Ook als de tegenspreker (ondanks afspraken daarover) niet rapporteert, trekt de opdrachtgever niet aan de bel. In de helft van de onderzochte gevallen is er tussentijds mondeling contact geweest tussen de opdrachtgever en de tegenspreker waarbij is gesproken over het verloop van de tegenspraak. In de meerderheid van die gevallen waren dat informele gesprekken die min of meer toevallig plaatsvonden. Bij drie gevallen kwam het initiatief ook van de tegenspreker en niet van de opdrachtgever.

Ook uit de wijze waarop de tegenspraak wordt afgerond, blijkt de beperkte sturingsrol van de opdrachtgever. In 'Het landelijk kader inzet en toepassing tegenspraak' is opgenomen dat tegenspraak op grond van het verplichte criterium alleen kan worden gestaakt indien ondubbelzinnig daderschap is vastgesteld. Het thans geldende protocol zegt niets specifiek over beëindiging van

---

32 In een enkel geval wordt mondeling verslag uitgebracht.

tegenspraak, behalve dat op het moment dat het onderzoek is afgerond dan wel wordt stopgezet (al dan niet tijdelijk), ook tegenspraak wordt beëindigd. In de praktijk bestaat de nodige onduidelijkheid over het einde van tegenspraak in een onderzoek. Een tegenspreker zegt: 'Daar is nooit duidelijkheid over. Voor mij is het in ieder geval tot het moment dat het dossier wordt ingezonden naar justitie. (...) Als de verdachten binnen zijn, dan zit mijn rol er eigenlijk ook wel op.' En een andere tegenspreker: 'Het einde van tegenspraak is vaak een rommelig moment. Op een gegeven moment gebeurt er niet meer zoveel, het team wordt afgebouwd en dan is er geen nieuwe ontwikkeling meer en dus houd je als tegenspreker ook een beetje op.' De opdrachtgever speelt hierbij geen duidelijke rol.

In een beperkt aantal gevallen bespreken teamleider en tegenspreker uitdrukkelijk op welk moment en hoe tegenspraak wordt beëindigd, maar in de regel sterft tegenspraak 'een zachte dood'. Een duidelijke afronding van de tegenspraak ontbreekt vaak. Slechts in enkele onderzochte gevallen is tegenspraak afgerond met een eindrapport of evaluatieverslag of is de tegenspraak betrokken in de evaluatie van het TGO. In één geval heeft een informeel afsluitend gesprek plaatsgevonden tussen de opdrachtgever, de teamleider en de tegensprekers.

Geconcludeerd kan worden dat de sturing bij tegenspraak beperkt is en de onderscheiden elementen van sturing grotendeels achterwege blijven. Doel-einden worden in algemene zin gesteld, maar niet op het specifieke geval toegespitst. Gerichte beïnvloeding van de uitvoering van tegenspraak is vrijwel geheel beperkt tot de aanvangsfase van de tegenspraak. Het vergaren van informatie over de uitvoering ter controle en verantwoording daarvan en het verantwoorden, controleren en beoordelen van de wijze van uitvoering en de daarin geleverde prestaties tegen de achtergrond van de gestelde doeleinden of normen, worden ook mondjesmaat gedaan door de opdrachtgever.

5.2 Tegenspraakstrategieën

In de vorige paragraaf is duidelijk geworden dat de sturing slechts een globaal kader levert voor de tegenspraak. Binnen dat kader heeft de tegenspreker een grote autonomie en bepaalt hij grotendeels zelf hoe hij tegenspraak uitvoert. In de regelingen en protocollen zijn wel enkele handvatten gegeven voor de uitvoering.

In deze paragraaf wordt ingegaan op de werkwijze die de tegenspreker hanteert bij de uitvoering van tegenspraak. Dit wordt beschreven aan de hand van

de volgende thema's: contact met teamleden, moment van tegenspraak, de verantwoordelijkheid van de tegenspreker, de voorbereiding en ten slotte de frequentie van tegenspraak. In de praktijk blijken de tegensprekers binnen deze thema's twee strategieën te hanteren. De eerste strategie kenmerkt zich doordat een tegenspreker dicht bij het onderzoek (steam) gaat staan. De tweede strategie houdt in dat de tegenspreker op afstand probeert te blijven van het onderzoek en het team.

Strategie 1: tegenspraak dichtbij

Contact met het team

Door zelf bij de briefings aanwezig te zijn en contacten met teamleden te onderhouden, positioneren deze tegensprekers zich dicht bij het opsporingsonderzoek. Een tegenspreker zegt hierover: 'Ik heb ook verteld dat ik wel af en toe bij de briefings wilde zijn. (...) Ik heb de briefings ook bijgewoond. (...) In het begin bij de hectische fase was het wel dagelijks (...) maar later werd dat minder. Ik weet dat het weer wat meer is geworden toen ze op het punt stonden van de aanhoudingen.'

Moment van tegenspraak

Tegensprekers die dicht bij het opsporingsonderzoek willen staan, spreken op een eerder moment tegen dan tegensprekers die op afstand blijven. Bijvoorbeeld deze tegenspreker: 'Volgens mij zijn er twee of drie momenten geweest dat (naam teamleider) heeft gezegd van goh, we gaan naar een belangrijke beslissing toe, wil je hier voor die tijd komen om mee te denken. Want er speelt iets in het onderzoek en ik wil er nu met jullie over nadenken, brainstormen, hoe je het noemt. Er werden dus beslissingen op voorhand voorgelegd. En geef feedback. Op zich is dat de plek waar ik het liefst zit. Want na die tijd is het vervelend, want dat betekent dat je dingen moet corrigeren en dat het veel moeilijker wordt. Als je vooraf zit, is het veel prettiger. In dit onderzoek zijn bijvoorbeeld beslissingen aan ons voorgelegd over de kroongetuige en de impact daarvan op het onderzoek. Dat bespraken we dan vooraf.'

Verantwoordelijkheid

Tegensprekers met deze strategie benadrukken hun verantwoordelijkheid voor het opsporingsonderzoek. Zo zegt een tegenspreker: 'Als je als tegenspreker ziet dat er dingen misgaan, dan moet je daar wel een punt van maken. (...) Ik vind

het wel mijn rol. Als een zaak bij de rechter komt en het wordt een Schiedammer parkmoord, dan zou ik me daar zeker verantwoordelijk voor voelen, want het is mijn job om dat te voorkomen natuurlijk. Ik vind zeker dat je een zware verantwoording hebt en dat je het heel serieus moet nemen. En als het misgaat, ja, dan is het ook op mijn conto. Dan is het ook ik afzonderlijk, want ik ben daarvoor aangesteld dat dat soort dingen worden voorkomen.' Een andere tegenspreker zegt: 'Volgens mij doe je tegenspraak om samen, want we zijn alle twee politiemensen (...), om samen te voorkomen dat er iets misgaat in het onderzoek of dat er tunnelvisie komt.'

Het verantwoordelijkheidsgevoel van deze tegensprekers kan zo ver gaan dat zij zich ook verantwoordelijk voelen voor het 'oplossen van de zaak': 'Je doet tegenspraak om de oplossing te vinden. Daarvoor doe je het.'

Vorbereiding

De wijze waarop de tegenspreker zich voorbereidt op de tegenspraaksessies draagt ertoe bij dat deze dicht op het opsporingsonderzoek komt te staan. De tegenspreker leest (bijna) alle stukken van het onderzoek. Daarbovenop kan de tegenspreker bijvoorbeeld audiovisuele registraties van verhoren bekijken en de plaats delict bezoeken. Bijvoorbeeld deze tegenspreker: 'In dit onderzoek heb ik ook de verhoren op dvd bekeken.' En een andere tegenspreker: 'Ik ga kijken op de PD om een goede inschatting te kunnen maken waar het onderzoek rekening mee zou moeten houden. (...) Ik weet niet of ik het (tegenspraak) zou kunnen zonder dat ik op de PD kijk, want ik heb het bij allemaal nog gedaan.'

Frequentie

Ook door regelmatig tegen te spreken kan de afstand tot het onderzoek (steam) worden verkleind. In de meeste onderzoeken is de frequentie beperkt tot hooguit tien tegenspraaksessies. Er zijn echter ook tegensprekers die in kortere tijd vaker tegenspreken. Er is bijvoorbeeld een onderzoek waarin in ongeveer een halfjaar ongeveer twintig tegenspraaksessies hebben plaatsgevonden.

Strategie 2: tegenspraak op afstand

Contact met het team

Een belangrijk kenmerk van de strategie waarbij de tegenspreker afstand probeert te bewaren, is dat hij geen (formele) contacten heeft met teamleden en geen briefings of andere overlegvormen in het team bijwoont. De teamleider en de

tegenspreker maken daarover in de praktijk soms afspraken. Ook in gevallen dat daarover niets is afgesproken, blijkt de tegenspreker geen contact op te nemen of briefings bij te wonen. Een tegenspreker zegt bijvoorbeeld: 'We hadden niet echt concrete afspraken gemaakt over contact met teamleden. Ik heb praktisch geen contact gehad met teamleden. Inhoudelijk hebben we geen contact gehad (...). Ja, wel informeel. We spraken eigenlijk ook niet zo vaak over het onderzoek.'

Moment van tegenspraak

Tegensprekers die op afstand opereren van het onderzoek (steam), spreken achteraf tegen, dat wil zeggen: op het moment dat beslissingen in het onderzoeksteam al zijn genomen. Een tegenspreker zegt hierover: 'Meestal ga je ook over de beslissingen die genomen zijn. In principe niet over de voorgenomen beslissingen. Anders zou mijn rol niet goed worden, want die besluitvorming moeten ze vooral zelf doen. (...) Ik moet niet van invloed gaan zijn op de besluitvorming, dan krijg ik een te zware rol en dat wil ik niet (...) omdat je dan medeverantwoordelijk wordt voor zo'n beslissing.'

Verantwoordelijkheid

De tegenspreker die op afstand van het onderzoek (steam) wil blijven, benadrukt dat het opsporingsonderzoek niet zijn verantwoordelijkheid is. Door te benadrukken dat het onderzoek niet zijn verantwoordelijkheid is, maar dat het de teamleider is die beslist, beperkt de tegenspreker zijn bemoeienis tot de tegenspraak. De tegenspreker is er om advies te geven en moet geen schaduwonderzoek uitvoeren of op de stoel van de teamleider gaan zitten. Bijvoorbeeld deze tegenspreker: 'Je bent natuurlijk wel afhankelijk van wat de teamleider beslist, want het is zijn beslissing, ik ga daar niet over. (...) Als hij zegt: het kan niet, dan houdt het op. (...) Hij is uiteindelijk verantwoordelijk voor het onderzoek.' Een andere tegenspreker: 'Volgens mij hebben wij (...) een advies- en signaalfunctie vanuit tegenspraak. Uiteindelijk is er een officier en een teamleider, die gaan over het onderzoek. Wij gaan niet over het onderzoek.' En weer een andere tegenspreker: 'Het is tegenspreken om de teamleider scherp te houden, op afstand en niet als betrokkene.' Om die reden ook spreken tegensprekers achteraf tegen en zijn zij niet bij het team aanwezig.

Vorbereiding

Tegensprekers die zich op enige afstand van het opsporingsonderzoek positioneren, moeten daarop hun voorbereiding op de tegenspraaksessies afstemmen. De tegenspreker die tracht op afstand van het onderzoek te blijven, kan zich

beperken tot het lezen van de stukken die alleen gaan over de hoofdlijnen van het onderzoek, zoals afsprakenjournaals, operationele journaals en voortgangsverslagen. De details van het onderzoek laat de tegenspreker over aan het team.

Frequentie

De tegenspreker bewaart ook afstand tot het onderzoek door niet dagelijks met de tegenspraak bezig te zijn, maar de werkzaamheden te beperken tot bijvoorbeeld één dag per week. De tegenspreker kan dit zelf bepalen of de tegenspreker wordt erin beperkt door zijn eigen agenda (tegenspraak is immers in de meeste gevallen een nevenfunctie). Daarnaast zal een lagere frequentie van tegenspraaksessies meestal meer afstand tot het onderzoek (steam) creëren.

5.3 Keuze voor één van de strategieën

Bij de uitvoering van tegenspraak wordt de tegenspreker geconfronteerd met twee kernproblemen.³³ Het eerste gaat over de vraag hoe de tegenspreker moet voorkomen dat tunnelvisie ontstaat of voort bestaat bij het onderzoeksteam. Het tweede gaat over de vraag hoe tunnelvisie bij de tegenspreker zelf te voorkomen. Bij de keuze voor één van de hiervoor genoemde twee tegenspraakstrategieën (op afstand of dichtbij) blijken deze kernproblemen een grote rol te spelen. In deze paragraaf wordt ingegaan op de overwegingen die bij deze keuze een rol spelen.

Keuze voor de strategie 'tegenspraak dichtbij'

De keuze om de tegenspraak op korte afstand van het opsporingsteam uit te voeren, wordt vooral ingegeven door de taak tunnelvisie in het team te voorkomen of aan te pakken. De tegenspreker die dicht op het onderzoek (steam) staat, is in staat tunnelvisie bij het team (eerder) te herkennen en daarop actie te ondernemen: 'Er was daarover in het begin wel discussie (...) binnen tegenspraak. Moet je dat dan wel, want dan word je te dicht bij het team betrokken. Maar ik had tijdens mijn opleiding ook wat psychologische theorieën meegenomen van risicofactoren. Heb je een dominant figuur in de groep, hebben andere mensen nog wel de ruimte om daartegen in te gaan? Dat wilde ik voor

³³ Zie ook §1.5.

mezelf ook wel proeven tijdens briefings. Hoe gaat het in de briefing? Hebben de mensen ruimte en tijd om te vertellen (...)? Hebben ze allemaal hetzelfde kennisniveau? (...) Hebben ze de beschikking over alle informatie? Kunnen ze wel volwaardig meediscussiëren? (...) En wordt er af en toe wel kritisch naar elkaar gekeken?’ Een tegenspreker zegt: ‘Er zijn er die zeggen van niet bij de briefings aanwezig zijn, afstand bewaren, dat staat in het protocol. Maar ik vind dat het om het doel gaat dat je een boef moet vangen en als ik denk dat ik daarvoor van het protocol moet afwijken, dan doe ik dat.’

Ook is de tegenspreker die op korte termijn na de genomen beslissing tegensprekt, beter in staat invloed uit te oefenen op een beslissing waar nog niet of weinig in is geïnvesteerd. Hoe langer geleden de beslissing is genomen en hoe meer al in de beslissing is geïnvesteerd, hoe moeilijker het voor de tegenspreker is daaraan nog iets te veranderen. Dit wordt ook door een enkele tegenspreker herkend: ‘Als je voor aan de beslissing zit, kun je heel veel (...). Hoe verder je naar achter zit, hoe vervelender het wordt. (...) Terwijl als je vooraan zit (...), dat is psychologisch een veel betere plek om te zitten.’

Keuze voor de strategie ‘tegenspraak op afstand’

De tegensprekers kiezen voor de strategie ‘tegenspraak op afstand’ omdat zij tunnelvisie bij zichzelf willen voorkomen. Het meest gebruikte argument daarvoor is het gevaar ‘meegezogen’ te worden in het groepsdenken, één van de oorzaken van tunnelvisie. Tegensprekers zijn erop gebrand op afstand te blijven van het onderzoek (steam) om te voorkomen dat zij met het team ‘meegaan’. Als de tegenspreker wel met het team zou meegaan, zou dat tunnelvisie bij de tegenspreker zelf kunnen veroorzaken. Een tegenspreker zegt bijvoorbeeld: ‘Een tegenspreker moet meekijken met het onderzoek, maar wel op afstand blijven, want je moet je dus niet mee laten zuigen het onderzoek in. Voordat je het weet, zit je in het onderzoek.’ En een andere tegenspreker: ‘We spraken eigenlijk ook niet zo vaak over het onderzoek, dat is het voordeel dat je echt feitelijk buiten die afdeling staat. Je bent daar gewoon objectief in. Dat brengt (...) met zich mee, als je kijkt naar de oorzaak van tunnelvisie, (...) onder andere groupthink (...)’, dat jij geen deel uitmaakt van de groep. Ik probeer dat te vermijden door ook geen contact met ze te hebben.’

Soms gaat het zo ver dat tegensprekers (in eerste instantie) aarzelen of ze informele contacten met leden van het opsporingsteam niet beter kunnen vermijden: ‘Ik sta dagelijks bij de bushalte en toen kwamen er eens collega’s, team-

leden van het onderzoek waarbij ik tegensprak, langs. Zij vroegen of ze mij een lift konden geven. Ik moest daar eerst over nadenken, maar uiteindelijk ben ik gewoon ingestapt. (...) Als ze het over de teamleider gaan hebben, dan wil ik daar ook niets van weten.' En een andere tegenspreker: 'We zaten in hetzelfde gebouw als het onderzoeksteam, dus dan kom je elkaar tegen. In het begin deed ik daar krampachtig over, maar later niet meer. (...) Ik sprak niet met ze over het onderzoek. Dat probeerde ik te vermijden.'

De tegensprekers zijn ook huiverig voor het zogenaamde 'mee rechercheren'. De tegensprekers, zelf vaak ervaren rechercheurs, lopen bij een te dicht contact, net als de rechercheurs in het onderzoeksteam, het risico op tunnelvisie omdat ook zij gedreven worden door de wens het misdrijf op te lossen. Tegensprekers willen daarom voorkomen dat zij zelf op zoek gaan naar de oplossing. Een tegenspreker zegt bijvoorbeeld over het niet bijwonen van briefings: 'Dat hebben we bewust niet gedaan, omdat je niet wilt dat het team je gaat beïnvloeden (met) wat er op het team leeft. Het gevaar is dan dat je gaat mee rechercheren.' En een andere tegenspreker: 'Adviserend, maar met afstand. En ja, even geen rechercheur meer zijn. Dat is eigenlijk het moeilijkste. Het gevaar is dat je meegaat in, dat je toch gaat speuren zelf als je kansen ziet.'

Een dilemma

Uit de afwegingen die tegensprekers maken bij de keuze voor één van de strategieën, blijkt dat zij voor een fundamenteel dilemma staan. Tegensprekers die kiezen voor de nabijheidsstrategie menen daardoor beter in staat te zijn een aantal oorzaken van tunnelvisie bij het opsporingsteam aan te pakken. Zo lijkt de tegenspreker dicht bij het opsporingsteam beter in staat groepsdenken in het onderzoeksteam te herkennen, te voorkomen of aan te pakken. Ook kan de tegenspreker dicht bij het onderzoeksteam invloed uitoefenen op de 'belief perseverance' of 'cognitieve dissonantie'. Hoe eerder de tegenspreker bij de besluitvorming betrokken is, des te makkelijker het is het 'sunk costs-effect' en de 'status-quo bias' te voorkomen. Door vroeg bij het besluitvormingsproces betrokken te zijn kan de tegenspreker proberen te voorkomen dat (verkeerde) beslissingen worden genomen onder invloed van onvolledige informatie (sequentiële informatieacquisitie, 'jumping to conclusions', 'primacy-effect' en 'recency-effect'). Als de tegenspreker zich zeer verantwoordelijk voelt voor het voorkomen van tunnelvisie en het vinden van de waarheid, zal de tegenspreker zich daarvoor ook meer inspannen door de

oorzaken van tunnelvisie aan te pakken. Ten slotte kan het lezen van details van een onderzoek het voordeel hebben dat ook ontlastend materiaal onder de aandacht komt en niet alleen wordt uitgegaan van de interpretatie van de informatie door het team.

Tegenover deze voordelen van de nabijheidsstrategie staat echter een groot nadeel. Hoe dichterbij de tegenspreker staat bij het onderzoek (steam), des te groter het gevaar dat de tegenspreker zelf ten prooi valt aan de verschillende psychologische mechanismen. De tegenspreker die dichterbij het onderzoek (steam) staat, loopt het risico 'meegezogen' te worden in het groepsdenken en zelf mee te gaan reageren.

De tegenspreker die voor de afstandelijke strategie kiest, vermindert het risico dat hij zelf een tunnelvisie ontwikkelt. Door minder frequent bezig te zijn met tegenspraak, bijvoorbeeld, neemt de tegenspreker de informatie minder versnipperd tot zich dan de tegenspreker die dagelijks bezig is met het bijlezen van het onderzoek. Ook loopt de tegenspreker minder risico meegenomen te worden in het groepsdenkproces. Nadeel van de afstandelijke strategie is dat hij minder goed in staat lijkt te zijn tunnelvisie bij het onderzoek (steam) te herkennen en/of aan te pakken. Dit fundamentele dilemma waar de tegensprekers voor staan, roept de vraag op hoe hiermee in de praktijk wordt omgegaan. In de volgende twee paragrafen wordt daarop ingegaan.

5.4 Tegenspraakstrategieën in de praktijk

De keuze van de tegenspreker

Twee tegensprekers kiezen in de praktijk overwegend voor de nabijheidsstrategie. Een ruime meerderheid van de tegensprekers neigt in de praktijk naar de afstandelijke strategie. De tegensprekers zeggen zich te beperken tot de hoofdlijnen van het onderzoek en de beslissingen die daarbij worden genomen. De meeste tegensprekers benadrukken dat het onderzoek niet hun verantwoordelijkheid is, maar dat de teamleider de beslissingen neemt. De tegenspraak vindt over het algemeen plaats nadat beslissingen zijn genomen. Bij aanvang van de tegenspraak ligt de frequentie van de tegenspraaksessies vaak wat hoger, maar na verloop van tijd vinden tegenspraaksessies eens per twee tot zes weken plaats. De meeste tegensprekers wonen geen briefings bij. Een uitzondering daarop vormt voor een aantal tegensprekers één briefing. Zij wonen dan één briefing bij om zichzelf voor te stellen en uit te leggen wat zij komen doen.

Van een aantal tegensprekers is meer dan één onderzoek bekeken. Daaruit blijkt dat tegensprekers binnen één onderzoek kiezen voor overwegend één strategie. Ook de tegensprekers van wie één onderzoek is bekeken, maar die vaker hebben tegengesproken, beamen telkens overwegend voor dezelfde strategie te kiezen.

Aanpassing van de strategie

Tegensprekers die overwegend voor de afstandelijke strategie kiezen, blijken hun strategie op onderdelen of tijdelijk aan te passen om het nadeel te compenseren.³⁴ Daarom kiezen veel tegensprekers ervoor op onderdelen dicht bij het onderzoek (steam) te gaan staan. Een tegenspreker die neigt naar de afstandelijke strategie blijkt zich bijvoorbeeld niet helemaal aan deze strategie te kunnen houden. Deze tegenspreker is van mening dat het ook voor tegenspraak op hoofdlijnen noodzakelijk is de details van het onderzoek te kennen. In de praktijk verdiept hij zich daarom wel in de details, ondanks het risico dat hij afstand tot het onderzoek (steam) kan verliezen. In de onderzochte gevallen komt het regelmatig voor dat de tegenspreker zich in (een aantal) details van het onderzoek verdiept. Een ander voorbeeld is een tegenspreker die met name in de beginfase van het opsporingsonderzoek regelmatig tegensprekt, omdat dan de meeste belangrijke beslissingen worden genomen. Hoe dicht op de beslissing wordt tegengesproken, des te makkelijker het is de beslissingen nog te beïnvloeden. Naarmate het onderzoek vordert, spreekt hij minder vaak tegen om de afstand te bewaren.

Daarnaast blijken tegensprekers hun strategie soms aan te passen aan de ontwikkelingen in het onderzoek. In één onderzoek, bijvoorbeeld, heeft de tegenspreker aangegeven dat hij de teamleider al goed kende en wist dat de teamleider kordaat is in zijn optreden, veel weet en ruimte voor inbreng geeft aan het team. De tegenspreker is daarom niet bij de briefings geweest. In een ander onderzoek heeft diezelfde tegenspreker dat echter wel gedaan. In dat team was er namelijk 'gedoe'. De tegenspreker ving signalen op dat de sfeer in het team niet helemaal goed was. Hij is daarom bij een aantal briefings geweest. Daarnaast is hij bij een tussenpresentatie geweest in het onderzoek. Hij deed dit

---

34 Opvallend hierbij is dat alleen tegensprekers die de afstandelijke strategie hanteren hun strategie lijken aan te passen richting de nabijheidsstrategie. De tegensprekers die dicht bij het onderzoek stonden, hebben hun strategie niet aangepast.

omdat hij tijdens de tegenspraaksessies een vraag had gesteld waarop hij van de teamleider geen bevredigend antwoord kreeg.

Soms zoekt de tegenspreker naar een middenweg. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat een aantal tegensprekers wel één briefing bijwoont. Dat doen ze niet alleen om zich voor te stellen en uit te leggen wat ze komen doen, maar ook om ‘de sfeer in het team te proeven, te kijken hoe de teamleider zich opstelt en hoe de teamleider communiceert’. Daarin kan vervolgens aanleiding worden gevonden de strategie aan te passen: ‘Ik ben ook bij de briefings aanwezig geweest. (...) Ik merkte dat de journaals niet allemaal helemaal goed werden bijgehouden. Niet alle onderzoeksrichtingen en beslissingen werden vastgelegd. Als je alleen maar leest, krijg je dat niet mee. Ik kon in de briefings zien wat de beweegredenen waren.’ En: ‘Ik zat wel bij de briefing. Van ja, weet je, hoe open is het? Wordt er wel open gediscussieerd? Zijn er wel kritische noten? Is er wel een soort luis in de pels die de boel een beetje scherp houdt? Of is het een jaknikkerclub? Als het een jaknikkerclub is, dan moet je je ook zorgen gaan maken, dan moet je als tegenspreker wel wat scherper zijn.’

Factoren

De keuze door de tegenspreker is hiervoor telkens beschreven alsof de tegenspreker volledig autonoom is, zelf bepaalt welke strategie hij in de praktijk hanteert en in staat is die strategie ook te realiseren. Er zijn echter factoren die de keuze voor een strategie en de realisatie daarvan kunnen beïnvloeden.

Sturing

Ten eerste kunnen keuzes die bij de (operationele) sturing (§5.1) zijn gemaakt, de uitvoering van de strategie beïnvloeden. Een voorbeeld hiervan is de keuze voor een interne of externe tegenspreker. Een externe tegenspreker staat vaak op grotere afstand van het team omdat hij de teamleden niet kent en te maken heeft met een fysieke (reis)afstand. Om dichterbij het onderzoeksteam te komen, kan de tegenspreker bijvoorbeeld vaker briefings bijwonen en met teamleden spreken. De interne tegenspreker, die vaak dichterbij staat, hoeft minder moeite te doen om de afstand kleiner te maken. De interne tegenspreker zal daarentegen voor een afstandelijke strategie meer moeite moeten doen.

Ook het moment waarop wordt besloten tot tegenspraak kan van invloed zijn. Een aantal tegensprekers wil graag zo dicht mogelijk na de beslissing tegenspreken (of wil zelfs bij de besluitvorming betrokken zijn) om zo gemak-

kelijker invloed te kunnen uitoefenen. Indien de opdrachtgever pas na een maand of twee maanden de beslissing tot het instellen van tegenspraak neemt, betekent dat automatisch dat de tegenspreker meer moeite moet doen om beslissingen die op dat moment al zijn genomen, nog te beïnvloeden.

Ook de noodzaak om tegenspraak als nevenfunctie uit te voeren kan hierbij een rol spelen. Veel tegensprekers ervaren tijdsdruk, doordat zij moeten tegenspreken naast hun dagelijkse werkzaamheden. Tegensprekers zijn daardoor niet in staat bijvoorbeeld briefings bij te wonen of de details van een onderzoek te lezen, terwijl zij dat misschien wel noodzakelijk achten voor 'goede' tegenspraak. In een aantal onderzochte casus hebben de late start van tegenspraak en tijdgebrek ertoe geleid dat de tegenspreker gedurende het (gehele) onderzoek 'achter de feiten aanliep'. De tegenspreker sloeg dan soms de plank mis, door een advies te geven op een punt dat al achterhaald was.

De teamleider

De tegenspreker heeft bij de uitvoering van tegenspraak niet alleen te maken met het kader dat op sturingsniveau voor hem wordt bepaald, maar ook met de teamleider. Het moment van tegenspraak wordt bijvoorbeeld niet alleen door de tegenspreker bepaald. De teamleider speelt daarin ook een grote rol. De teamleiders kunnen immers voorafgaand aan een beslissing de tegensprekers om advies vragen of bij de besluitvorming betrekken. Teamleiders gaan daar verschillend mee om. Zo merkt een tegenspreker op: 'Je hebt ook onzekere teamleiders die meer gaan vragen aan de tegenspreker: wat zou jij doen?' Een teamleider zegt bijvoorbeeld: 'Je bent TGO-teamleider, je neemt uiteindelijk je eigen beslissingen. Het gaat tot dat niveau. Primair is het (...) geen dwingend, maar wel een dringend advies. (...) Het komt echt dichtbij, maar uiteindelijk moet je als teamleider wel zo stevig in je schoenen staan dat je niet twee sturingsmechanismen krijgt. Of drie: dat je de officier hebt, de VKL en tegenspraak. Je wordt beïnvloed door de tegensprekers. Dat moet een gezonde invloed blijven. Het gaat wel ver. Maar het gaat zo ver als je dat zelf toelaat. De factor leiderschap is belangrijk.' De meeste teamleiders zijn voorstander van het achteraf voorleggen van de beslissingen aan de tegenspreker.

Ook voor de frequentie van de tegenspraaksessies is de tegenspreker afhankelijk van de agenda van de teamleider. Ook de behoefte of wensen van de teamleider hebben daarop invloed. Een teamleider zegt bijvoorbeeld: 'De frequentie is, denk ik, om de vier tot zes weken geweest. Dat vind ik prima, dat is ook mijn eigen frequentie. Ik heb geen behoefte aan vaker.'

Ten slotte kan het voorkomen dat een tegenspreker de verantwoordelijkheid

van zich afhoudt door zich te beperken tot de hoofdlijnen van het onderzoek, terwijl de teamleider wel een verantwoordelijkheid ziet voor de tegenspreker: 'De tegenspreker heeft ook een verantwoordelijkheid. Hij moet voldoende op de hoogte zijn van het onderzoek en zich bewust zijn dat hij sturing kan geven aan het onderzoek. Dat is daarom ook zijn verantwoordelijkheid.' Dit betekent dat volgens de teamleider de tegenspreker niet altijd kan volstaan met het bestuderen van de stukken op hoofdlijnen.

5.5 Compenserende strategieën

Hiervoor bleek dat tegensprekers worden geconfronteerd met een dilemma tussen nabijheid en afstandelijkheid. In de praktijk blijken tegensprekers de nadelen van de keuze voor één van beide te compenseren door op onderdelen of tijdelijk de strategie aan te passen. De vraag is echter of op beleids- en sturingsniveau dit dilemma bij de keuze voor de strategieën is onderkend en of andere compenserende strategieën worden aangereikt aan de tegenspreker.

Het landelijk protocol

In het landelijk protocol lijkt het bovenstaande dilemma te zijn onderkend. Er lijkt een keuze te zijn gemaakt voor de afstandelijke strategie. Het protocol spreekt van een 'bewust uitgebrachte distantie'. Hoewel het landelijk protocol ervan uitgaat dat tegenspraak intern wordt georganiseerd, hetgeen kan impliceren dat de tegenspreker op minder grote afstand staat, overheerst in het landelijk protocol de afstandelijke strategie (zie hierover ook §1.4). In het protocol is echter ook rekening gehouden met de consequenties die de keuze voor de afstandelijke strategie heeft voor de mate waarin de tegenspreker in staat is tunnelvisie bij het onderzoek (steam) te voorkomen of aan te pakken. Om het nadeel dat de tegenspreker daartoe minder goed in staat is te compenseren, wordt door het protocol de tegenspreker (in overleg met de teamleider) vrijheid gegeven briefings bij te wonen: 'De tegenspreker woont de briefings en besprekingen van de teamleiding in principe niet bij, tenzij teamleider of de tegenspreker dit in het belang van een effectieve tegenspraak wenselijk achten.' (Protocol tegenspraak politie: 30.) De voorkeur in het landelijk protocol ligt bij de afstandelijke strategie, maar tegensprekers kunnen ervoor kiezen dicht bij het team te gaan staan door een briefing bij te wonen.

Beleid en sturing binnen de korpsen

Door de meeste korpsen wordt aansluiting gezocht bij het landelijk protocol en wordt gekozen voor een afstandelijke strategie, waarbij de tegenspreker de vrijheid heeft zijn strategie op onderdelen of aan het onderzoek aan te passen. Een aantal van de onderzochte korpsen biedt echter een compenserende strategie voor de tegenspreker die dicht bij het onderzoek (steam) gaat staan. Binnen die korpsen wordt onderkend dat tegensprekers moeten kiezen voor de nabijheidsstrategie om tunnelvisie bij het team te kunnen voorkomen of aanpakken, maar dat ze daarbij het risico lopen zelf een tunnelvisie te ontwikkelen. Eén van die korpsen heeft tegenspraak zo georganiseerd dat de tegenspreker zich kan laten bijstaan door een coach. De coach vertelt over zijn rol: 'Als tegenspreker loop je ook het risico of bestaat het gevaar dat je wordt meegesleurd met het onderzoek en in het verhaal dat het team heeft. (...) Ik heb als coach geprobeerd tunnelvisie bij de tegenspreker te voorkomen.' De coach vervult daarbij een adviseerende rol voor de tegenspreker. De tegenspreker 'duikt helemaal in het onderzoek' en leest alles. De coach daarentegen leest alleen enkele verslagen en de verslagen die de tegenspreker maakt. De tegenspreker houdt regelmatig ruggespraak met de coach. De coach is ook aanwezig bij de tegenspraaksessies, maar de tegenspreker voert daar in principe het woord. De coach staat hiermee op een grotere afstand van het onderzoek dan de 'echte' tegenspreker en kan zodoende adviezen geven ter voorkoming van tunnelvisie: 'Ik heb daarbij gezegd dat hij moest opletten dat het gaat om het bewaken van het proces in het onderzoek, maar dat het niet gaat om het oplossen van de zaak.'

Een dergelijke rolverdeling wordt in een ander korps op meer natuurlijke wijze bereikt door de inzet van een interne en een externe tegenspreker. De externe tegenspreker bevindt zich niet alleen fysiek gezien op afstand, maar vaak ook in zijn relaties met de medewerkers van het korps. De externe tegenspreker kent de teamleiders en de teams vooraf vaak niet en heeft op die manier een wat natuurlijker afstand dan een interne tegenspreker, die doorgaans al heeft samengewerkt met de teamleider of teamleden. Een tegenspreker bevestigt dat: 'Voordeel van intern is dat je makkelijker de weg weet, dat je het beter weet te duiden, (...) lokale bekendheid is wel een voordeel. Je snapt de setting waar de dingen gebeuren. (...) Het geeft je makkelijker entree misschien in het team. Als je extern komt, dan heb je toch meer afstand. Dat voel je ook.' Op deze manier wordt het risico dat de interne tegenspreker die dicht(er) bij het onderzoek (steam) staat zelf een tunnelvisie ontwikkelt, gecompenseerd door een tweede tegenspreker aan te wijzen die van buiten het korps komt. Tegelijkertijd

compenseert de interne tegenspreker het nadeel van de externe tegenspreker die door de afstand minder goed in staat is tunnelvisie bij het onderzoek (steam) te herkennen en aan te pakken. Overigens is het voordeel van de externe tegenspreker in duur beperkt. De externe tegenspreker kan dicht bij het team komen te staan als hij vaker tegensprekt bij dezelfde teamleider en hetzelfde team. Zo merkt een tegenspreker daarover op: 'Ik had (...) twee keer bij (naam teamleider) het koppeltje samen met (naam tegenspreker) (...). Ja, dan op een gegeven moment ga je samen op de automatische piloot en dan brengt het je ook niets nieuws.

Na (naam onderzoek) (...) hebben we ook gezegd: de volgende tegenspraak wil ik met een ander. (...) Niet dat het niet goed liep. Maar dan brengt het je wat nieuws. En als het even kan, wil ik niet weer in deze regio en dan als het even kan niet bij (naam teamleider). Want anders hoor je gewoon bij het team en waar ben je dan nog met je distantie?'

Uit het voorgaande blijkt dat de voor- en nadelen van de nabijheids- en de afstandelijke strategie worden onderkend en dat er soms compenserende strategieën worden aangereikt. Toch komen de compenserende strategieën in de praktijk niet altijd van de grond. De tegenspreker is immers afhankelijk van de beslissing over bijvoorbeeld de inzet van een externe tegenspreker. Zo is in het korps waar het beleid luidt dat in een onderzoek één interne en één externe tegenspreker moet zijn, slechts bij twee van de vijf onderzochte gevallen daadwerkelijk besloten tot de inzet van beiden. Daarbij speelden vooral capaciteitsoverwegingen een rol.

5.6 Tot slot

In dit hoofdstuk is de vraag beantwoord welke werkwijze tegensprekers bij de uitvoering van tegenspraak hanteren. De operationele sturing op de uitvoering van tegenspraak blijkt in de praktijk vrijwel beperkt te zijn tot de aanvang van tegenspraak, waardoor de tegenspreker een grote autonomie heeft in de keuze welke werkwijze hij hanteert. Onderscheid is gemaakt tussen twee strategieën die in de praktijk door tegensprekers worden gehanteerd. Welke strategie de tegenspreker hanteert, kan gevolgen hebben voor zowel de inhoudelijke als de sociale kant van tegenspraak. In de volgende twee hoofdstukken worden deze twee aspecten van tegenspraak uitgewerkt en wordt duidelijk welke rol de keuze voor één van de strategieën daarbij kan spelen.

Inhoudelijke aspecten van tegenspraak

Het landelijk protocol omschrijft concrete activiteiten die de tegenspreker moet uitvoeren (zie §1.4). Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen tegenspraak in de identificatiefase en tegenspraak in de bewijsfase³⁵ (Protocol tegenspraak politie: 28).

“Tegenspraak richt zich in de identificatiefase op de hypothesen en beslissingen die hebben geleid tot de kwalificatie “onderzoeksrichting”, “onderzoekssubject” en “verdachte”. Daarbij zal de aandacht van de tegenspreker er specifiek op gericht zijn of:

- hypothesen en beslissingen voldoende worden ondersteund door onderliggende tactische en technische informatie;
- alle potentieel relevante onderzoeksrichtingen en -subjecten zijn onderkend en benoemd;
- gedurende het onderzoek de aandacht voor de diverse potentiële onderzoeksrichtingen en -subjecten voldoende in balans is (gehouden);
- onderzoeksrichtingen en -subjecten op verantwoorde wijze terzijde zijn gelaten of uitgesloten zijn.

In de bewijsfase richt tegenspraak zich op de kwaliteit (incl. de rechtmatigheid) van het verzamelde bewijs en de kwaliteit van het dossier door te onderzoeken of:

- het ten laste van de verdachte(n) verzamelde bewijs dat in het procesdossier wordt gepresenteerd in voldoende mate is onderbouwd;
- voor de verdachte(n) ontlastende informatie in het procesdossier is opgenomen en in voldoende mate is weerlegd of verklaard.’

³⁵ Kort gezegd betreft de identificatiefase de fase waarin gezocht wordt naar de dader en betreft de bewijsfase de fase waarin de zitting voor de rechter wordt voorbereid.

Deze richtlijnen bieden de tegenspreker bij de inhoudelijke aspecten van tegenspraak enig houvast. Sturing op de uitvoering ontbreekt echter grotendeels. Dat bleek in het vorige hoofdstuk ten aanzien van de werkwijze, maar geldt ook voor de inhoudelijke aspecten. In de praktijk bepaalt de tegenspreker vaak zelf wat hij tijdens de tegenspraaksessies aan de orde stelt om tunnelvisie of het voortbestaan daarvan bij het onderzoek (steam) te voorkomen.

In dit hoofdstuk staat de vraag centraal hoe de tegenspreker de inhoudelijke aspecten van tegenspraak invult. De eerste vraag die daarbij wordt beantwoord is welke onderwerpen de tegensprekers aan de orde stellen tijdens tegenspraaksessies (§6.1). Vervolgens wordt ingegaan op de niveaus waarop wordt tegengesproken. De onderwerpen die door de tegensprekers aan de orde worden gesteld en de niveaus waarop zij dat doen, blijken in de praktijk met elkaar samen te hangen. Op basis daarvan worden in §6.3 vijf ideaaltypische rollen die tegensprekers kunnen vervullen, onderscheiden. In de vierde paragraaf wordt stilgestaan bij de vraag hoe die rollen in de praktijk worden ingevuld en welke factoren daarop van invloed zijn. Tot slot wordt het verband gelegd tussen de inhoudelijke en de sociale kant van tegenspraak.

6.1 Thema's

Uit de onderzochte casus blijkt dat door tegensprekers per onderzoek meestal verschillende onderwerpen aan de orde worden gesteld. Deze onderwerpen kunnen worden ingedeeld in drie hoofdthema's, namelijk: de procedurele kant van het opsporingsonderzoek, de inhoud van het onderzoek en de sociale processen. In deze paragraaf wordt op deze thema's ingegaan. De paragraaf wordt afgesloten met het onderscheid tussen tegenspraak in de identificatiefase en de bewijsfase van het onderzoek.

Thema 1: procedures

De onderwerpen die tegensprekers aan de orde stellen, hebben deels betrekking op de gehanteerde procedures en regels binnen het betreffende korps of het opsporingsonderzoek. De procedures kunnen betrekking hebben op onder andere de inrichting van het onderzoek (steam), het verbaliseren en de verslaglegging, de werkwijze en/of (de rechtmatigheid van) het bewijs. Hieronder volgen twee voorbeelden van wat door tegensprekers op dit punt is ingebracht.

Ten aanzien van de verslaglegging in het onderzoek is door een tegenspreker ingebracht dat de hypothesen in het onderzoek moeten worden benoemd en uitgeschreven. Afspraken in het korps schrijven voor dat dit in een opsporingsonderzoek wordt gedaan. Het team deed dat niet en daarom heeft de tegenspreker dit onderwerp besproken tijdens tegenspraaksessies.

Ten slotte maakt een tegenspreker zich ten aanzien van de bewijsmiddelen zorgen over de status van een getuigenverhoor. De persoonsgerichte vragen waren volgens de tegenspreker erg uitgebreid voor een getuigenverhoor en de druk op de getuige werd nogal opgevoerd. Volgens de tegenspreker was dit 'op het randje' van het toelaatbare en daarom heeft de tegenspreker dit tijdens een tegenspraaksessie aan de orde gesteld.

Thema 2: inhoud

Veel onderwerpen in de tegenspraak hebben betrekking op de inhoudelijke kant van het opsporingsonderzoek. Daarmee wordt bedoeld wat binnen het onderzoek wordt gedaan om de dader van het misdrijf te vinden. Eén van de meest besproken onderwerpen tijdens tegenspraaksessies zijn hypothesen en scenario's. Dit moet breed worden opgevat. De tegenspraak heeft niet alleen betrekking op de hypothesen en de scenario's die door het onderzoeksteam zijn opgesteld, maar ook op de prioriteiten die daarbinnen worden gesteld en de personen die daarbij een rol spelen.

Daarnaast wordt door tegensprekers binnen dit thema gesproken over andere onderzoeks- of opsporingsmethoden, onderzoekslijnen en -gebieden,³⁶ de doelstelling van het onderzoek, bewijsmiddelen of aanknopingspunten en/of de inzet van bepaalde specialismen.

Ten aanzien van de hypothesen en scenario's wordt in een tegenspraakverslag bijvoorbeeld opgemerkt: 'Bij het gesprek (de tegenspraaksessie) zijn de diverse hypothesen en scenario's besproken en zijn de keuzes van dit moment toegelicht. Vanuit het tegenspreken is geadviseerd om de rol van (naam ver-

36 Zie hierover: De Poot e.a. (2004). Zoekgebieden zijn de gebieden waar gezocht kan worden naar informatie over het misdrijf.

De plaats delict levert bijvoorbeeld een aantal zoekgebieden op die informatie kunnen bevatten over het misdrijf. Ook zijn de familie-, kennissen- en werkring van het slachtoffer zoekgebieden waar informatie over het misdrijf kan worden gevonden.

Zoeklijnen zijn onderzoeksstappen die gezet worden om een koppeling te kunnen leggen tussen de informatie die in een bepaald zoekgebied wordt aangetroffen en de gebeurtenis die men onderzoekt, of om een koppeling te kunnen leggen tussen bekende en onbekende informatie over een misdrijf.

dachte) nader uit te zoeken en te prioriteren. Dit omdat hij ogenschijnlijk de spin in het web is en met regelmaat wordt genoemd in verklaringen als oorzaak van de moorden. Hierbij dient ook dieper te worden ingegaan op de breuk in de familie, dus nader horen familie. (Naam verdachte) past mogelijk in diverse scenario's.

Een voorbeeld van tegenspraak met betrekking tot de gehanteerde onderzoeksmethoden is de vraag van de tegensprekers in een onderzoek of het stooktraject 'scherper' kan en of wel alle mogelijkheden tot 'informatieverwerving' worden benut.

Ten slotte wordt ten aanzien van de bewijsmiddelen in een tegenspraakjournaal opgemerkt: 'Op basis van verschillende CIE-PV (Criminele Inlichtingen Eenheid processen-verbaal) komt een mogelijke dadergroep in beeld. Dit betekent (een nieuw) perspectief en focus in het onderzoek. Vragen:

- Hoe worden de leden van deze groep ingesloten?
- Hoe worden de leden van deze groep uitgesloten?
- Hoe wordt in kaart gebracht dat de groep zich tot deze leden beperkt?

Thema 3: sociale processen

Ook de sociale processen in het onderzoek (steam) kunnen door de tegenspreker aan de orde worden gesteld. Hieronder vallen onder andere de wijze van leidinggeven, de sfeer in het team en/of de omgang met betrokkenen in het onderzoek.

In een onderzoek is bijvoorbeeld een teamleider aangewezen die op dat moment geen TGO-teamleider is. Hij heeft een andere functie en heeft al enige tijd geen TGO's meer geleid. De teamleider heeft de tegensprekers daarom gevraagd om advies over het uitoefenen van zijn functie als TGO-teamleider. De tegensprekers hebben de teamleider daarover advies gegeven.

In hetzelfde onderzoek is ook geadviseerd over de sfeer in het team. De tegensprekers hebben via 'het informele circuit' en van de teamleider zelf vernomen dat de sfeer in het team wat minder is geworden. Dit heeft te maken met het verloop van het onderzoek. De teamleden zitten niet allemaal op één lijn over het in- en uitsluiten van onderzoeksrichtingen en keuzes die worden gemaakt. De tegensprekers hebben daarover met de teamleider gesproken en advies gegeven over hoe de teamleider de sfeer kan verbeteren.

Identificatiefase en bewijsfase

Opvallend is dat de onderwerpen die tijdens tegenspraaksessies in de praktijk worden besproken voornamelijk betrekking hebben op de identificatiefase van het opsporingsonderzoek. Slechts in zeer beperkte mate wordt door de tegensprekers gesproken over onderwerpen die in de bewijsfase aan de orde zijn. Onder het eerste thema 'procedures' valt het onderwerp rechtmatigheid van bewijs. In de praktijk is dat onderwerp een enkele keer ter sprake gekomen. Dat geldt ook voor het onderwerp bewijsmiddelen of aanknopingspunten bij het tweede thema 'inhoud'. Als deze onderwerpen al aan de orde komen, hebben zij echter betrekking op de identificatiefase. De bewijsmiddelen komen zelden aan bod in het kader van bijvoorbeeld de kwaliteit van het verzamelde bewijs en de kwaliteit van het dossier (dat eveneens betrekking heeft op de bewijsfase).

In de praktijk blijkt de tegenspraak vaak te eindigen na de identificatiefase. In het vorige hoofdstuk bleek dat er vaak onduidelijkheid bestaat over de beëindiging van tegenspraak. In de meeste gevallen eindigt de tegenspraak op het moment dat een (serieuze) verdachte wordt aangehouden. De verslaglegging van tegenspraak (maar ook van het opsporingsonderzoek) stopt in veel gevallen op dat moment vrij plotseling. De tegenspraak lijkt daarmee te stoppen bij aanvang van de bewijsfase. Navraag bij tegensprekers leert dat dit in veel gevallen klopt. Een ervaren tegenspreker zegt hierover: 'Een rol van tegenspraak in de bewijsfase bij de politie is er niet of nauwelijks. Tenzij er ontwikkelingen zijn in het onderzoek, nieuwe ontwikkelingen, maar dat betekent dat je weer van de bewijsfase naar de identificatiefase terugschiet. Maar in de bewijsfase is de rol van politietegenspraak vrijwel uitgesloten.' In sommige van de onderzochte casus blijkt uit de verslaglegging dat er (in zeer beperkte mate) na aanhouding van de verdachte nog wel eens wordt tegengesproken. Dit is door de geïnterviewden ook bevestigd: 'Na de aanhouding van de verdachte zit er nog wel een fase in. Dan komt er nog veel informatie en zijn de verhoren. Dan geldt nog wel dat je als tegenspreker nadrukkelijk in beeld bent, maar daarna houdt het ook wel een keer op. Dan gaat de verdachte in verzekering of in bewaring. Als de zaak één keer op zitting is geweest of voor de RC is geweest, dan nadert het einde ook wel.' Een andere tegenspreker geeft aan dat hij alleen tegenspreekt in de bewijsfase als hij dat vooraf met de teamleider heeft afgesproken. Hij doet dat zelden, omdat tegenspraak in de bewijsfase erg veel tijd kost. Slechts in twee onderzoeken (waarin dezelfde tegenspreker actief was) werd door de tegenspreker (ook in de verslaglegging) een helder onderscheid gemaakt tussen de tegenspraak in de identificatiefase en tegenspraak in de bewijsfase. In beide fasen werd tegengesproken.

De tegensprekers van de politie menen dat de verantwoordelijkheid voor de bewijsfase vooral bij het Openbaar Ministerie (OM) ligt en dat de tegenspraak in die fase daar ook meer thuishoort. Bijvoorbeeld deze tegenspreker: 'Zeker als je met z'n allen denkt: oké, je zit bij de goede, dan gaat het nog wel om heb je wel voldoende wettig en overtuigend bewijs. Alleen dat is de fase dat tegenspraak bij het OM wat meer om de hoek komt kijken. In de echte opsporingsfase, dus de identificatiefase, is het veelal de nadruk op politieonderzoek (...). Maar zodra je een verdachte op het oog hebt waarvan wij ook toen hebben gevonden: het zit wel goed, dan gaat het meer om heb je nu voldoende of niet. De vraag heb je voldoende of niet om het voor de rechter te brengen, dat is meer des OM's. Dat is hun professie. (...) Het is dan vaak de zaaksofficier die met zijn eigen collega gaat sparren. (...) Als ze bij het OM al tegenspraak hebben, (...) dan zijn ze een stuk terughoudender in de identificatiefase. Net als dat wij een stuk terughoudender zijn in de bewijsfase.' Vanuit de politie bestaat echter niet of nauwelijks zicht op tegenspraak bij het OM. Van afstemming of samenwerking tussen tegenspraak bij de politie en tegenspraak bij het OM is nauwelijks sprake.

6.2 Niveaus

In de vorige paragraaf is voor de inhoudelijke kant van tegenspraak onderscheid gemaakt tussen drie thema's. Wat de tegensprekers binnen die thema's precies aan de orde stellen, kan variëren in thematiek, diepgang en/of doelstelling. De tegenspraak loopt uiteen van opmerkingen over schrijffouten, organisatorische thema's, de kwaliteit van het onderzoek, vragen om verduidelijking, vragen om explicatie, meedenken met het onderzoek tot het aandragen van alternatieven. De verschillende niveaus worden hier achtereenvolgens beschreven.

Schrijffouten

Soms is de tegenspraak erg gericht op details. In enkele onderzochte gevallen maken tegensprekers opmerkingen over bijvoorbeeld schrijffouten in stukken van het team.

Organisatorische thema's

In de praktijk komt het regelmatig voor dat de tegenspreker organisatorische thema's aan de orde stelt, zoals de organisatie van het onderzoek of het team. Het kan bijvoorbeeld gaan over de vervulling van alle noodzakelijke functies in het team.

Kwaliteit van het onderzoek

Daarnaast wordt regelmatig tegengesproken over de kwaliteit van het onderzoek. De tegenspreker probeert met tegenspraak de kwaliteit van het onderzoek te bewaken. De kwaliteit van het onderzoek kan betrekking hebben op onder andere de verslaglegging in het onderzoek. Een tegenspreker heeft bijvoorbeeld aandacht gevraagd voor de verwerking van de uiteindelijke onderzoeksresultaten in BVO (basisvoorziening opsporing, een ICT-systeem van de politie). De onderzoeken zijn dan wel uitgevoerd, maar de resultaten daarvan worden niet goed vastgelegd.

Vragen om verduidelijking

Tegensprekers stellen vragen aan teamleiders om verduidelijking te krijgen of bijvoorbeeld onderzoeksopdrachten zijn uitgevoerd, sporen zijn veiliggesteld of onderzoeksresultaten al binnen zijn. De tegenspreker is voor een groot deel afhankelijk van de verslaglegging door het onderzoeksteam. Niet alles wordt altijd vastgelegd. Daarnaast is er in de praktijk soms ook sprake van vertraging in de verslaglegging. Dat wil zeggen dat onderdelen van het onderzoek al zijn uitgevoerd, maar dat het team de resultaten daarvan nog niet heeft vastgelegd. Ook kan het voorkomen dat de tegenspreker de resultaten van het onderzoek onduidelijk vindt. Deze vragen kunnen verduidelijking voor de tegenspreker opleveren, maar ook de teamleider attenderen op onvolledigheid, onduidelijkheid of nieuwe mogelijkheden.

Meedenken

Regelmatig probeert een tegenspreker met de teamleider of het onderzoeksteam 'mee te denken'. De tegenspreker zoekt binnen de gekozen richtingen van het onderzoek naar andere of nieuwe onderzoeksmogelijkheden. Hij denkt bijvoorbeeld met het onderzoeksteam mee hoe de zaak kan worden opgelost of bedenkt waar mogelijkheden liggen voor nader onderzoek: 'Briefing (naam onderzoek) bijgewoond. (...) Bij het gesprek was ook (naam medewerker) aanwezig i.v.m. vragen m.b.t. kogelbanen (...). Tijdens het falsifiëren van de theorieën vroeg ik of het mogelijk was dat de verdachte achter de deur zou kunnen hebben gestaan. (...) Op die plek is niet naar dacty (dactyloscopische sporen) gezocht. (Naam teamleider) gevraagd aan te dringen op alsnog afnemen van sporen.'

Vragen om explicatie

De tegenspreker probeert de teamleider ook regelmatig te laten expliciteren wat de argumenten zijn om tot bepaalde beslissingen te komen. Niet alleen de argu-

menten die pleiten voor de beslissing worden door de tegensprekers gevraagd, maar ook tegenargumenten. Zo wordt door een tegenspreker in zijn tegenspraakjournaal genoteerd: 'Aanleiding: het team heeft besloten om (naam betrokkene) voorlopig niet te tappen of op een andere manier onder controle te houden na zijn vrijlating op (datum). Deze keuze is opmerkelijk omdat: (...).

Vragen:

- Waarom laat het team (naam betrokkene) voorlopig lopen?
- Hoe wordt de rol van (naam betrokkene) gezien (...)?
- Welke kansen mist het onderzoek mogelijk door deze keuze?

De tegenspreker probeert hiermee de teamleider na te laten denken over voor- en tegenargumenten en deze te laten expliciteren. Deze explicatiestrategie kan ook een manier zijn om de kwaliteit van het onderzoek te verhogen: 'Aandachtspunt is de argumentatie die heeft geleid tot een beslissing. Deze ontbreekt regelmatig of is zeer beperkt qua inhoud. Vooral de beslissingen om iets niet te doen of iets te beëindigen worden niet vermeld.'

Aandragen van alternatieven

Ten slotte proberen tegensprekers soms alternatieven aan te dragen. Dit gaat verder dan het meedenken, omdat ook buiten de gehanteerde onderzoeksrichtingen wordt gezocht naar andere of nieuwe onderzoeksmogelijkheden. Een voorbeeld hiervan is een alternatief scenario dat door de tegenspreker is aangedragen, zoals uit het tegenspraakjournaal blijkt: 'Stevig gediscussieerd over de rol van (naam betrokkene). Mijn scenario is dat (naam betrokkene) mogelijk opdrachtgever tot de moord is.' Ook kunnen tegensprekers bijvoorbeeld alternatieve onderzoeksmethoden opperen.

Tegenspraak blijkt aldus uiteen te lopen van opmerkingen over details in het onderzoek van ondergeschikt belang tot opmerkingen die betrekking hebben op fundamentele beslissingen in een opsporingsonderzoek. Beide inhoudelijke kanten komen in de praktijk voor. Tegensprekers stellen het minst schrijffouten aan de orde, maar de overige niveaus komen allemaal regelmatig aan de orde.

6.3 Rollen

De niveaus waarop de tegenspraak plaatsvindt, hangen samen met de thema's die door de tegensprekers aan de orde worden gesteld. Op basis daarvan kun-

nen vijf rollen in de tegenspraak worden onderscheiden. Deze rollen worden hieronder besproken aan de hand van de thema's die tegensprekers aan de orde stellen en het niveau binnen die thema's. Daarbij wordt ook stilgestaan bij de vraag welke functie die rol kan vervullen bij het voorkomen van tunnelvisie.

Rol 1: de ritualist

De eerste rol die kan worden onderscheiden, is die van de 'ritualist'. De 'ritualist' is een tegenspreker die er eigenlijk alleen is omdat hij nu eenmaal de opdracht daartoe heeft gekregen. De 'ritualist' is niet kritisch over het opsporingsonderzoek en stelt slechts enkele vragen, bijvoorbeeld ter verduidelijking of merkt alleen enkele schrijffouten op, omdat hij toch 'iets moet opmerken'. Deze tegenspreker brengt over de procedures, inhoud en processen in het opsporingsonderzoek weinig kritische opmerkingen in. Als hij opmerkingen heeft, richt hij zich vooral op het verbaliseren en de verslaglegging in het onderzoek. De 'ritualist' spreekt vooral tegen op het niveau van schrijffouten en verduidelijking. Iedere tegenspreker spreekt wel eens tegen op het niveau van verduidelijking, maar de 'ritualist' gaat niet veel verder dan dat. De 'ritualist' blijft hangen in punten van ondergeschikt belang en snijdt geen fundamentele beslissingen in het onderzoek aan.

Tabel 6.1: Ritualist

Rol	Niveau(s)	Thema	Onderwerpen
Ritualist	Schrijffouten Verduidelijking	-	Verbaliseren en verslaglegging

Een voorbeeld van de 'ritualist' is de tegenspreker die de teamleider op schrijffouten in het onderzoek wijst. Zo is in een tegenspraakjournaal opgenomen: 'Enkele beschrijvingen of inconsistentie in informatie zal met toestemming van de teamleider worden doorgegeven aan de ambtelijk secretaris.'

Voorbeelden van verduidelijkende vragen of opmerkingen zijn de volgende.

- 'Ik kon uit het dossier niet lezen dat de interpretaties van de (...) gesprekken, zoals die door de tolk zijn gemaakt, ook als zodanig bij de vertaling zijn weergegeven.'
- 'Is er forensische en tactische doorzoeking gedaan in de bijgebouwen?'

De ‘ritualist’ is niet gericht op het aanpakken van tunnelvisie, maar wijst alleen op eventuele fouten. De bijdrage van de ‘ritualist’ aan het voorkomen of doorbreken van tunnelvisie lijkt dan ook beperkt.

Rol 2: de proceduralist

De tweede rol is die van ‘proceduralist’. Een tegenspreker als ‘proceduralist’ beoordeelt het opsporingsonderzoek vooral op basis van procedures. Hij bekijkt de regels en afspraken die er in het korps en het onderzoek gelden en beoordeelt of het onderzoek (steam) daaraan voldoet. De tegenspreker houdt zich amper bezig met de inhoud van het onderzoek, maar controleert of het team zich aan de afgesproken procedures houdt. Hij doet dit door vooral op organisatiethema’s en op de kwaliteit van het onderzoek (procedureel opgevat) tegen te spreken.

Tabel 6.2: Proceduralist

Rol	Niveau(s)	Thema	Onderwerpen
Proceduralist	Organisatorische thema’s Kwaliteit van het onderzoek	Procedures	Inrichting van het onderzoek (steam) Verbaliseren en verslaglegging Werkwijze Rechtmatigheid van de bewijsmiddelen

In één van de onderzochte gevallen heeft de tegenspreker in een onderzoek gecontroleerd of een bestand waaraan mogelijk bewijs kan worden ontleend, rechtmatig is verkregen. Volgens de tegenspreker moet het betreffende bestand bij geen resultaat na 24 uur vernietigd worden. Dit is niet gebeurd en indien een onderdeel van dit bestand zou worden gebruikt, zou dat kunnen leiden tot niet-ontvankelijkheid van het Openbaar Ministerie. In een ander geval heeft een tegenspreker geconstateerd dat de functie van ondersteuningscoördinator binnen het TGO niet is vervuld.

De vraag is hoe de tegenspreker in deze rol kan bijdragen aan het voorkomen van tunnelvisie of het voortbestaan daarvan. In de rol van ‘proceduralist’ pakt de tegenspreker tunnelvisie niet op een directe wijze aan. De tegenspreker controleert en beoordeelt het opsporingsonderzoek aan de hand van de procedures en regels om op die manier de kwaliteit van het onderzoek te bewaken en verbeteren. De tegenspreker als ‘proceduralist’ kan op die manier wel op indirecte wijze bijdragen aan het voorkomen of doorbreken van tunnelvisie. Proce-

dures en regels die dienen te worden gehanteerd in opsporingsonderzoeken kunnen diverse doelen dienen. Naleving van sommige procedures en regels kan ook bijdragen aan het voorkomen van tunnelvisie of het voorkomen van fouten in een onderzoek waardoor tunnelvisie kan ontstaan. De tegenspreker als ‘proceduralist’ controleert of het onderzoeksteam zich aan die procedures en regels houdt en kan waar nodig proberen bij te sturen. Op deze indirecte wijze kan de ‘proceduralist’ voorkomen dat tunnelvisie ontstaat of blijft voortbestaan.

Ter verduidelijking daarvan worden twee voorbeelden gegeven. Het eerste is de constatering van een tegenspreker dat de functie van ondersteuningscoördinator binnen het betreffende TGO niet is vervuld. De tegenspreker heeft dit bij de teamleider aangekaart, omdat de tactisch coördinator bij het ontbreken van een ondersteuningscoördinator onder druk komt te staan. Taken van de ondersteuningscoördinator komen bij de tactisch coördinator terecht, waardoor deze overvraagd wordt en niet aan zijn eigen taken toekomt. De tactisch coördinator heeft echter belangrijke taken in het onderzoek, waaronder bijvoorbeeld de kwaliteitscontrole van verhoren, die kunnen bijdragen aan het voorkomen van tunnelvisie.

In een ander onderzoek heeft de tegenspreker geadviseerd een tijdlijn rondom het misdrijf op te stellen. Een tijdlijn is een hulpmiddel in een opsporingsonderzoek waarmee overzicht kan worden gecreëerd. Met een tijdlijn kunnen bevindingen in het onderzoek worden geverifieerd en gefalsificeerd. Eventueel onwaarschijnlijke verklaringen van bijvoorbeeld verdachten of getuigen kunnen met behulp van die tijdlijn aan het licht komen. Dit kan bijdragen aan het voorkomen van tunnelvisie.

Rol 3: de rechercheur

De volgende te onderscheiden rol is die van ‘rechercheur’. De ‘rechercheur’ houdt zich voornamelijk bezig met inhoudelijke aspecten van het opsporingsonderzoek. Hij is niet zo geïnteresseerd in het naleven van procedures, maar concentreert zich op de inhoudelijke kant. De ‘rechercheur’ laat zich daarbij voornamelijk leiden door het opsporingsonderzoek. De ‘rechercheur’ denkt mee en rechercheert mee met het onderzoek. Het doel van de ‘rechercheur’ is waarheidsvinding. Hij wil helpen de zaak op te lossen. Hij doet dat voornamelijk door mee te denken met het onderzoeksteam. De ‘rechercheur’ bekijkt, al puttend uit zijn eigen ervaring, of de keuzes in het onderzoek ook zijn keuzes zouden zijn. Hij kijkt naar het onderzoek alsof het zijn eigen onderzoek is. Bin-

nen de bevindingen van het team zoekt hij naar de dader. Als de tegenspreker een alternatief bedenkt, zal hij dat alternatief wel aandragen. Maar in eerste instantie denkt de 'rechercheur' binnen de kaders van het opsporingsonderzoek.

Tabel 6.3: Rechercheur

Rol	Niveau(s)	Thema	Onderwerpen
Rechercheur	Meedenken (Aandragen alternatieven)	Inhoud	Hypothesen en scenario's Onderzoeks-/opsporingsmethoden Doelstelling van het onderzoek Bewijsmiddelen of aanknopingspunten Inzet van specialismen

Zo vraagt een tegenspreker zich af of er sprake kan zijn geweest van noodweer. Het tegenspraakrapport luidt daarover als volgt: 'Of verdachte met succes een beroep kan doen op noodweer is in mijn optiek onzeker. De verklaring van (naam), een getuige die voor zover duidelijk niet in enige relatie staat tot verdachte, wijst duidelijk niet op een noodweersituatie. Het feit dat verdachte al in het bezit was van een vuurwapen wijst ook niet direct op noodweer. De CIE-informatie gaf ook aanleiding om te twijfelen aan de noodweersituatie. Deze informatie is na onderzoek niet bevestigd en geeft niet meer duidelijkheid. Wat ook niet in het voordeel pleit van verdachte, is dat hij in het verleden vaker bij geweldsincidenten betrokken is geweest en zelfs mogelijk al eerder (...) heeft geschoten.'

Ook kan een tegenspreker met deze rol 'meedenktips' geven. Uit een tegenspraakjournaal blijkt bijvoorbeeld: 'Momenteel worden de meer traditionele onderzoeksmethoden toegepast (getuigenverhoor, taps). (...) Bedenk creatieve manieren om het onderzoek open te breken. Is het bijvoorbeeld mogelijk om iemand tegen (naam subject) aan te laten kruipen, al dan niet terwijl hij gedetineerd is?'

De tegenspreker als 'rechercheur' heeft als belangrijkste doel waarheidsvinding. De 'rechercheur' voelt zich ook verantwoordelijk voor het oplossen van de zaak. Niet het aanpakken van tunnelvisie staat centraal, maar het oplossen van de zaak. Met het oplossen van de zaak kan de tegenspreker bijdragen aan het voorkomen of doorbreken van een tunnelvisie.

Rol 4: de coach

De tegenspreker die werkt als ‘coach’ spreekt op dezelfde niveaus tegen als de ‘rechercheur’. De onderwerpen waar de ‘coach’ zich op richt zijn echter anders. De ‘coach’ richt zich vooral op de sociale processen in het onderzoek en probeert daarbij de teamleider in het opsporingsonderzoek te coachen of te begeleiden. Hij denkt bijvoorbeeld mee met de teamleider over hoe hij leiding zou kunnen geven, hoe de sfeer in het team kan worden beïnvloed of hoe de teamleider met betrokkenen in het onderzoek kan omgaan. De ‘coach’ put daarbij uit zijn eigen ervaringen. Hij bekijkt of bijvoorbeeld de stijl van leidinggeven ook zijn stijl is en geeft de teamleider tips indien hij denkt dat het beter of anders kan.

Tabel 6.4: Coach

Rol	Niveau(s)	Thema	Onderwerpen
Coach	Meedenken	Sociale processen	Leidinggeven
	(Aandragen alternatieven)		Sfeer in het team
			Omgang met betrokkenen in het onderzoek

Een voorbeeld is een tegenspreker die met de teamleider spreekt over de sfeer in het team. Uit het tegenspraakjournal blijkt dat de tegensprekers de vraag hebben gesteld of er een brainstormsessie wordt gehouden met het team. Eén van de tegensprekers geeft de volgende uitleg: ‘Het gevoel dat het op een gegeven moment vastliep in het onderzoeksteam, dat de sfeer onderling (...) niet open was, dat de motivatie weg was, dat kwam na een paar maanden wel. (...) Als je dan als rechercheur, die niet over al die informatie beschikt waar een VKL wel over beschikt, (...) op pad wordt gestuurd naar de zoveelste getuige die je voor de zoveelste keer eenzelfde verhaal gaat vertellen (...). Ja, dan is het af en toe handig dat je als teamleiding (...) gewoon een benen-op-tafelsessie belegd, waarin je de hele club weer eens even goed bijpraat, iedereen ook persoonlijk weer even wat extra aandacht geeft en ze ook stimuleert om het hele plaatje te blijven zien. Ja, uiteindelijk hebben we daarop aangestuurd.’

Coachende tegensprekers kunnen ook proberen de motivatie in het team te verbeteren. De tegensprekers weten op basis van hun recherche-ervaring dat een onderzoeksteam vaak enthousiast is en hard aan de slag gaat, maar dat het een week later heel anders kan zijn. Bijvoorbeeld als teamleden geen mogelijkheden meer zien. Om dat te doorbreken hebben de tegensprekers de teamleider onder meer geadviseerd nieuwe mogelijkheden te zoeken, met het team in discussie te gaan en andere scenario’s concreet te maken.

De tegenspreker als ‘coach’ kan op indirecte wijze bijdragen aan het voorkomen of doorbreken van tunnelvisie. De tegenspreker als ‘coach’ richt zich (vooral) op de sociale processen die zich in een opsporingsonderzoek afspelen en die kunnen bijdragen aan het ontstaan of voortbestaan van tunnelvisie. Bijvoorbeeld het fenomeen groepsdenken (zie hoofdstuk 1) kan bijdragen aan het ontstaan van tunnelvisie. De tegensprekers kunnen door de teamleider te coachen bij zijn manier van leidinggeven of het doorbreken van de sfeer in het team indirect proberen het groepsdenken te doorbreken.

Rol 5: de luis in de pels

De ‘luis in de pels’ houdt zich voornamelijk bezig met inhoudelijke aspecten van het opsporingsonderzoek. Kenmerkend voor de ‘luis in de pels’ is dat hij de aandacht vestigt op alternatieven, ook als hij het eens is met de beslissingen van het team. Hij kan dat doen door te vragen om alternatieven of door zelf alternatieven aan te dragen, maar ook door juist het tegenovergestelde van wat het team doet te benadrukken. Daarnaast probeert de tegenspreker als ‘luis in de pels’ de teamleider of het team te laten expliciteren. De tegenspreker kan dat doen door bijvoorbeeld te vragen waarom bepaalde beslissingen worden genomen en waarom niet voor een alternatief wordt gekozen. Belangrijk verschil met de ‘rechercheur’ is dat de ‘luis in de pels’ buiten de kaders van het betreffende opsporingsonderzoek kijkt.

Tabel 6.5: Luis in de pels

Rol	Niveau(s)	Thema	Onderwerpen
Luis in de pels	Aandragen alternatieven Vragen om explicatie	Inhoud	Hypothesen en scenario's Onderzoeks-/opsporingsmethoden Doelstelling van het onderzoek Bewijsmiddelen of aanknopingspunten Inzet van specialismen

Een voor de hand liggend voorbeeld is een tegenspreker die een alternatief scenario onder de aandacht van het team brengt. Maar een tegenspreker kan ook een andere zienswijze binnen de gekozen richting van het team naar voren brengen. Illustratief hiervoor is de tegenspreker die op ethische aspecten van een bepaalde beslissing wees. Het tegenspraakjournaal bevat daarover het volgende: ‘Om reacties te provoceren zal een stooktraject worden ingezet. De tegensprekers vragen zich af: welke ethische grenzen zijn er aan een stook-

traject?’ De tegenspreker dwingt op deze manier het team na te denken over de ethische kant van de gehanteerde onderzoeksmethode en verlangt dat het team de beslissing op dat punt motiveert.

Een tegenspreker als ‘luis in de pels’ kan ook proberen telkens de andere kant van het onderzoek te benadrukken. Als het team bijvoorbeeld kiest voor het uitrecheren van scenario A, zal hij de aandacht proberen te vestigen op andere scenario’s. Zo zegt een tegenspreker over een onderzoek: ‘Op het moment dat je ziet dat de oplossingsrichting zichtbaar is en als ze die gaan onderzoeken, dat je zegt: ja wacht even. Want dat is ook je rol hè, om het onderzoek breed te houden. Terwijl als ze het te breed houden, dan dring je aan op concretisering van één van de lijnen. (...) Het gevoel was dat ze goed zaten, maar (...) je rol is om te zorgen dat ze niet gaan tunnelen. (...) Daarvoor moet je echt gaan zoeken (naar) andere onderzoeksrichtingen en hypothesen en scenario’s. (...) Je moet stimuleren dat die gezocht worden. Dat doe je door het bespreekbaar te maken en voorbeelden aan te dragen.’ En: ‘Als een team rechtsaf gaat, dan roepen wij: linksaf.’

In een ander onderzoek constateren tegensprekers dat na de verhoren van een persoon bij het team de overtuiging is ontstaan dat die persoon onschuldig is en niets weet van de moord. De tegensprekers vragen de teamleider vervolgens de voor- en tegenargumenten van deze wijziging te expliciteren: ‘Is nagegaan waarom het team eerst wel die overtuiging had? Welke informatie zorgt nu voor deze verandering? Wat betekent dit voor (het belang van) de scenario’s en voor de toe te passen researchstrategieën?’

Door als ‘luis in de pels’ tegen te spreken, proberen tegensprekers direct tunnelvisie aan te pakken. De ‘luis in de pels’ streeft evenals de ‘researcher’ ook waarheidsvinding na, maar doet dat door zich te richten op het aanpakken van tunnelvisie. Hij voelt zich ook niet verantwoordelijk voor het oplossen van de zaak, want dat is aan het team. De ‘luis in de pels’ probeert op deze manier te voorkomen dat het team zich alleen focust op één onderzoeksrichting, één scenario of één persoon en daarmee geen alternatieven onder ogen ziet of onderzoekt. De ‘luis in de pels’ probeert het team buiten de kaders van het eigen onderzoek te laten denken. Dat doet de tegenspreker door zelf alternatieven aan te dragen, maar ook door het team beslissingen te laten expliciteren. Op die manier kan de tegenspreker bewerkstelligen dat beslissingen worden onderbouwd, dat voor- en nadelen van een beslissing worden afgewogen of dat alternatieven onder ogen worden gezien. De tegenspreker probeert de beslissing van het team te toetsen door andere zienswijzen naar voren te brengen en om (betere) onderbouwing te vragen.

6.4 Rollen in de praktijk

Nu verschillende rollen van tegenspraak zijn onderscheiden, dringt de vraag zich op hoe de tegensprekers die rollen in de praktijk vervullen. Heeft de tegenspreker gedurende het gehele onderzoek dezelfde rol? Heeft de tegenspreker meerdere rollen tegelijk? Daarnaast is de vraag van belang waarom tegensprekers bepaalde rollen kiezen. Is de vervulling van de rol een eigen keuze of is die vooral afhankelijk van externe factoren?

Variatie in rollen

Met name de rollen ‘proceduralist’ en ‘rechercheur’ komen in bijna ieder onderzocht geval voor. Ook de ‘luis in de pels’ komt regelmatig voor. De rollen ‘coach’ en ‘ritualist’ blijken in mindere mate voor te komen. In de meeste onderzochte gevallen is één rol nadrukkelijker aanwezig dan de andere rollen. Dat zijn met name de ‘proceduralist’, de ‘rechercheur’ en de ‘luis in de pels’. De ‘coach’ en ‘ritualist’ komen tijdens de onderzoeken een enkele keer naar voren, maar zijn meestal niet overheersend aanwezig. Daarop is één uitzondering gevonden. In één onderzocht geval nam de tegenspreker grotendeels de rol van ‘ritualist’ op zich. Tegensprekers vervullen in de onderzochte gevallen altijd meer dan één rol tijdens een onderzoek. Zij combineren rollen of wisselen deze af. De rollen sluiten elkaar ook niet uit, maar kunnen elkaar aanvullen. Hier worden enkele voorbeelden gegeven van variaties in rollen.

De rol van ‘rechercheur’ en de rol van ‘coach’ lijken sterk op elkaar. Het verschil zit in het thema waarop zij tegenspreken. De tegenspreker die de rol van ‘rechercheur’ vervult, kan daarnaast ook ‘coach’ zijn voor de teamleider. In één onderzoek bijvoorbeeld ontstond het vermoeden dat de moord eigenlijk gericht was op een ander en dat een ander dan bedoeld het slachtoffer was geworden. De tegensprekers hebben daarom geadviseerd te onderzoeken in hoeverre het slachtoffer en de persoon op wie de moord was gericht op elkaar lijken. Diezelfde tegensprekers hebben in dat onderzoek ook de teamleider gecoacht over de sfeer in het team en hoe de teamleider met de media zou kunnen omspringen. Uit hetzelfde onderzoek blijkt dat de rollen van ‘rechercheur’ en ‘luis in de pels’ dicht bij elkaar liggen. De tegensprekers hebben in eerste instantie geadviseerd te onderzoeken in hoeverre het slachtoffer en de persoon op wie de moord was gericht op elkaar lijken. Tijdens diezelfde sessie waarschuwden de tegensprekers ervoor niet alleen ervan uit te gaan dat de verkeerde persoon is vermoord.

Het is ook niet uitgesloten dat een 'luis in de pels', een 'rechercheur' of een 'coach' ook de rol van 'proceduralist' op zich neemt. Zo vroeg een tegenspreker zich af in zijn rol van 'rechercheur' of er sprake was van noodweer (zie ook §6.3.). Die tegenspreker adviseerde in datzelfde onderzoek direct een bewijsmiddelenoverzicht te maken. Het advies een bewijsmiddelenoverzicht te maken heeft betrekking op de werkwijze van het team en speelt zich af op het niveau 'kwaliteit van het onderzoek'. De tegenspreker kwam daarmee meer in de rol van 'proceduralist'.

Rolopvatting

Uit het voorgaande lijkt te volgen dat tegensprekers zelf kiezen welke rol zij in het onderzoek vervullen, afhankelijk van hun rolopvatting. Sturing op de uitvoering van de inhoudelijke kant van tegenspraak ontbreekt. Dit wijst op een grote mate van autonomie. Toch komen de rollen die de tegensprekers in de praktijk vervullen niet altijd overeen met de opvatting die zij hebben over de rol van de tegenspreker. Eén tegenspreker, bijvoorbeeld, blijkt in de onderzoeken regelmatig de rol van 'ritualist' of 'proceduralist' op zich te nemen. Dit terwijl de tegenspreker van mening is dat de tegenspreker zich moet concentreren op de 'cruciale beslismomenten'. Een andere tegenspreker is van mening dat een tegenspreker moet 'falsifiëren' en dat hij het onderzoek 'op hoofdlijnen, de hypothesen en scenario's kritisch moet volgen'. De tegenspreker moet kijken 'of die besluitvorming volledig is en plaatsvindt op basis van valide argumenten'. De tegenspreker vervult die rol in de praktijk ook, maar spreekt in de praktijk ook tegen als 'proceduralist' door te controleren op de kwaliteit van het onderzoek en daarover adviezen te geven. Weer een andere tegenspreker is van mening dat een tegenspreker niet moet 'meerechercheren' om de 'boef te vinden'. Toch neemt deze tegenspreker in de onderzoeken meermalen de rol van 'rechercheur' op zich.

Hoe kan het dat een tegenspreker die een bepaalde rolopvatting heeft, er niet in slaagt die rol in de praktijk te realiseren? De keuze voor en realisatie van de rol die de tegenspreker voor ogen heeft, blijken te worden beïnvloed door verschillende factoren.

Kennis en ervaring van de tegenspreker

Een eerste belangrijke factor is de kennis en ervaring van de tegenspreker. Hiermee worden bedoeld de onderzoekskennis en -ervaring, de kennis van en erva-

ring met tegenspraak en de kennis van de tegenspreker van het opsporingsonderzoek.

Een zeer ervaren teamleider die is aangewezen als tegenspreker, zal makkelijker de rol van 'coach' op zich kunnen nemen dan een tegenspreker die zelf nauwelijks ervaring heeft als teamleider. Voor een tegenspreker die zelf weinig onderzoekkennis en -ervaring heeft, kan de rol van 'proceduralist' houvast bieden. De tegenspreker concentreert zich immers op de procedures en controleert of het onderzoek (steam) daaraan voldoet. Tegensprekers die nog weinig ervaring hebben met tegenspraak kunnen daarin ook houvast vinden. Maar het komt in de praktijk ook (een heel enkele keer) voor dat de onervaren tegenspreker niet goed weet wat hij moet inbrengen en zich daarom richt op de verslaglegging en het verbaliseren, tegensprekt op schrijffouten of alleen vraagt om verduidelijking. In een onderzochte casus groeide de tegenspreker naarmate het onderzoek vorderde naar andere rollen toe. Ook in latere onderzoeken groeide de tegenspreker steeds meer toe naar de rol van 'rechercheur' en 'luis in de pels'. De tegenspreker zegt daarover: 'We waren echt zoekende in alle drie de onderzoeken. Waar moeten we ons nou precies op focussen zonder dat ik een extra lezer ben voor het onderzoek? (...) Daar hebben we in het begin heel erg mee geworsteld. (...) Dat we ook echt een checklistje afliepen van: is het raamwerk TGO gevolgd, is de VKL netjes opgezet? Is iedereen op tijd, weet je wel? Dus heel erg procedureel gekeken. Voorom je dan tunnelvisie? Nu probeer ik daar breder naar te kijken. Zeker ook na die training.'

Naast onderzoekkennis en -ervaring en kennis van en ervaring met tegenspraak, speelt ook de kennis over het opsporingsonderzoek mee bij de keuze en realisatie van de tegenspraakrollen. Gedetailleerde kennis over het opsporingsonderzoek kan de tegenspreker tot andere inhoudelijke opmerkingen brengen dan kennis over alleen de hoofdlijnen van het onderzoek. De kennis die de tegenspreker heeft van het opsporingsonderzoek is allereerst afhankelijk van de toegang die de tegenspreker heeft tot de informatie in het opsporingsonderzoek. In de onderzochte gevallen heeft de tegenspreker telkens met de teamleider afgesproken dat de tegenspreker toegang heeft tot alle stukken van het dossier. De tegenspreker moet dezelfde kennis hebben als de teamleider heeft. In de praktijk wordt die volledige toegang in de meeste gevallen verstrekt. Soms krijgt de tegenspreker echter te maken met problemen van praktische aard. Zo is het voor een tegenspreker uit een ander korps of een tegenspreker van een andere afdeling niet altijd mogelijk om vanaf de werkplek in het eigen korps het dossier te bekijken. De stukken moeten dan op een andere manier worden

toegezonden, hetgeen soms betekent dat de tegenspreker (slechts) eens in de week of twee weken in de gelegenheid is het onderzoek bij te lezen.

De informatie die de tegenspreker krijgt uit een opsporingsonderzoek kan ook afhankelijk zijn van wat de teamleider kan meedelen aan de tegenspreker. In een onderzoek kan er sprake van zijn dat de teamleider informatie niet kan delen met het onderzoeksteam en/of de tegenspreker, bijvoorbeeld zogenaamde sturingsinformatie (van de CIE). In een paar onderzochte gevallen heeft dat tot vragen geleid bij de tegenspreker, omdat hij het idee heeft niet overal van op de hoogte te zijn. Beslissingen die door de teamleider worden genomen, kunnen dan als een verrassing komen voor de tegenspreker. In een tegenspraakrapport is daarover het volgende opgenomen door een tegenspreker: 'Een ander punt dat ik onder de aandacht wil brengen, is om na te denken over hoe er omgegaan moet worden met zogenaamde sturingsinformatie. Ik kreeg in het begin van het onderzoek een moment het idee dat de teamleiding sturingsinformatie had gekregen die invloed had op het besluitvormingsproces. Na overleg met de teamleider bleek dit echter niet het geval te zijn. Wel bleek hij informatie gekregen te hebben die hij niet met het team kon delen. Om later, als ernaar gevraagd wordt, open en transparant te kunnen aangeven wanneer hij over welke informatie beschikte, is het zinvol als de teamleider de sturingsinformatie in een afzonderlijk journaal gaat vastleggen.'

Ten slotte is de kennis die de tegenspreker van het opsporingsonderzoek heeft, afhankelijk van de vraag welke stukken van het opsporingsonderzoek de tegenspreker leest en hoe hij die bestudeert. Dit kan samenhangen met de gekozen werkwijze van de tegenspreker, maar ook de tijdsbesteding van de tegenspreker kan daarbij een rol spelen. Omdat tegenspraak een nevenfunctie is en hij de taak moet verrichten naast zijn dagelijkse werkzaamheden, komt het in de praktijk regelmatig voor dat de tegenspreker onvoldoende tijd heeft voor de tegenspraak. Een tegenspreker zegt bijvoorbeeld: 'Als ik meer tijd zou hebben, had ik me meer verdiept in het onderzoek dan alleen het richten op de hypothesen en scenario's.'

Werkwijze en ontwikkelingen in het opsporingsonderzoek

De rol die de tegenspreker vervult, kan afhankelijk zijn van de werkwijze en ontwikkelingen in het opsporingsonderzoek. De tegenspreker kan zijn rol bijvoorbeeld als die van 'luis in de pels' zien. De werkwijze van het team kan realisatie van die rol belemmeren. In één onderzoek verzuimde het team de hypothesen nader uit te werken. De tegenspreker had daardoor geen gereedschap om tegen te spreken als 'luis in de pels'. Hij werd daardoor gedwongen te kie-

zen voor een rol als ‘proceduralist’ en ‘rechercheur’. De tegenspreker richtte zich als ‘proceduralist’ op de werkwijze van het team, opdat hij wel gereedschap zou krijgen om tegen te kunnen spreken als ‘luis in de pels’. Daartoe heeft de tegenspreker onder andere geadviseerd conform de afgesproken werkwijze hypothesen uit te werken. Daarnaast heeft de tegenspreker als ‘rechercheur’ meegedacht met het onderzoek. Hij heeft met de teamleider gespard over mogelijke onderzoeksmethoden en aanknopingspunten voor nader onderzoek. Dit is echter niet de rol die de tegenspreker eigenlijk voor ogen heeft: ‘Ik moet niet meerechercheren. Ik heb het wel gedaan.’

De teamleider

De teamleider kan op verschillende manieren de keuze en realisatie van de rol van de tegenspreker beïnvloeden. De kennis en ervaring van een teamleider kunnen daarbij een rol spelen. Bij onervaren teamleiders kan door een tegenspreker meer worden gecoacht dan bij ervaren teamleiders. Eén van de tegensprekers gaf aan dat, omdat de tegensprekers de teamleider nog niet kenden, zij hebben geprobeerd te achterhalen wat voor ‘vlees ze in de kuip hadden’. Ze waren niet op de hoogte van de ervaring van de teamleider en probeerden dat af te tasten door vragen te stellen. De tegensprekers maakten uit de antwoorden van de teamleider op hoeveel ervaring hij had. Op die manier konden zij hun tegenspraak daarop aanpassen. In dit geval bleek dat de teamleider veel ervaring had en was het niet nodig de teamleider te coachen.

Ook de houding van de teamleider kan een rol spelen. Hoe de teamleider met de tegenspreker omgaat, kan gevolgen hebben voor de rol die de tegenspreker vervult. Een teamleider kan bijvoorbeeld van de tegenspreker vragen als ‘luis in de pels’ te fungeren. Zo zegt een teamleider: ‘Al ben je het met me eens, dan toch proberen (...) de luis in de pels te zijn. Dus altijd kritisch te zijn (...) in de opbouwende sfeer.’ Een andere teamleider heeft een wat meer afhoudende houding ten opzichte van de tegenspreker en ziet de tegenspreker meer als een soort ritueel: ‘Er (worden) natuurlijk door een tegenspreker die aan de zijlijn staat, dingen geroepen, maar de praktijk is dan gewoon anders. (...) Op dat moment doe je dat niet (...). Het is nu eenmaal de taak van de tegenspreker om tegen te spreken (...)’ Op de houding van de teamleider wordt in het volgende hoofdstuk verder ingegaan.

Door sommige tegensprekers en teamleiders wordt een risico signaleerd als dezelfde tegenspreker dezelfde teamleider vaak tegenspreekt. Volgens een aantal geïnterviewde teamleiders en tegensprekers ontstaat dan het risico dat zij minder kritisch worden naar elkaar, hetgeen van invloed kan zijn op de rol die

de tegenspreker vervult. Zo zegt een teamleider: 'Ik denk wel dat, doordat we vaker samenwerken, (...) we dus wat liever voor elkaar zijn en dat daarmee het gevaar ontstaat dat je minder kritisch naar elkaar toe bent.' Op de relatie tussen tegenspreker en teamleider wordt in het volgende hoofdstuk verder ingegaan.

De werkwijze van de tegenspreker

Een andere factor is de werkwijze van de tegenspreker (zie hoofdstuk 5). De nabijheids- of afstandelijke strategie die de tegensprekers bij hun werkwijze hanteren, heeft gevolgen voor de rollen die zij vervullen. Bijvoorbeeld de tegenspreker die dicht bij het onderzoek (steam) staat, kan makkelijker de rol van 'rechercheur' en 'coach' vervullen dan de tegenspreker die op grote afstand van het onderzoek (steam) gaat staan. De tegenspreker die bijvoorbeeld brieftings bijwoont, kan zelf de sfeer proeven in het team en kan indien nodig daarop tegenspreken. De tegenspreker die op afstand staat van het onderzoek (steam) zal eerder geneigd zijn de rol van 'proceduralist' op zich te nemen. De tegenspreker die zich verantwoordelijk voelt voor het oplossen van het onderzoek zal eerder geneigd zijn mee te Rechercheren dan de tegenspreker die zich daarvoor niet verantwoordelijk voelt. Veel tegensprekers (en ook teamleiders) hopen of verwachten dat de tegenspreker het ontbrekende puzzelstukje in het onderzoek zal vinden. Zij zeggen in eerste instantie die verwachting niet te hebben, maar blijken dat toch (stiekem) te hopen of daarmee bezig te zijn. Bijvoorbeeld deze tegenspreker: 'Ik dacht van het zou heel mooi zijn als ik nu uit al die stukken de boef kan vinden.'

6.5 Tot slot

In dit hoofdstuk stonden de inhoudelijke aspecten van tegenspraak centraal. Tegenspraak bij de politie blijkt zich grotendeels te beperken tot de identificatiefase van het opsporingsonderzoek. Slechts in een beperkt aantal gevallen wordt ook tegengesproken in de bewijsfase. De tegensprekers menen dat de verantwoordelijkheid voor die fase meer bij het Openbaar Ministerie ligt en dat de tegenspraak in die fase daar ook meer thuishoort. Zicht op de tegenspraak bij het Openbaar Ministerie hebben de meeste tegensprekers (en teamleiders) echter niet.

Aan de hand van de verschillende thema's die tijdens de tegenspraak aan de orde komen en de verschillende niveaus waarop de tegenspraak plaatsvindt, zijn vijf rollen beschreven. De rollen verschillen op inhoudelijke aspecten,

waardoor niet alle rollen geschikt zijn op directe wijze tunnelvisie in het onderzoeksteam aan te pakken. De ‘proceduralist’ bijvoorbeeld richt zich voornamelijk op de kwaliteit van het opsporingsonderzoek. Alleen op indirecte wijze wordt daarmee tunnelvisie aangepakt, hetgeen een bewuste strategie kan zijn voor het aanpakken van tunnelvisie, maar ook kan duiden op doelverbreiding. Tegenspraak is dan niet altijd alleen gericht op het aanpakken van tunnelvisie, maar ook op het verbeteren van de kwaliteit van het opsporingsonderzoek.

De keuze voor deze rollen lijkt te worden bepaald door de opvatting van de tegenspreker welke rol hij zou moeten vervullen om tunnelvisie te voorkomen. De tegenspreker lijkt daarin autonoom. De keuze voor en realisatie van de rollen is echter afhankelijk van diverse factoren. Eén van die factoren is de houding van de teamleider. De wijze waarop de teamleider op de tegenspreker reageert, kan de inhoudelijke kant van de tegenspraak beïnvloeden. Andersom kan de wijze waarop de tegenspreker de inhoudelijke kant van tegenspraak brengt, invloed hebben op de reactie van de teamleider. De volgende vragen dringen zich op. Hoe gaan de tegensprekers met de teamleiders om, om de inhoudelijke kant van tegenspraak onder de aandacht te brengen? Hoe gaan de teamleiders om met de tegensprekers? Deze vragen, die de sociale kant van tegenspraak betreffen, komen aan de orde in het volgende hoofdstuk.

Tegenspraak als sociaal proces

Tegenspraak heeft als doel tunnelvisie te vermijden. Om dat doel te bereiken, is niet alleen de inhoudelijke inbreng van de tegenspreker van belang, maar ook de wijze waarop hij dat doet. Met name de relatie die hij daarbij heeft met de teamleider van het opsporingsteam is van belang. Dit wordt ook in het Protocol tegenspraak politie onderkend. Volgens het Protocol tegenspraak politie is effectieve tegenspraak gebaat bij een basis van vertrouwen en collegialiteit tussen teamleider en tegenspreker (Protocol tegenspraak politie: 30). Datzelfde protocol onderkent daarnaast 'dat tegenspraak door de aard van het instrument een zeker conflicterend element in zich draagt en dat de zienswijzen van teamleiding en tegenspreker uiteen kunnen lopen'.

Er lijkt hier sprake te zijn van een spanningsveld. Enerzijds moet de tegenspreker het vertrouwen van de teamleider winnen en moet er sprake zijn van collegialiteit om effectief te kunnen tegenspreken. Anderzijds kan tegenspraak tot conflicten leiden. Ook dit wordt in het protocol onderkend. Daarom wordt in het Protocol tegenspraak politie gesteld dat de tegenspreker zijn werkzaamheden altijd verricht in opdracht van de divisiechef recherche van het korps waar het betreffende opsporingsonderzoek wordt uitgevoerd.

In dit hoofdstuk richt de aandacht zich op deze sociale of relationele aspecten van tegenspraak. Met de in deze studie gehanteerde onderzoeksmethoden kan daar overigens slechts op indirecte wijze zicht op worden gekregen. De geraadpleegde schriftelijke bronnen bieden hier vaak weinig informatie over. Tijdens de interviews met teamleiders en tegensprekers zijn deze sociale aspecten uitgebreid aan de orde gekomen. Het is echter niet uitgesloten dat tegensprekers en teamleiders dezelfde situatie verschillend interpreteren, dat zij zich niet geheel bewust zijn van de rol die zij daarbij spelen en hoe zij met de relationele aspecten omgaan. Het gaat immers niet alleen om wat tegenspreker en teamleider tegen elkaar zeggen, maar ook om lichaamstaal, woordkeuze, intonatie en andere min of meer verborgen symbolen. Bovendien kan het tijdsverloop (het geheugen) tot enige vertekening leiden. In dit onderzoek is geprobeerd, door informatie aan verschillende bronnen te ontleen, toch zo goed mogelijk zicht te krijgen op deze sociale aspecten van tegenspraak.

In dit hoofdstuk worden drie strategieën onderscheiden die tegensprekers hanteren om hun relatie met de teamleider vorm te geven (§7.1). Vervolgens wordt ingegaan op de opstelling van de teamleider. Diens houding of reactie kan een belemmering zijn voor de tegenspraak (§7.2). Tegensprekers hebben verschillende mogelijkheden hiermee om te gaan (§7.3). Daarbij spelen diverse factoren een rol, die worden beschreven in §7.4.

7.1 Strategieën

Drie strategieën kunnen worden onderscheiden in de wijze waarop tegensprekers de relatie met de teamleider vormgeven, namelijk: de vriendschappelijke, de zakelijk-neutrale en de confronterende.

Strategie 1: vriendschappelijk

De eerste strategie die wordt onderscheiden is de vriendschappelijke. De tegenspreker die deze strategie hanteert, is gericht op een harmonieuze vertrouwensrelatie met de teamleider. De vriendschappelijke strategie kenmerkt zich door een collegiale, soms (bijna) amicale relatie tussen tegenspreker en teamleider. De verwachting van de tegenspreker is dat de teamleider zich gemakkelijker laat overtuigen of gemakkelijker iets aanneemt indien er een collegiale of bijna amicale relatie is. Investeren in de relatie met de teamleider wordt daarom als belangrijk gezien. Een tegenspreker zegt hierover bijvoorbeeld: 'Het begint natuurlijk bij de relatie. Dat je daarop investeert en dat je niet binnenkomt van ik ga jou even vertellen hoe het wel moet. Dus dat begint bij die relatie. (...) Als de relatie goed is, dan maakt (...) dat het zenden en ontvangen wat soepeler (...).'

De tegensprekers proberen op verschillende manieren die goede relatie met de teamleider op te bouwen (of, als ze elkaar al kennen en een goede relatie hebben, te behouden). Allereerst doen tegensprekers dat door teamleiders 'gerust te stellen'. Tegensprekers maken bij aanvang van de tegenspraak duidelijk dat zij er zijn om de teamleider te helpen bij het opsporingsonderzoek en niet om de teamleider te beoordelen. Tegensprekers zijn bewust bezig te voorkomen dat tegenspraak als aanval of bedreiging wordt gezien. Een tegenspreker zegt hierover: 'Het leveren van kritiek op elkaar was toch niet echt dagelijks werk. Dat betekent dat we op de verstandhouding met de teamleider en de

teamleden, toch wel (...) wat omzichtig te werk moesten gaan, om in ieder geval een vertrouwensband te creëren, zodat men ook niet het gevoel had dat wij daar als de betweters zaten. Dat deden we door goed uitleg te geven wat ons doel was en onze taak was en wat onze insteek was. En ook goed afspraken maken (...), we hebben best geïnvesteerd om in ieder geval de collega's het gevoel te geven dat ze ons niet als bedreiging moesten zien. (...) Daar liepen wij in het begin best mee te worstelen. We moeten het wel vertellen, maar we moeten wel zorgen dat we de teamleider niet kwijtraken, dat de teamleider zich niet aangevallen voelt, maar dat hij daar vanuit zijn professie wel wat mee doet.' Uitgaande van deze strategie, positioneren tegensprekers zich zo veel mogelijk als gelijkwaardige partner van de teamleider. Een tegenspreker zegt hierover het volgende: 'Er zit een verschil tussen divisieleiding en teamleiding. Dat zijn andere werelden, (...) andere culturen ook. Als je daar komt als vriend van de divisieleiding of degene die door de divisieleiding heel nadrukkelijk gestuurd wordt, dan ben je een veel bedreigender factor dan iemand die collegiaal komt en toevallig ook rapporteert aan de divisieleiding. Daar zit een onmiskenbaar verschil in. Hoe meer afstand tot de divisieleiding, hoe beter het is voor je positie.' Sommige tegensprekers behouden tegenspraak exclusief voor aan de teamleider en proberen te voorkomen dat er andere VKL-leden of teamleden bij aanwezig zijn. Dit om een vertrouwelijke setting te creëren. Het creëren van een gemoedelijke sfeer kan daar ook bij horen: 'De manier van tegenspreken pas je wel aan aan hoe de teamleider op dat moment erin zit. Je probeert een andere sfeer te creëren. Ik nam bijvoorbeeld kersen mee naar de tegenspraaksessie.'

Een andere mogelijkheid om vertrouwen te winnen is zich (eerst) positief uitlaten over het onderzoek. Door positieve uitspraken te doen over het onderzoek kan de teamleider het gevoel krijgen dat hij niet wordt aangevallen. Een tegenspreker zegt bijvoorbeeld: 'Het heet wel tegenspreken, maar je kunt ook rustig in je rapport aangeven dat bepaalde dingen best goed zijn gegaan.' Voor teamleiders kan dat vertrouwen opwekken.

Tegensprekers die de vriendschappelijke strategie hanteren, passen overwegend een indirecte stijl van tegenspreken toe. Dat wil zeggen dat zij niet sturend tegenspreken door bijvoorbeeld direct hun mening of standpunt te geven, maar voornamelijk de teamleider tot nadenken of heroverwegen trachten te bewegen. Dit doen tegensprekers door bijvoorbeeld vragen te stellen aan de teamleider of door de teamleider een spiegel voor te houden (door bijvoorbeeld te laten zien welke consequenties een beslissing heeft). Een tegenspreker zegt bijvoorbeeld: 'Het is hun onderzoek, maar ik probeer op die manier te spiegelen. Naar mijn idee helpt confronteren niet echt, maar is het beter om vragen te

stellen. Met een mening kom je dan ook niet verder.' Ze proberen de teamleider op vriendelijke wijze te bewegen de aanbeveling over te nemen. Zo zegt een tegenspreker: 'Als je door een menigte wilt en je duwt mensen zacht op de rug, dan heb je meer kans dat je erdoor komt dan wanneer je gaat duwen.' Dit benadrukt het vriendschappelijke en op harmonie gerichte doel van de vriendschappelijke strategie.

Strategie 2: zakelijk-neutraal

De zakelijk-neutrale strategie kenmerkt zich in vergelijking met het vriendschappelijke model door een meer afstandelijke houding van de tegenspreker tegenover de teamleider. Hij doet dat door de argumenten op zakelijke en neutrale wijze te brengen, ongeacht (de persoon van) de teamleider. Een tegenspreker zegt hierover: 'Ik probeer niet op een andere manier tegen te spreken. De manier van tegenspraak zoals ik die heb, ik ga dat niet situationeel anders doen.' En: 'Bij de manier waarop ik het zeg, houd ik daar ook niet echt rekening mee. Het zijn wel allemaal verschillende mensen, (...) er zit een wereld van verschil tussen de mensen. Als het over de zaak gaat, maakt het voor mij geen verschil. Ik doe dat telkens op dezelfde manier.'

De tegenspreker brengt de inhoudelijke aspecten van de tegenspraak zonder daarbij speciale aandacht te schenken aan de relatie met de teamleider. Zo zegt een tegenspreker: 'Je gaat de discussie aan en dan kom je (...) met argumenten (...). Als de één zegt: het is waar, en de ander zegt: het is niet waar. Dan komen er vanzelf argumenten boven tafel en ontstaat er een hele discussie (...) waardoor je gezamenlijk tot een ander niveau komt.' De teamleider moet overtuigd raken door de kracht van de argumenten en niet door de confrontatie met de tegenspreker. Een tegenspreker die deze strategie hanteert, zegt hierover: 'Zo zou tegenspraak ook moeten zijn. Het moet leuk zijn en je moet af en toe denken: dat is een goede (opmerking). Niet in de zin van pijn doen.'

De zakelijk-neutrale tegenspreker schroomt niet zijn meningen of standpunten te geven, maar wil die op zakelijke en neutrale wijze presenteren. De tegenspreker kan de tegenspraak in dit model op zowel indirecte als directe wijze onder de aandacht van de teamleider brengen. De indirecte manier wordt hier om een andere reden gebruikt dan bij de vriendschappelijke strategie. Niet om de teamleider te redden, pijnlijke gevoelens of conflicten te vermijden, maar omdat indirect effectiever zou zijn. Het gaat de zakelijk-neutrale tegenspreker om de discussie en de argumenten die daarbij naar voren komen.

Strategie 3: confronterend

De tegenspreker die als strategie ‘confrontatie’ kiest, gaat verder dan de zakelijk-neutrale tegenspreker die op neutrale wijze met argumenten tracht te overtuigen. De relatie tussen de tegenspreker en de teamleider staat ook niet centraal. Integendeel, de relatie mag onder druk komen te staan als dat nodig is om de effectiviteit van tegenspraak te vergroten.

Deze tegenspreker schroomt niet de confrontatie met de teamleider op te zoeken om hem te overtuigen van zijn standpunt. Hij brengt de argumenten onder de aandacht op confronterende wijze, waarbij ook de mening en het oordeel van de tegenspreker belangrijk zijn. Een tegenspreker werkte met een tegenspreker samen die op confronterende wijze tegenspreekt: ‘(Naam tegenspreker) is nogal van de confrontatie. (...) (Naam tegenspreker) stelt vragen als een advocaat op zitting. (Naam tegenspreker) gaat veel meer oordelen.’

De tegenspreker die de confrontatie aangaat, spreekt tegen op een ‘hardere’ manier dan tegensprekers die vriendschappelijk of zakelijk-neutraal tegenspreken. Een tegenspreker zegt bijvoorbeeld: ‘Je probeert ze naar een hoger niveau te brengen. Dat doe je dan toch door een beetje pijn te doen.’ Tegensprekers die volgens het confrontatiemodel tegenspreken, hebben een directieve stijl van tegenspreken. Ze zijn meer sturend en oordelend. De tegenspreker gaat de confrontatie aan door op directe wijze kritiek te geven.

De meeste tegensprekers hanteren (in beginsel) de vriendschappelijke of zakelijk-neutrale strategie. Slechts één tegenspreker hanteert van meet af aan de ‘confrontatiestrategie’. In de praktijk kunnen ook mengvormen van strategieën voorkomen. Ten slotte kunnen in onderzoeken waarin twee tegensprekers zijn ingezet, de tegensprekers ieder een verschillende strategie hanteren.

7.2 De teamleider

De relatie tussen teamleider en tegenspreker is niet alleen afhankelijk van de wijze waarop de tegenspreker deze relatie probeert vorm te geven. De opstelling van de teamleider is net zo belangrijk. Er kunnen twee dimensies worden onderscheiden bij de wijze waarop de teamleider met de tegenspreker omgaat. De eerste dimensie is de houding die de teamleider aanneemt tegenover de tegenspreker. Het kan hier gaan om de houding van de teamleider bij de eerste kennismaking en bij werkafspraken die tegenspreker en teamleider met elkaar

maken. Het kan hier echter ook gaan om de houding die de teamleider tijdens de tegenspraaksessies inneemt. De tweede dimensie betreft de reactie van de teamleider op de inhoud van de tegenspraak: wat doet de teamleider met de inhoudelijke opmerkingen van de tegenspreker, zowel tijdens de tegenspraaksessies als ook later in het opsporingsonderzoek? Deze twee dimensies worden hier achtereenvolgens beschreven.

De houding van de teamleider

Teamleiders kunnen verschillende houdingen aannemen tegenover de tegenspreker. Veel van de betrokken teamleiders bij de onderzochte gevallen stellen zich open en uitnodigend op. Een tegenspreker zegt hierover bijvoorbeeld: 'Hij haalt tegenspraak naar zich toe. (...) In dit geval was de teamleiding heel open. Hij ging meer optimistisch de discussie aan.' En: 'Hij nodigt wel heel erg uit om hem te testen en om op de proef gesteld te worden en om mee te denken.' Er zijn echter ook teamleiders die zich afhoudend, afwachtend of sceptisch opstellen. Een tegenspreker zegt bijvoorbeeld: 'Ik weet nog dat (naam plaatsvervangend teamleider) in het begin zoiets had van: als je alleen komt om ons af te zeiken, dan hoeft je niet te komen, zo'n opmerking was er nog gemaakt, iets in die zin.' Ten slotte is denkbaar dat de teamleider zich afwijzend opstelt. In de onderzochte gevallen kwam het overigens niet voor dat de teamleider zich van meet af aan afwijzend opstelde.

De houding van de teamleider kan blijken uit de manier waarop de teamleider de tegenspreker benadert, zijn lichaamstaal, woordkeuze, manier van spreken en/of de inhoudelijke reactie van de teamleider op de tegenspraak. Een tegenspreker zegt bijvoorbeeld: 'Ik heb ook teamleiders die zo gaan zitten (tegenspreker gaat met de armen over elkaar zitten) en zeggen: "Maar hoeveel ervaring heb jij eigenlijk, hoeveel onderzoeken heb jij geleid?"'

De houding die de teamleider aanneemt, is afhankelijk van verschillende factoren. Er zijn bijvoorbeeld teamleiders die een open en uitnodigende houding aannemen, omdat zij blij zijn met de tegenspraak. Die teamleiders hebben bijvoorbeeld zelf om tegenspraak gevraagd, omdat zij het noodzakelijk vinden in het onderzoek of eerder positieve ervaringen hebben gehad met tegenspraak. Een teamleider kan eerder ook negatieve ervaringen met tegenspraak hebben gehad, de noodzaak van tegenspraak in het betreffende onderzoek niet onderschrijven of meer in het algemeen het nut van tegenspraak niet zien. In de praktijk brengt dat een afhoudende en sceptische opstelling bij teamleiders met zich

mee. Een teamleider zegt bijvoorbeeld: 'Voor mij was het hartstikke nieuw. (...) In het begin was dat belemmerend. Je zag een gevaar opdoemen. Tegenwoordig is dat heel anders. (...) Men keek inhoudelijk over je schouders mee. Ze deden dingen die niet afgesproken waren. Ze gingen buiten de teamleider om rapporteren bijvoorbeeld. (...) Daar schrik je van.' Ook tijdsdruk bij de teamleider kan hier van invloed zijn. De teamleider kan misschien wel openstaan voor tegenspraak, maar door tijdsdruk niet in staat zijn tijd vrij te maken voor tegenspraak en daardoor meer afhoudend of afwijzend zijn.

In één van de onderzochte gevallen had de teamleider een sceptische houding omdat hij twijfelde over de kennis en ervaring van de tegenspreker: 'Met één van de tegensprekers had ik ook al eerder samengewerkt. (...) Dat is ook de reden dat ik wat sceptisch (...) was. Op bepaalde gebieden waren mijn ervaringen met hem niet zo goed. Op opsporingstactisch gebied vond ik het niet zo'n goede keus.' De kennis en ervaring van de tegenspreker lijken een belangrijke factor te zijn bij de houding van de teamleider. Door verschillende tegensprekers en teamleiders wordt aangegeven dat de houding sceptisch, afwachtend of afhoudend kan zijn ten aanzien van tegensprekers die als recherchekundige van buiten de politieorganisatie komen. Zij zouden onvoldoende recherche-ervaring hebben om te kunnen tegenspreken.

De reputatie van de tegenspreker kan ertoe leiden dat de teamleider juist openstaat voor de tegenspreker en de adviezen overneemt. Zo zegt een tegenspreker over een andere tegenspreker: '(Naam tegenspreker) is een van de mensen die in het korps heel veel draagvlak heeft. (...) Dat betekent ook dat het wat makkelijker is om dingen te zeggen, die worden over het algemeen wel aangenomen, in ieder geval, ze worden niet opzijgeschoven.' Onervarenheid van de teamleider met tegenspraak leidde in sommige gevallen tot een afwachtende houding.

De houding van de teamleider kan gedurende het onderzoek veranderen. De teamleider kan bij de eerste kennismaking bijvoorbeeld nog afwachtend zijn, maar na een aantal tegenspraaksessies toch open en uitnodigend worden. Een teamleider stelde zich in een onderzocht geval na verloop van tijd afwijzend op, omdat hij eigenlijk geen behoefte had aan tegenspraak bij dit onderzoek en hij er naar zijn idee ook niets aan had omdat de tegenspraak van 'theoretisch niveau' was. De verwachting die de teamleider van tegenspraak heeft, kan daarbij een belangrijke rol spelen. Als de tegenspreker de verwachtingen overtreft, kan dat leiden tot een meer open houding. Heeft de teamleider hoge verwachtingen van tegenspraak en voldoet de tegenspreker daar naar zijn idee niet aan, dan kan dat ertoe leiden dat de teamleider een afwijzende houding aanneemt. Een teamleider bijvoorbeeld verwachtte dat de tegensprekers de zaak zouden oplossen. Toen dat in

twee onderzoeken niet het geval was geweest, zei de teamleider: 'Waarom hebben we tegenspraak eigenlijk nodig, want jullie hebben de zaak ook niet opgelost.'

De houding van een teamleider kan per onderzoek verschillen. Bijvoorbeeld doordat hij in een eerder geval een positieve of negatieve ervaring heeft gehad met tegenspraak of doordat hij tegenspraak in het betreffende onderzoek niet noodzakelijk vindt.

Ten slotte kan de teamleider zijn eigenlijke opvatting soms verbergen of voor zich houden. De teamleider die aanvankelijk sceptisch was over de kwaliteiten van de tegenspreker, zegt dat hij dat niet heeft laten merken aan de tegenspreker. De tegenspreker heeft in het interview over dat onderzoek ook niet laten blijken dat hij de teamleider sceptisch vond. Integendeel, zo blijkt uit de reactie van de tegenspreker: '(De teamleider) was heel positief. Hij vond het een goede zaak dat er tegenspraak was. Elke inbreng vond hij geweldig.'

De inhoudelijke reactie van de teamleider

Naast de houding van de teamleider is de inhoudelijke reactie van de teamleider van invloed op de relatie tussen teamleider en tegenspreker. De reactie van de teamleider hangt in de regel samen met diens houding ten aanzien van tegenspraak. Een teamleider met een open en uitnodigende houding zal naar verwachting eerder serieus en positief reageren op kritiek dan een teamleider die zich afwijzend opstelt. In de praktijk hoeft de reactie van de teamleider echter niet altijd in lijn te zijn met zijn houding. Een teamleider die een open en uitnodigende houding heeft ten aanzien van tegenspraak, hoeft in de praktijk niet altijd positief op de kritiek te reageren en daar iets mee te doen. De teamleider kan bijvoorbeeld met hem van mening verschillen en daarom niets met de opmerking doen. In één van de onderzochte gevallen brachten de tegensprekers in dat de officier van justitie niet bij het overleg van de Vaste Kern Leidinggevendens aanwezig hoort te zijn. De teamleider, die een open en uitnodigende houding had ten aanzien van tegenspraak, was het daarmee echter niet eens: 'Ondanks dat ik daarover werd tegengesproken, heb ik daarop geen maatregelen genomen. Mede omdat ik vond (...) het legitimeert het team uiteindelijk meer als de officier bij de besluitvorming betrokken is.'

Teamleiders kunnen verschillend reageren op kritiek, vragen of opmerkingen van de tegenspreker. De teamleider kan er tijdens de tegenspraakssessie op reageren door bijvoorbeeld de kritiek te weerleggen of het advies over te nemen. De teamleider kan dat direct doen, maar ook nadat er een discussie

heeft plaatsgevonden met de tegenspreker. De teamleider kan de beslissing ook als voldongen feit presenteren of in de verdediging schieten. Bijvoorbeeld een tegenspreker over een teamleider: ‘(De teamleider) zat dan wel in dit geval een beetje in de verdediging.’

De teamleider kan ook reageren door het antwoord op de vraag te laten uitzoeken, de beslissing te heroverwegen of over de kritiek na te denken. De teamleider kan de kritiek van de tegenspreker meenemen naar het overleg van de Vaste Kern Leidinggevend en in dat overleg de beslissing heroverwegen. Vervolgens kan dan het advies alsnog worden overgenomen of afgewezen. Een teamleider zegt daarover bijvoorbeeld: ‘De besluiten waren genomen. Dus de argumenten kende je. Dan komt daar vervolgens een nieuwe discussie over. Dus het is ook wel een zoekende discussie (...), zoekend naar argumenten (...). Er zijn ook wel een aantal punten waarvan ik dacht: verrek, we zijn dit van rechts aangevlogen. Dit komt van links. Die kant hebben we in de VKL niet echt in beeld gehad. De invloed van tegenspraak is dan wel dat je dat teruglegt in de VKL.’

In de praktijk houdt de tegenspreker vervolgens in de gaten of er ook daadwerkelijk iets met de kritiek, vraag of opmerking wordt gedaan: heeft de teamleider ook actie ondernomen? Het kan bijvoorbeeld voorkomen dat de uiteindelijke actie van de teamleider naar aanleiding van een inhoudelijk punt niet overeenkomt met diens eerdere reactie tijdens de tegenspraaksessie. De teamleider kan bijvoorbeeld zeggen dat hij met de inhoudelijke opmerking aan de slag gaat en het zal bespreken in het overleg van de Vaste Kern Leidinggevend. Het kan echter ook voorkomen dat de teamleider het vervolgens vergeet, zich bedenkt of helemaal niet van plan was het te gaan bespreken. Een voorbeeld van dat laatste is een teamleider die het wel eens is met het advies van de tegenspreker om de hypothesen en scenario's op papier uit te werken, maar dat vervolgens toch niet doet. Zo deed een teamleider dat niet omdat hij vond dat het advies ‘theoretisch’ was en dat het in de praktijk pas in een later stadium moest worden gedaan. Een andere teamleider deed niets met het advies omdat het onder andere ontbrak aan beschikbare teamleden die het advies konden uitvoeren.

7.3 Een dynamisch proces

Tegenspraak is een dynamisch proces. Er is sprake van interactie tussen tegensprekers en teamleiders. Het kan voorkomen dat de strategie van de tegenspreker niet de gewenste houding of reactie van de teamleider oplevert. Hoe gaan tegensprekers daar vervolgens mee om?

Aanpassing van strategie

Er zijn tegensprekers die hun strategie aanpassen. De houding en reactie van de teamleider kunnen aanleiding zijn een andere strategie te hanteren. Zo zegt een tegenspreker: 'Je past je manier waarop wel aan op hoe iemand erin zit. Want als iemand doodmoe is (...), dan doe je dat toch net iets anders. (...) Er zijn onderzoeken geweest waarin ik kersen meenam. Dan krijg je toch een andere sfeer dan dat je begint zonder koffie, bij wijze van spreken. En ik houd ook rekening met de manier waarop ik het zeg. Je kunt heel veel dingen op heel veel verschillende manieren zeggen. Afhankelijk van de situatie waar je in zit, breng je het of vragend of stellend of (...) met een lach of tussen neus en lippen door. Je ziet wel of het valt, ja of nee. Afhankelijk daarvan kun je nog even wat bijsturen.'

In één van de onderzochte gevallen hanteerde de tegenspreker de zakelijk-neutrale strategie. Zo zegt de tegenspreker: 'De tegenspreker is adviserend, maar met afstand. (...) Ik ben niet sturend geweest, maar meer adviserend.' En: 'De gesprekken verliepen luchtig. (...) Ik benoem (...) de verwonderpunten. (...) Dat kunnen opvallende dingen zijn, het kunnen tips zijn, dat is eigenlijk heel breed. (...) Als mij iets opvalt, dan stel ik daar een vraag over, van heb je daaraan gedacht. (...) Het is gewoon een gesprek.' De reactie van de teamleider leidde ertoe dat de tegenspreker zijn strategie enigszins aanpaste richting het vriendschappelijke model: '(De teamleider) zat dan wel in dit geval een beetje in de verdediging. Dat is dan ook lastig, dan probeer ik dat wel om te buigen. (...) Ik ben geen tegenpartij. Ik ga (de teamleider) ook niet beoordelen. Dan probeer ik (...) duidelijk te maken dat ik er voor (de teamleider) ben.'

Een tegenspreker die in meerdere onderzochte gevallen heeft tegengesproken, past ook zijn strategie aan de teamleider aan: '(Naam teamleider) bakent zijn onderzoek heel erg af, zo van dit is mijn terrein. (Naam andere teamleider) heeft heel veel kennis en staat wel open voor tegenspraak. (Naam nog een andere teamleider) is ook weer anders en ook (naam weer een andere teamleider) was daarin weer anders. De tegenspraak pas je (...) ook telkens aan.'

In één van de onderzochte gevallen waren twee (externe) tegensprekers ingezet. De tegensprekers hanteerden ieder een verschillende strategie. De ene tegenspreker hanteerde vooral de vriendschappelijke strategie, terwijl de andere op confronterende wijze tegensprak. De ene tegenspreker constateerde dat de teamleider erg moest wennen aan de wijze waarop de andere tegenspreker de confrontatie aanging en dat de sfeer tijdens de sessies veranderde: 'Je voelde dat de nagels in de tafel gingen.' De tegensprekers hebben vervolgens afgesproken welke strategie zij zouden hanteren om te voorkomen dat het team 'in de weer-

stand zou schieten'. Dat heeft ertoe geleid dat de tegensprekers een rolverdeling hanteerden en dat vooral in de beginfase de tegenspreker die het vriendschappelijke model hanteerde, de discussiepunten naar voren bracht.

Deze 'confronterende' tegenspreker is overigens van de onderzochte tegensprekers de enige die de confrontatiestrategie van meet af aan hanteert. De confrontatiestrategie blijkt in de praktijk zelden te worden gehanteerd. Slechts in enkele gevallen werd door een tegenspreker na verloop van tijd (min of meer) confronterend tegengesproken.

Andere strategieën

Herhalen, concentreren op belangrijkste onderwerpen, onderhandelen

Eén mogelijkheid die een tegenspreker heeft om de gewenste reactie bij de teamleider te bewerkstelligen, is telkens op hetzelfde onderwerp terugkomen. Zo zegt een tegenspreker: 'Wat je kunt doen (...) is voortdurend hetzelfde thema op de agenda blijven zetten. Dus dat je iedere keer weer begint met dat onderwerp, tot grote ergernis soms van de teamleiding.' In de praktijk herhalen tegensprekers regelmatig dezelfde vragen of opmerkingen als er naar hun idee onvoldoende mee is gedaan.

Een tegenspreker kan er ook voor kiezen niet alle onderwerpen in willekeurige volgorde in te brengen, maar zich eerst te concentreren op de belangrijkste. Hoe meer opmerkingen de teamleider krijgt, hoe bedreigender de tegenspraak over kan komen. Om te voorkomen dat de teamleider al overspoeld wordt met opmerkingen voordat de belangrijkste punten zijn ingebracht, concentreren de tegensprekers zich eerst op de belangrijkste onderwerpen. Een tegenspreker zegt bijvoorbeeld: 'We richtten het toen wel zo in dat we eerst de onderwerpen bespraken die voor tegenspraak van belang waren en daarna een zootje meedenktips.' De tegenspreker kan er ook voor kiezen alleen de belangrijkste opmerkingen te geven en de overige, die van ondergeschikt belang zijn, achterwege te laten. De tegenspreker zou ook kunnen proberen te onderhandelen met de teamleider over de adviezen. In dit onderzoek is niet geconstateerd dat daarvan in de onderzochte gevallen gebruik is gemaakt.

Loslaten of stoppen

Tegensprekers kunnen er ook voor kiezen zich neer te leggen bij het feit dat de gewenste houding of reactie van de teamleider niet wordt bereikt en het punt vervolgens loslaten. De tegensprekers nemen eventueel in het tegenspraakjour-

naal, -verslag of -rapport het advies en de reactie van de teamleider op, maar laten het vervolgens aan de teamleider of de opdrachtgever over daar wel of niet iets mee te doen. De tegenspreker kan vervolgens gewoon doorgaan met tegenspraak. In de praktijk komt het regelmatig voor dat er sprake is van een verschil van mening tussen tegensprekers en teamleiders. In de onderzochte gevallen leidde dat niet tot irritatie of een conflict, maar alleen tot discussie. Vervolgens werd de teamleider overtuigd of liet de tegenspreker het discussiepunt los.

Er zijn ook tegensprekers die vervolgens stoppen met tegenspreken. In een aantal onderzochte gevallen hebben tegensprekers daarvoor gekozen. In één onderzoek bijvoorbeeld is slechts éénmaal face to face tegengesproken en éénmaal telefonisch overleg gevoerd. De tegenspraak komt dan ook moeizaam van de grond. De teamleider geeft aan geen behoefte te hebben aan tegenspraak. De teamleider en de tegenspreker verschillen van mening over aan wie dat lag, maar het resultaat is wel dat de tegenspraak is doodgebloed. De tegenspreker zegt daarover: 'Als het dan een paar keer van mijn kant komt, toen dacht ik op een gegeven moment ook van als jullie er eigenlijk niet veel behoefte aan hebben, dan ga ik daar verder ook geen moeite in steken. Ook ik was teamleider en had mijn eigen onderzoek op dat moment. Ik had het druk genoeg natuurlijk.' En: 'Het is verder aan de teamleider om daar wat mee te doen of niet. (...) Wij probeerden de teamleider te overtuigen door onze zienswijze en argumenten te geven. (...) Dan denk ik: dan heb ik dat meegegeven en dan kan hij dat zelf in beraad nemen. (...) Ik heb dan verder geen neiging of behoefte om hem daarvan te gaan overtuigen of ompraten.'

In een ander onderzocht geval kwam tegenspraak moeizaam van de grond. De tegenspreker heeft tevergeefs getracht op zowel zakelijk-neutrale als vriendschappelijke wijze de teamleider te overtuigen zijn advies over te nemen. De tegenspreker zegt daarover uiteindelijk: 'Ik zei: "Zo kan ik niet werken." (...) Uiteindelijk is de opdracht ook gewoon een beetje doodgebloed. Wij hebben onze handen er een beetje afgetrokken. (...) We hebben het losgelaten. (...) Het is niet gelukt omdat (de teamleider) het gewoon niet doet. (...) Ik ben niet bij machte om te zeggen: je moet nu dit gaan doen.' De tegenspreker heeft dit wel gerapporteerd aan de opdrachtgever. Zo zegt de tegenspreker: 'Ik heb dat gerapporteerd (...) aan de stuurploeg. (...) In deze zin heb ik gewoon constatering op papier gezet en aanbevelingen in dit geval. (De teamleider) was daar niet helemaal blij mee. (De teamleider) ziet (...) dat als een bedreiging, denk ik. Ik hoop dat de stuurploeg (de teamleider) daarop aanspreekt (...). Zij zouden een teamleider dan moeten scherp zetten.' Het heeft uiteindelijk niet geleid tot een verandering, waarna de tegenspraak is doodgebloed.

Externaliseren

Tegensprekers kunnen ook kiezen voor 'externaliseren'. Daarmee wordt bedoeld dat tegensprekers de oplossing voor het probleem (een ongewenste houding of reactie van de teamleider), buiten de relatie teamleider-tegenspreker proberen te zoeken. Een mogelijkheid voor tegensprekers om de situatie te 'externaliseren' is een optie die is voorbehouden aan twee tegensprekers van wie er (in ieder geval) één uit een ander korps komt. De tegensprekers kunnen er dan voor kiezen de externe tegenspreker 'de knuppel te laten gooien' door de confrontatie te zoeken. De omstandigheid dat de interne tegenspreker nog verder moet samenwerken met de teamleider binnen het korps, kan daartoe aanleiding geven. Zo zegt een tegenspreker: 'Naar aanleiding van onderzoek waarin echt dingen verkeerd gingen, waarin tegenspraak echt gezegd heeft: stekker eruit, en waarop de divisie-leiding, korpsleiding gezegd heeft: de stekker eruit, op basis van signalen van tegenspraak, dan word je wel heel kwetsbaar. Niemand is dan nog blij met je. Je kunt dan beter met z'n tweeën zijn en in dat geval kiezen we er ook wel voor om de externe dan de boodschap te laten brengen.' Het kan ook zijn dat de externe tegenspreker door de teamleider serieuzer wordt genomen, aangezien hij van buiten het korps komt of meer ervaring heeft dan de interne tegenspreker of dat het onderwerp al bekendstaat als het 'stokpaardje' van de interne tegenspreker. Ook in die gevallen kan gekozen worden voor het 'externaliseren' door de externe tegenspreker het woord te laten voeren. Zo zegt bijvoorbeeld een tegenspreker: 'Het zou misschien wat anders kunnen overkomen als iemand van buiten het een keertje zei. Als het bijvoorbeeld mijn stokpaardje is, dan wordt misschien gezegd: heb je (de tegenspreker) weer. En dan wordt het wat minder serieus genomen dan wanneer iemand van buiten komt. Dan kan dat anders zijn. (In een onderzoek ging het) over de openheid binnen het team, of de teamleiding de teamleden voldoende op de hoogte hield van de lijn van het onderzoek en ook voldoende reflectiemogelijkheden gaf en daar dan ook wel wat mee deed. (...) Vroegen wij ons af of dat zo was. Ik had voorkennis daarover vanuit het korps en ik vond er altijd al wat van bij die samenstelling van leidinggevenden, en toen hebben we afgesproken dat die externe tegenspreker het bracht.'

Ten slotte kunnen tegensprekers ervoor kiezen naar de opdrachtgever te stappen. De tegenspreker maakt de opdrachtgever dan duidelijk dat er blijvend verschil van mening is of dat de situatie onwerkbaar is geworden. Dat gaat verder dan alleen het discussiepunt opnemen in het tegenspraakjournaal, -verslag of -rapport. De tegenspreker maakt daarbij expliciet kenbaar dat de opdrachtgever moet beslissen wat er moet gebeuren. De tegenspreker vraagt de opdrachtgever in te grijpen.

In de onderzochte gevallen is dat overigens niet voorgekomen. Veel tegensprekers kennen wel verhalen over escalaties in den lande, maar slechts twee van de geïnterviewde tegensprekers hebben zelf een keer deze situatie meemaakt, overigens in andere dan de hier onderzochte onderzoeken. Eén tegenspreker heeft in een onderzoek de stap naar de opdrachtgever wel eens gezet. Een andere tegenspreker heeft de stap naar de officier van justitie gezet en daarna naar de opdrachtgever. In één onderzocht geval heeft de tegenspreker wel overwogen de opdracht terug te geven aan de opdrachtgever. Hij heeft daarvoor uiteindelijk niet gekozen (zie ook casus 3, hoofdstuk 4).

7.4 Factoren

Tegensprekers kiezen in de beginfase van het onderzoek een strategie om hun relatie met de teamleider vorm te geven (§7.1). De keuze en realisatie van die strategieën wordt beïnvloed door diverse factoren. De misschien wel belangrijkste factor is de opstelling van de teamleider (§7.2). Maar er zijn meer factoren die daarbij een rol kunnen spelen. Diezelfde factoren kunnen ook een rol spelen bij de wijze waarop tegensprekers omgaan met weerstanden van teamleiders tegen de tegenspraak (§7.3). De factoren die een rol spelen bij de keuze en realisatie van de verschillende strategieën, worden in deze paragraaf beschreven.

De keuze voor een bepaalde strategie lijkt vaak op een kosten-batenafweging. Verschillende strategieën kunnen bepaalde kosten³⁷ met zich meebrengen. Zo kan een strategie tijd kosten. De strategie kan echter ook leiden tot een conflict, waarbij de relatie tussen tegenspreker en teamleider, maar ook de reputatie van de tegenspreker op het spel kan worden gezet. Bij de vraag of de tegenspreker bereid is die kosten te accepteren, worden de baten van de strategie betrokken. Investering in een bepaalde strategie kan bijvoorbeeld resulteren in de gewenste reactie van de teamleider. Daardoor kan mogelijk tunnelvisie worden voorkomen. Of die baten de investering waard zijn, hangt af van het belang van het discussiepunt. Als het discussiepunt voor de tegenspreker van ondergeschikt belang is, zal de tegenspreker de kosten daarvan niet accepteren. Alle tegensprekers geven bijvoorbeeld aan dat de stap naar de opdrachtgever een uiterst redmiddel is en dat die stap alleen wordt gezet als er bijvoorbeeld sprake is van

37 Het begrip 'kosten' moet hier ruim worden opgevat.

‘ernstige omissies’, het discussiepunt ‘princiepelijk van aard is’, of ‘als het team echt iets verkeerd ziet en dat dit kan leiden tot een onterechte veroordeling of dat iemand ten onrechte vast komt te zitten’. Kortom, hoe belangrijker het discussiepunt, des te verder de tegenspreker zal gaan.

Ten slotte kan de mate waarin de tegenspreker zich verantwoordelijk voelt een rol spelen bij die afweging. Indien een tegenspreker zich zeer verantwoordelijk voelt voor een onderzoek, zal hij eerder bereid zijn de kosten te aanvaarden dan een tegenspreker die zich minder verantwoordelijk voelt. Als voorbeeld van dat laatste zegt een tegenspreker: ‘Ik vind het jammer (...), maar het is niet mijn onderzoek. (...) Ik wil wel heel graag dat zo’n onderzoek goed loopt, maar het is niet mijn verantwoording. Dat stel ik ook wel heel duidelijk aan zo’n teamleider. (...) Prima, doe je het niet, maar het hoeft ook niet. (...) De teamleider is degene die het onderzoek leidt en die neemt de beslissingen, punt. Dus ik kan er niet gefrustreerd over raken of zo. Ik ben wel blij als ik het kwijt kan. En het is leuk als er wat mee gebeurt.’

Hieronder wordt eerst ingegaan op een aantal ‘kosten’. Ten slotte wordt nog ingegaan op andere factoren die een rol kunnen spelen bij de keuze voor en realisatie van strategieën.

Kosten

Tijdsinvestering

Sommige strategieën kosten meer tijd dan andere. Eerder al bleek dat tegenspraak in bijna alle gevallen een nevenfunctie is van de tegenspreker en dat tegensprekers dit moeten combineren met andere werkzaamheden. Om die reden zijn tegensprekers niet altijd in staat de tegenspraak zo te doen als ze eigenlijk willen. Zo zal tegenspraak volgens de vriendschappelijke strategie in de regel meer tijd vergen dan volgens de zakelijk-neutrale strategie. Als de tegenspreker weinig tijd heeft, zal hij daarom minder snel voor de vriendschappelijke strategie kiezen. Echter, hoe belangrijker het discussiepunt en hoe verantwoordelijker de tegenspreker zich voelt, des te meer tijd de tegenspreker bereid zal zijn vrij te maken om de voordelen van de vriendschappelijke strategie te bereiken.

Conflict, (toekomstige) relatie en reputatie

Sommige strategieën kunnen tot een conflict leiden. De confrontatie en het naar de opdrachtgever stappen zijn twee strategieën die kunnen leiden tot con-

flicten. De vraag of de tegenspreker dat conflict wil aangaan of bereid is dat risico te lopen, kan afhankelijk zijn van bijvoorbeeld de relatie tussen teamleider en tegenspreker. Door het conflict aan te gaan, kan die relatie op het spel komen te staan. Zo zegt een tegenspreker: 'Ik heb twee keer een conflict gehad in de eigen regio, dat is wel heel lastig. Dat zet de relaties onder druk.' Als tegenspreker en teamleider in de toekomst nog vaker met elkaar moeten samenwerken, kan dat voor de tegenspreker aanleiding zijn het conflict niet aan te gaan. Ook de reputatie van de tegenspreker in het korps kan een rol spelen. Een tegenspreker zegt daarover: 'Dan word je wel heel kwetsbaar. Niemand is dan nog blij met je.' Een tegenspreker uit een ander korps zal in de toekomst minder met de teamleider of het korps te maken hebben en daardoor eerder geneigd zijn het conflict wel aan te gaan, ook al gaat dat mogelijk ten koste van de relatie of reputatie of kan het leiden tot gezichtsverlies.

Ook voor een tegenspreker die al in conflict is met een teamleider, is de stap naar confrontatie of naar de opdrachtgever kleiner. Maar de omstandigheid dat tegenspreker en teamleider doorgaans voor een langere periode met elkaar te maken hebben, maakt dat tegensprekers eerder kiezen voor een vriendschappelijke of zakelijk-neutrale strategie en niet voor een strategie die (gemakkelijk) tot conflicten kan leiden. Zo zegt een tegenspreker: 'Je moet er in ieder geval voor zorgen dat het geen slechtnieuwsgesprekken zijn. Dat gaat één keer goed werken, maar over het algemeen realiseer je je: dit wordt een langdurig traject. (...) Je zit nog vaak rond de tafel. Dus dan moet je het aardig houden (...).'

Andere factoren

Sociale vaardigheden

Belangrijk bij de keuze en realisatie van strategieën kunnen ook de sociale vaardigheden van de tegenspreker zijn. Voor de vriendschappelijke strategie zal in de regel een groter beroep worden gedaan op de sociale vaardigheden dan bij een zakelijk-neutrale of confronterende strategie. De sociale vaardigheden worden bij de vriendschappelijke strategie immers ingezet om een vertrouwensrelatie op te bouwen, terwijl bij de zakelijk-neutrale strategie de tegenspreker meer op afstand blijft.

Bestaande relatie met teamleider

Bij de keuze voor een strategie kan ook een rol spelen of er al een relatie bestond tussen tegenspreker en teamleider. Een tegenspreker die al een collegia-

le of vertrouwelijke relatie heeft met een teamleider, zal minder hoeven te investeren in deze relatie. Bij een hiërarchische relatie, waarbij de tegenspreker de meerdere is van de teamleider, kan het zo zijn dat de tegenspreker meer moet investeren in deze relatie om het vertrouwen te winnen. In één van de onderzochte gevallen is de tegenspreker ook proceseigenaar opsporing binnen het korps. In het kader van die functie voert hij veranderingen door in de opsporing. Deze tegenspreker zegt over de gevolgen daarvan voor de relatie met de teamleider: 'Dat is vertrouwen winnen. Elkaar leren kennen of beter leren kennen in die situatie dan. Ik was op dat moment proceseigenaar (opsporing). Ik was allerlei veranderingen aan het doorvoeren. Sommige daarvan zijn (...) gewoon lastig (...). En dan kom je ook nog tegenspreken. Lekker dwars zijn, zonder dwars te willen zijn. Dat speelt wel.'

Door sommige tegensprekers en teamleiders wordt onderkend dat zij 'liever zijn voor elkaar' als zij vaker met elkaar samenwerken. Daarmee lijkt vrij snel te worden gekozen voor een vriendschappelijke strategie. Er zijn ook tegensprekers en teamleiders die, hoewel zij vaker met elkaar hebben samengewerkt, benadrukken dat tegenspraak om een professionele relatie vraagt, waarbij tegenspreker en teamleider kritisch zijn voor elkaar en er zakelijk moet kunnen worden tegengesproken.

Werkwijze tegenspreker

De werkwijze van de tegenspreker kan van invloed zijn op de manier waarop de tegenspreker de teamleider benadert. Een tegenspreker die briefings bijwoont en teamleden interviewt, kan voor een teamleider bedreigender overkomen dan een tegenspreker die meer op afstand blijft. Om die bedreiging weg te nemen, kan de tegenspreker ervoor kiezen meer in de relatie met de teamleider te investeren.

Rol tegenspreker

De rol die de tegenspreker vervult, kan gevolgen hebben voor de wijze waarop de tegenspreker de teamleider benadert. Tegenspraak kan gevoelig liggen of bedreigend overkomen voor een teamleider. Een opmerking van een tegenspreker over de wijze van leidinggeven van de teamleider kan bedreigender overkomen dan wanneer een tegenspreker zich beperkt tot opmerkingen over schrijffouten. Een 'coach' als tegenspreker zal daarom meer moeten investeren in de vertrouwensrelatie dan een 'ritualist' als tegenspreker.

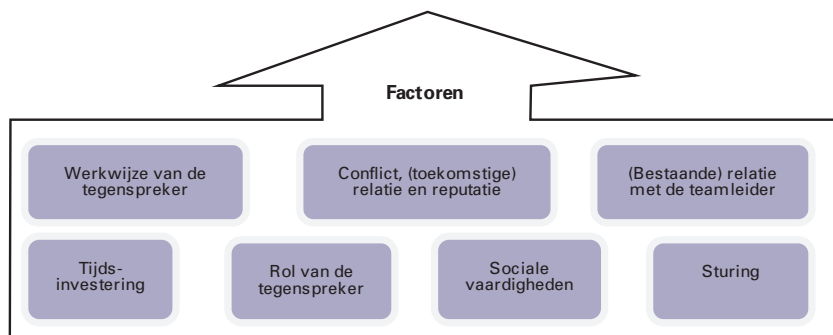
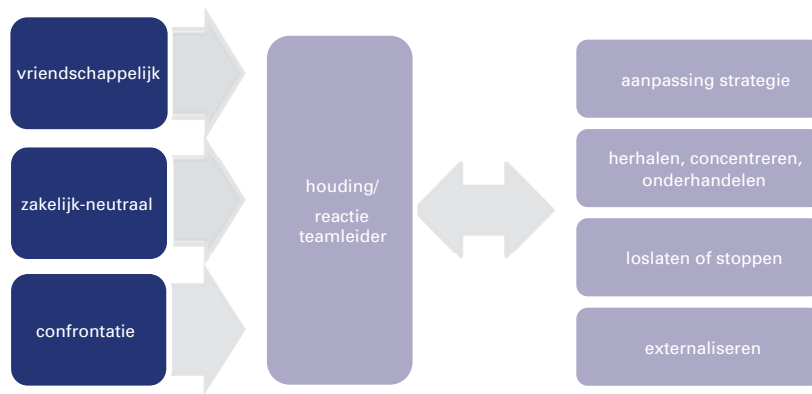
Sturing

De keuze voor een strategie kan ten slotte beïnvloed worden door de opstelling van de opdrachtgever. Als een tegenspreker aan de opdrachtgever rapporteert over een advies, waarbij de teamleider het advies niet opvolgt, kan de opdrachtgever ingrijpen. De opdrachtgever stuurt dan op het opsporingsonderzoek. De tegenspreker hoeft in dat geval geen andere strategie meer te hanteren. Overigens kan de opdrachtgever de teamleider ook 'gelijk geven' en zo de beslissing van de teamleider om de tegenspraak niet te volgen, respecteren. Laat de opdrachtgever die sturing op het opsporingsonderzoek na, dan kan de tegenspreker zich genoodzaakt zien een andere strategie te hanteren om de gewenste reactie te bewerkstelligen of ervoor kiezen het punt los te laten.

Een opdrachtgever kan ook sturen op de tegenspraak zelf. Dit kan door bijvoorbeeld de tijd die de tegenspreker heeft voor de tegenspraak te beperken of uit te breiden. Ook door middel van een opdracht kan de opdrachtgever de tegenspraak sturen. In één onderzoek bleek het ontbreken van sturing ertoe bij te dragen dat de tegenspreker met de tegenspraak stopte. In dat geval ontbrak, ondanks herhaaldelijk verzoek, een opdracht tot tegenspraak.

7.5 Tot slot

In dit hoofdstuk is nagegaan hoe tegensprekers hun relatie met teamleiders trachten vorm te geven. Tegensprekers hebben daartoe verschillende strategieën. Afhankelijk van de opstelling van de teamleider, kiest de tegenspreker een strategie. Diverse factoren spelen daarbij een rol. Schematisch weergegeven ziet dit er als volgt uit.

Effecten van tegenspraak

In dit hoofdstuk staan de effecten van tegenspraak centraal. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen effecten van tegenspraak op (de opstelling en activiteiten van) de teamleider, op het opsporingsonderzoek en op de opsporing in het algemeen.

Het vaststellen van effecten van tegenspraak is om meerdere redenen lastig. Ten eerste moet er voldoende betrouwbare informatie zijn over verschijnselen die mogelijk als effect zouden kunnen worden beschouwd. Om aan deze informatie te komen is gebruikgemaakt van twee bronnen, namelijk: dossiers en interviews. Niet alleen de dossiers, maar ook de interviews hadden betrekking op concrete gevallen van opsporing en tegenspraak. Eventuele effecten die daarin naar voren kwamen, hadden dan ook betrekking op concrete gevallen die in detail zijn onderzocht.

De praktijk leert dat de dossiers wel informatie bevatten over contacten tussen teamleider en tegenspreker en over de tijdens deze contacten besproken onderwerpen. De reacties op de tegenspraak, in de vorm van (nieuwe) beslissingen of bepaalde acties, komen in de afsprakenjournaals echter slechts in beperkte mate aan bod. Ook wordt de reactie van een teamleider op de inbreng van de tegenspreker slechts in een beperkt deel van de tegenspraakjournaals opgenomen. Soms wordt wel een conclusie genoteerd waaruit een eventuele reactie van de teamleider of een reactie van de tegenspreker blijkt.

Om toch zicht te krijgen op de doorwerking van de tegenspraak zijn daarom twee andere wegen bewandeld. Allereerst werden dossiers van de tegenspraak en van het opsporingsonderzoek met elkaar vergeleken. Als een thema door de tegenspreker werd ingebracht, kon worden nagegaan of rond datzelfde onderwerp even later een bepaalde beslissing werd genomen of activiteit werd uitgevoerd die in het verlengde daarvan lag. Daarnaast zijn de interviews met tegenspreker en teamleider gebruikt om meer zicht te krijgen op de doorwerking van de tegenspraak.

Een tweede reden waarom het vaststellen van effecten van tegenspraak lastig kan zijn, zit in de constatering van een causaal verband. Dat verband is met dit onderzoek vaak slechts op indirecte wijze vast te stellen. Teamleider en/of

tegenspreker leggen dat verband voor een bepaald concreet facet van een bepaald opsporingsonderzoek en tegelijk spreekt de vergelijking van de dossiers dat niet tegen. Het blijft echter in belangrijke mate een kwestie van plausibiliteit of hier een dergelijk verband wordt gelegd. Immers, ook al leggen de geïnterviewden dit verband, dan nog kan het in werkelijkheid minder sterk of direct zijn dan zij zich voorstellen.

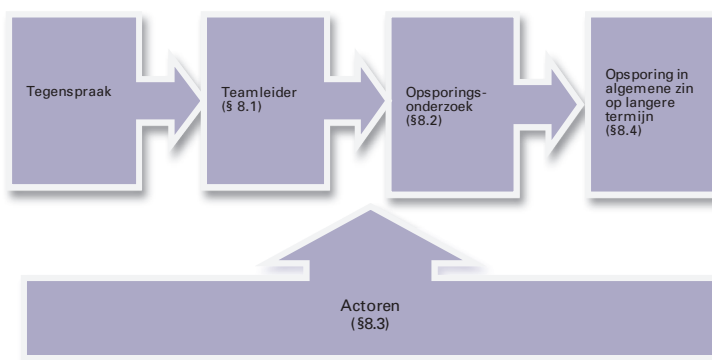
In dit onderzoek gaat het niet om effecten van tegenspraak op het ‘eindproduct’ van de opsporing. Een dergelijk effect laat zich met de hier gehanteerde onderzoeksoptzet en -methoden moeilijk bestuderen. In plaats daarvan worden eventuele effecten bekeken die dicht bij de tegenspraak liggen, beter aansluiten bij de eigenlijke doelen van tegenspraak en zich op deze wijze beter laten onderzoeken.

Eerder, in hoofdstuk 6, zijn drie onderdelen van het opsporingsonderzoek onderscheiden waarop kan worden tegengesproken, namelijk: procedures, inhoud en sociale processen. Tegenspraak zou op elk van deze thema's effect kunnen hebben. Bij procedures gaat het onder meer om de inrichting van het onderzoek (team), de wijze van verbaliseren en verslaglegging, de werkwijze en/of (de rechtmatigheid van) het bewijs. Bij de inhoud van het opsporingsonderzoek kan worden gedacht aan bijvoorbeeld veranderingen van hypothesen en scenario's, het rechercheren in een bepaald onderzoeksgebied of een onderzoekslijn, de hantering van bepaalde onderzoeks- of opsporingsmethoden en de inzet van een bepaalde specialist in het onderzoek.

Dit onderzoek laat verschillende effecten zien met betrekking tot gehanteerde procedures en inhoudelijke aspecten van het onderzoek. Veel lastiger is het om met deze studie ook zicht te krijgen op eventuele effecten van tegenspraak op de sociale processen binnen een opsporingsonderzoek of -team. Het gaat daarbij onder andere om de sfeer in het team, de wijze van leidinggeven en/of de omgang met betrokkenen in het onderzoek. Deze processen en de veranderingen daarin worden meestal niet vastgelegd in een onderzoeks- of tegenspraakdossier. Bovendien zijn eventuele effecten van tegenspraak op de sociale processen in het team in deze studie slechts indirect vast te stellen, omdat wij geen onderzoek hebben gedaan binnen de teams. In dit onderzoek zijn slechts teamleiders en een enkel teamlid geïnterviewd. Vooral de informatie van teamleiders daarover is vaak moeilijk op betrouwbaarheid te beoordelen, omdat eventuele effecten van tegenspraak op het team via de teamleider tot stand moeten komen. Het is de vraag hoe goed een teamleider dat kan vaststellen.

In dit hoofdstuk wordt gesproken van effecten en doorwerking van tegenspraak als deze blijken uit het opsporings- en/of tegenspraakdossier of in interviews met teamleider en/of tegenspreker naar voren zijn gebracht. In dat laatste geval moet dat dan niet strijdig zijn met informatie uit de onderzochte dossiers. Wij beperken ons hier tot effecten die duidelijk zichtbaar zijn geworden. Daarbij wordt geen onderscheid gemaakt tussen bedoelde en onbedoelde effecten. Een overall uitspraak over en algemene beoordeling van de effectiviteit van tegenspraak in de opsporing wordt hier evenmin beoogd.

Tegenspraak vindt meestal plaats tussen tegenspreker en teamleider.³⁸ Daarom kunnen allereerst effecten van tegenspraak op de teamleider worden verwacht (§8.1). Vervolgens kan de eventuele doorwerking van tegenspraak worden beschouwd als een selectie- of filterproces. De teamleider beslist vervolgens wat hij met de tegenspraak doet. De doorwerking van tegenspraak kan bij de teamleider eindigen, maar kan ook een verder effect hebben op het opsporingsonderzoek (§8.2). Tegenspraak kan ook nog doorwerken op de opsporing in het algemeen, op langere termijn, in latere onderzoeken. Hierop wordt ingegaan in §8.4. De doorwerking van tegenspraak is niet alleen afhankelijk van de teamleider, maar ook van andere actoren. Dit wordt tussendoor behandeld in §8.3. Schematisch weergegeven ziet dit er als volgt uit.

38 Soms zijn bij de tegenspraaksessies ook de ambtelijk secretaris of andere teamleden aanwezig.

8.1 Teamleider

De eerste effecten van tegenspraak kunnen worden verwacht op de teamleider. Bij de beschrijving van deze effecten wordt vooral afgegaan op interviews met de teamleiders, simpelweg omdat deze effecten vaak niet zichtbaar zijn in de dossiers.

‘Scherp houden’

Een regelmatig genoemd effect van tegenspraak zou zijn dat tegenspraak de teamleider ‘scherp houdt’. Zo zegt een teamleider: ‘Het houdt je scherp. (...) Ik laat me niet leiden (...), maar het houdt je scherp.’ Een andere teamleider zegt naar aanleiding van opmerkingen van tegensprekers dat de officier van justitie niet bij het overleg in de VKL aanwezig hoort te zijn: ‘De functie van tegenspraak was wel dat ik daar, omdat het een paar keer naar voren kwam, behoorlijk alert op ben geraakt en ben gebleven.’

Nog een andere teamleider zegt: ‘(Tegenspraak) legt een bepaalde druk op de teamleiding, op het onderzoeksteam, dat er iemand over je schouders heen kijkt die iets van je onderzoek vindt. (...) Als je ook nog in de goede zin van het woord op je vingers wordt gekeken door iemand van je eigen organisatie die daar heel kritisch naar kijkt, (...) dat geeft (...) diezelfde druk. (...) Het werkt (...) in mijn beleving op twee manieren positief: het geeft een boost van het gaat lekker jongens (...) en het komt ten goede aan het resultaat van het onderzoek, want hij houdt je dus scherp, hij blijft zorgen dat je breed blijft kijken.’ In een vergelijkbare zin menen sommige teamleiders dat zij door tegenspraak beter gaan nadenken over beslissingen, dat je ‘nog een keer nadenkt’ over de genomen beslissing. Dit wordt bevestigd door andere teamleiders: ‘Dan denk je daar nog eens over na.’

Bevestiging/zekerheid

Volgens een groot aantal tegensprekers kan een ‘goedkeuring’ van een beslissing door een tegenspreker hun bevestiging en zekerheid opleveren. Hiervoor werd een teamleider aangehaald die meende dat positieve geluiden van de tegenspreker ‘de boost van het gaat lekker’ geven. Soortgelijke effecten worden ook door andere teamleiders benoemd. Zo zegt een teamleider: ‘Al vrij snel staat er: het onderzoek loopt goed. (...) Ik weet nog wel dat toen ik dat las in het tegenspraakjournaal, dat ik ook zoiets had van, dat gaf, niet dat ik onrust had, maar dat gaf dermate veel rust (...)’. En een andere teamleider: ‘(Ik ben) blij met de bevestiging (...) door de tegenspreker.’ Een andere teamleider zegt:

‘Het sterkt mij dat wij op hoofdlijnen ons werk goed doen.’ Hij heeft het ook over een geruststelling: ‘Ik weet dat er iemand over mijn schouder meekijkt. Dat is wel een goed besef. (...) Ik denk ook wel een soort geruststelling, van mocht toch blijken dat we fouten hebben gemaakt of anderszins, dat er iemand is die gewoon meekijkt en daar iets van gaat vinden.’ Nog een andere teamleider zegt dat hij zich gesteund voelt in zijn gedachten. ‘Zij (de tegensprekers) vonden het goed uit te proberen. Twee mannen die veel ervaring hadden, ja dat vind ik gewoon prettig. Ik bedoel dat zijn mensen met wie je af en toe even gaat stoeien: joh, ik loop hier tegenaan, wat vind jij daarvan?’

Tegenspraak kan een teamleider ook steun bieden in discussies met de officier van justitie of de Vaste Kern Leidinggevenden. In één onderzoek had de teamleider discussie met de officier van justitie over de vraag of een deskundige moest worden ingeschakeld om naar beelden van het betreffende misdrijf te kijken. De officier van justitie twijfelde daarover. Door de tegensprekers is vervolgens aan de teamleider geadviseerd een deskundige in te zetten. Naar aanleiding daarvan heeft de teamleider opnieuw de discussie met de officier van justitie gevoerd en heeft hem weten te overtuigen. De teamleider zegt daarover: ‘Ik voelde mij in die zin door de tegenspraak gesterkt om dat toch in gang te zetten. We hadden het idee dus al, de officier van justitie twijfelde en de tegenspreker geeft dan net dat laatste zetje.’

Bewustwording

Verschillende teamleiders wijzen erop dat tegenspraak ertoe kan bijdragen dat zij bewuster zijn geworden van hun beslissingen: ‘Tunnelen is een risico, maar je ontkomt er ook niet aan om het te doen, maar weet dan dat je die tunnel in stapt. Die bewustwording, zeg maar, is wel steeds aan de orde geweest.’ En een andere teamleider wordt zich door tegenspraak bewust van ethische grenzen die er aan een stooktraject zitten: ‘Wat je wel krijgt, is dat ze je er bewust van maken dat je met bepaalde middelen die je inzet, ethische grenzen zoekt.’ Een teamleider geeft aan dat tegenspraak een ‘moment van reflectie’ biedt. Een andere teamleider is het daarmee eens: ‘Als er tegenspraak is, dan ga je veel kritischer kijken naar het eigen functioneren.’

Besluitvorming

Door teamleiders wordt ook aangegeven dat tegenspraak kan bijdragen aan de besluitvorming. Zo zegt een teamleider: ‘Dat je op basis daarvan wel keuzes gaat maken (...) en wat nadrukkelijker keuzes zou maken dan je misschien aanvankelijk zou doen. (...) Dat draagt bij aan de besluitvorming, ja.’

Verslaglegging

Ook leidt tegenspraak er volgens een aantal teamleiders toe dat zij beter gaan letten op de verslaglegging van het onderzoek. Een teamleider zegt bijvoorbeeld: 'Dat je alles zo goed mogelijk probeert uit te lopen en op te schrijven. De tegenspreker moet ook begrijpen wat er gespeeld heeft. Vaak zitten er dingen tussen de oren van mensen, maar als het niet goed opgeschreven wordt, heb je natuurlijk een probleem. Dat probeerden we wel zo goed mogelijk te doen. Ik denk dat het wel een verschil is (dat er een tegenspreker bij is). Vaak in de werkdruk ben je wel eens genegen om (de verslaglegging) wat later of maar half te doen, maar wetende dat je een tegenspreker hebt die ook moet meelezen, ga je er wat scherper in zitten.' En een andere teamleider zegt: 'De verslaglegging (...). Dingen vastleggen met de gedachte dat de tegenspreker dat ook leest en daar wat van gaat vinden. Dat is een werkwijze die mede naar aanleiding van het fenomeen (...) tegenspraak is geëvolueerd.'

Tegenspraaksessie als rustmoment

Ten slotte wordt door een enkele teamleider gewezen op nog een ander effect van de tegenspraaksessie. Een teamleider zegt dat de sessie hem 'een moment van betrekkelijke rust' geeft in de hectiek van het onderzoek, waardoor 'de dingen' op hun plaats vallen. Voor een andere teamleider biedt de tegenspraaksessie een 'uitlaatklep'.

8.2 Effecten op het opsporingsonderzoek

Tegenspraak heeft naast de hiervoor beschreven effecten op de teamleider ook effecten op het opsporingsonderzoek. In deze paragraaf worden deze effecten beschreven.

Procedures

Tegenspraak heeft voor een deel betrekking op de procedurele kant van het opsporingsonderzoek. De effecten van tegenspraak zijn eveneens deels zichtbaar in de procedurele kant van het onderzoek. Het belang en de reikwijdte van deze procedurele opmerkingen loopt uiteen. Soms gaat het om details (zoals typefouten of kleine tekstuele wijzigingen), soms kan het leiden tot fundamentele wijzigingen in de wijze van verbaliseren. In enkele gevallen kan tegen-

spraak niet alleen gevolgen hebben voor de gehanteerde procedures, maar ook inhoudelijke effecten hebben op het opsporingsonderzoek. Zo kan een teamleider op advies van de tegenspreker de inrichting van het onderzoek aanpassen en zo personele capaciteit vrijmaken voor onderzoek naar andere scenario's.

Werkwijze

In een opsporingsonderzoek wordt door de tegensprekers geadviseerd een verhoorplan op te stellen voor het verhoor van een belangrijke betrokkene. Het werken met een verhoorplan bevordert dat het verhoor goed voorbereid wordt en de juiste vragen worden gesteld. De teamleider heeft dit advies aan de orde gesteld in de VKL. Uit het ambtelijk verslag blijkt dat in dit overleg van de VKL is besloten een goed verhoorplan te gaan maken.

Verbaliseren en verslaglegging

Over de verbalisering en verslaglegging in de opsporingsonderzoeken worden door tegensprekers regelmatig opmerkingen gemaakt. Hiervan kunnen enkele voorbeelden worden gegeven.

In één onderzoek constateert de tegenspreker tijdens briefings dat niet alle keuzes en overwegingen die daar worden gemaakt, worden vastgelegd. De tegenspreker ziet dat de scenario's, keuzes en prioriteiten in onder andere het projectplan en het afsprakenjournaal verantwoord staan. Volgens de tegenspreker verdient het aanbeveling 'alle scenario's en beslissingen uitgebreid vast te leggen in één van de systemen'. Niet alleen 'de beslissingen om dingen te ondernemen' moeten worden vastgelegd, maar ook 'de beslissingen en argumenten om dingen niet te doen of om bepaalde onderzoekslijnen te beëindigen'. De teamleider zegt deze aanbeveling te hebben overgenomen en ook de tegenspreker constateert dat 'ze het oppakken'.

Soortgelijke effecten hebben zich voorgedaan in andere onderzochte gevallen. Zo is in een ander onderzoek een 'statusproces-verbaal' aangepast naar aanleiding van opmerkingen van de tegenspreker. In dit statusproces-verbaal is onderbouwd waarom twee personen in het onderzoek zijn aangemerkt als verdachten. De analist van het onderzoeksteam heeft bedenkingen bij dit proces-verbaal en ook de tegenspreker concludeert dat dit zou moeten worden herschreven. In het proces-verbaal is een verklaring 'van horen zeggen' opgenomen 'die door de zegsman (wordt) ontkend'. Daarnaast staat er in het proces-verbaal 'een aanname plus feiten die aan de status van verdachte niets toevoegen'. De officier van justitie heeft het oordeel over de status van de verdachten op dit proces-verbaal gebaseerd. Het proces-verbaal moet daarom vol-

gens de tegenspreker worden herschreven. In het VKL-overleg wordt deze kritiek van de tegenspreker besproken. Besloten wordt het statusproces-verbaal aan te vullen met een nieuw document waarin verwezen wordt naar ontlastende informatie.

Inrichting van het onderzoek

In één van de onderzochte gevallen is door de tegensprekers het onderwerp telefoontaps aangekaart bij de teamleider. In dit onderzoek worden meerdere telefoons getapt. Volgens de tegensprekers kost tappen veel tijd en capaciteit en is de kans gering dat er belangrijke informatie uit naar voren komt. Hoe meer taps er worden geplaatst, hoe minder capaciteit overblijft voor andere onderzoeksmogelijkheden, aldus de tegensprekers. De tegensprekers hebben daarom geadviseerd in dit onderzoek selectief te zijn bij het tappen. De teamleider heeft naar aanleiding van dit advies in overleg met de tactisch coördinator het aantal taps beperkt.

Inhoud

Tegenspraak kan ook betrekking hebben op de inhoudelijke kant van het opsporingsonderzoek. Zij kan dan gaan over onder andere hypothesen en scenario's, onderzoeks- of opsporingsmethoden, onderzoekslijnen en -gebieden, de doelstelling van het onderzoek, bewijsmiddelen of aanknopingspunten en/of de inzet van bepaalde specialismen.

Ook de reikwijdte van de inhoudelijke veranderingen in het onderzoek als gevolg van de tegenspraak kan verschillen. Hoewel het soms gaat om toch wel belangrijke veranderingen, heeft in geen van de onderzochte gevallen een radicale wending in het onderzoek plaatsgevonden als gevolg van de tegenspraak. Ook door de geïnterviewde tegensprekers en teamleiders wordt dit zo ervaren.

Overigens kunnen de inhoudelijke effecten soms ook consequenties hebben voor de procedurele kant van het onderzoek. Zo kan verandering van onderzoekslijn doorwerken in de personele capaciteit van het onderzoeksteam.

Onderzoeksgebieden en onderzoekslijnen

Juist ten aanzien van dit onderwerp zijn veel voorbeelden gevonden waarbij tegenspraak doorwerkt in het onderzoek. Hier wordt volstaan met enkele voorbeelden.

In één geval is door de tegensprekers gevraagd om onderzoek naar een

blauw oog van één van de verdachten. In het ambtelijk verslag staat naar aanleiding daarvan dat onderzoek daarnaar zou kunnen worden gebruikt bij het opstellen van de tijdlijn rond het misdrijf. Daarom wordt besloten de huisarts die bij de verdachte op huisbezoek is geweest, daarover nader te horen.

In datzelfde onderzoek hebben tegensprekers geadviseerd forensische tegenspraak te organiseren. Volgens de tegensprekers is het sporenonderzoek van cruciaal belang in dat onderzoek. Zij hebben zelf onvoldoende kennis op forensisch gebied en adviseren daarom te laten tegenspreken door een forensisch technisch ervaren rechercheur. Niet duidelijk is of dit idee van de tegenspreker of van de teamleider afkomstig is, maar uiteindelijk wordt een verzoek tot forensische tegenspraak gedaan. Dat verzoek wordt toegewezen. De forensische tegenspreker stelt tijdens een sessie een aantal vragen. Bijvoorbeeld: '(Naam tegenspreker) vraagt zich af of uit literatuur op te maken is of de stand van de handen van het slachtoffer wijzen op verwurging. Het al of niet verkrampt zijn zou een relatie kunnen geven met de verwurging.' Deze vraag wordt besproken in het overleg van de VKL en daar wordt besloten dat dit moet worden uitgezocht. Door de tegenspreker is hiermee een onderzoekslijn aangereikt die door het onderzoeksteam nader wordt onderzocht.

Soortgelijke adviezen voor nader sporenonderzoek worden in meerdere opsporingsonderzoeken gedaan en overgenomen. In een onderzoek is bijvoorbeeld gesuggereerd de route van een auto met de fiets na te rijden met het doel nadere sporen te vinden. De suggestie is overgenomen. Dit aanvullend onderzoek heeft overigens geen nieuwe sporen opgeleverd.

Tegensprekers hebben in een onderzoek de suggestie gedaan camerabeelden veilig te stellen van een weg waarop een bij het misdrijf betrokken auto te zien zou kunnen zijn. De suggestie is overgenomen. In een ander onderzoek is door de tegenspreker geadviseerd de zendmastgegevens van de plaats delict op te vragen voor een periode van twee uur voorafgaand en één uur na het misdrijf. Deze gegevens zijn vervolgens opgevraagd.

In een ander onderzoek is door een tegenspreker geadviseerd een onderzoek naar een soortgelijk feit uit een ander korps bij het onderzoek te betrekken. Dat onderzoek zou inzicht kunnen bieden in onder andere de motieven die bij het delict een rol zouden kunnen spelen en in de rol van het slachtoffer daarbij. De teamleider bespreekt dit met het onderzoeksteam, maar het team ziet hier niets in. Uiteindelijk is het advies, nadat ook de stuurgroep hierop heeft aangedrongen, toch overgenomen. Het onderzoek bleek vervolgens behulpzaam bij het betreffende opsporingsonderzoek.

Het laatste voorbeeld betreft de suggestie van tegensprekers om door justitie

een beloning uit te laten loven voor een tip over een taxi waarmee een verdachte mogelijk is gevlucht. De teamleider overlegt deze mogelijkheid met de officier van justitie. In eerste instantie wordt besloten die beloning niet uit te loven omdat dit de indruk zou kunnen wekken dat politie en justitie geen sterke zaak hebben of dat het onderzoek dreigt vast te lopen. Enkele maanden later gebeurt dit alsnog.

Onderzoeks- of opsporingsmethoden

In één van de onderzochte gevallen is door een tegenspreker geadviseerd een fotoconfrontatie te organiseren met een getuige. De teamleider wijst dit af. Na herhaaldelijk aandringen door de tegenspreker is uiteindelijk toch besloten tot een dergelijke fotoconfrontatie. Deze heeft uiteindelijk niets opgeleverd.

In een ander onderzoek geeft een tegenspreker ook advies over een fotoconfrontatie. De fotoconfrontatie heeft in dat onderzoek al plaatsgevonden, maar volgens de tegenspreker is het logisch nog een confrontatie te organiseren naar een andere mogelijke verdachte. Na overleg met de officier van justitie is die confrontatie alsnog georganiseerd.

Hypothesen en scenario's

In één van de onderzochte opsporingsonderzoeken is een scenario opgesteld volgens welk twee personen betrokken zouden zijn bij een moord. De tegenspreker is van mening dat dit scenario te laag is geprioriteerd. Het onderzoek richt zich voornamelijk op een ander scenario. Gelet op de beperkte capaciteit van het onderzoeksteam heeft de teamleider besloten de verhoren van die twee personen uit te stellen. De tegenspreker heeft vervolgens de teamleider gevraagd het scenario met de twee personen hoger te prioriteren, zodat de verhoren eerder zouden plaatsvinden. De teamleider heeft aan dit verzoek voldaan.

In een ander onderzoek wordt door de tegensprekers ook geadviseerd een scenario hoger te prioriteren. Een bepaald scenario wordt door het team slechts marginaal onderzocht, terwijl dat scenario veel vragen oproept. De tegensprekers geven er de voorkeur aan het scenario beter te onderzoeken. Uit het tegenspraakverslag blijkt dat het scenario nader is bekeken en dat vervolgens is besloten dit scenario 'breder en dieper uit te werken'. Twee weken later wordt geconstateerd dat het scenario 'is uitgelopen' en 'geen vragen meer' biedt.

Inzet specialist

Door tegensprekers is geadviseerd een deskundige naar opnamebeelden van een zedendelict te laten kijken. De deskundige zou die beelden beter kunnen

beoordelen. De teamleider had dit eerder al overlegd met de officier van justitie, maar die had toen zijn twijfels hierbij. Naar aanleiding van de tegenspraak heeft de teamleider het nogmaals aangekaart bij de officier van justitie en hem dit keer kunnen overtuigen. Er is vervolgens een deskundige ingeschakeld die de beelden heeft beoordeeld.

In een ander onderzoek heeft de tegenspreker geadviseerd te onderzoeken of een bepaalde transactie met een creditcard heeft plaatsgevonden. Hiervoor zou een rechtshulpverzoek aan het buitenland nodig zijn. De teamleider heeft dit overlegd met de officier van justitie. Volgens de officier zou aan een dergelijk rechtshulpverzoek niet worden voldaan en was het belang hiervan onvoldoende. Als die gegevens op een eenvoudiger manier boven water konden komen, zou het de inspanning echter waard zijn, aldus de officier van justitie. De tegenspreker heeft daarop geadviseerd een medewerker van het fraudeteam uit een ander politiekorps te benaderen met de vraag of hij bij een creditcardmaatschappij kan nagaan of een bepaalde transactie heeft plaatsgevonden. De teamleider heeft dit verzoek vervolgens uitgezet.

8.3 Actoren

In de mate en wijze waarop tegenspraak doorwerkt in het opsporingsonderzoek kunnen in verschillende fasen uiteenlopende actoren een rol spelen. Elk van deze actoren is vanuit een eigen positie en perspectief hierbij betrokken. Van daaruit kan elk van deze actoren adviezen of suggesties van de tegenspreker interpreteren en eventueel inpassen in de eigen routines of opvattingen, daaraan medewerking geven of juist tegenwerken. Voor een deel gebeurt dat in onderling overleg of in een proces van onderhandeling. Het kan dan gebeuren dat de uitkomst als zodanig door niemand werd gewild of voorzien. Er is dan eerder sprake van een compromis, dat soms stap voor stap ontstaat. Voor een deel vindt dat proces voor de tegenspreker op enige afstand plaats, omdat de tegenspreker niet of nauwelijks direct contact heeft met een deel van deze actoren.

In deze paragraaf wordt op de rol van de belangrijkste actoren ingegaan. Het gaat hier achtereenvolgens om de teamleider, de officier van justitie, de Vaste Kern Leidinggevend, de Vaste Kern Uitvoerend en de opdrachtgever.

Teamleider

De in de praktijk belangrijkste actor die invloed heeft op de doorwerking van tegenspraak op het opsporingsonderzoek, is de teamleider. Zo is een tegenspreker van oordeel: 'Ik vind wel dat het valt of staat met de teamleider, (...) die bepaalt.' Tegenspraak vindt meestal plaats tussen tegenspreker(s) en teamleider. De teamleider beschikt over een grote mate van autonomie om te bepalen hoe hij reageert op voorstellen of adviezen van de tegenspreker en daarmee wat hij daarmee doet. Legt hij het advies naast zich neer, neemt hij het over of legt hij het voor aan de VKL of de officier van justitie? Een teamleider hoeft geen vervolg te geven aan de opmerkingen of vragen van de tegenspreker. Hij kan volstaan met beantwoording van de vragen of het pareren van de kritiek. Een groot deel van de tegenspraak lijkt op die manier te eindigen. Met twee voorbeelden wordt hier volstaan.

In een onderzoek vragen de tegensprekers zich af of een betrokkene, gezien zijn houding/opstelling tijdens de verhoren, psychisch wel in staat is een verklaring af te leggen. De reactie van de teamleider hierop luidt: 'Team heeft hierover al overleg gevoerd met hoofd bureau gedrag en in de tactiek en vraagstelling naar (naam betrokkene) toe aanpassingen gedaan.' Daarmee lijkt de suggestie van de baan.

In een ander onderzoek merkt de tegenspreker op dat 'een niet FO-rechercheur'³⁹ monsters heeft genomen van een plaats delict. De teamleider reageert daarop: 'Monsternamen is in overleg met FO gedaan en is uitgevoerd conform FT-normen.'⁴⁰ De kritiek lijkt daarmee gepareerd.

Of een teamleider iets doet met de tegenspraak, is afhankelijk van verschillende factoren. Voor een deel zijn dit praktische en organisatorische omstandigheden. De tijdsdruk of een gebrek aan capaciteit brengen de teamleider ertoe oplossingen te kiezen die een antwoord leveren voor die problemen of deze in elk geval niet verergeren. Daarnaast spelen hier ook de gehanteerde werkwijze, inhoudelijke overwegingen en sociale aspecten van tegenspraak een rol. De wijze waarop deze aspecten worden uitgevoerd en ingebracht door de tegenspreker, bepalen in belangrijke mate wat een teamleider met de tegenspraak zal doen en daarmee welke effecten de tegenspraak heeft op het onderzoek. Op deze aspecten werd in het voorgaande al uitvoerig ingegaan.

39 FO staat voor Forensische Opsporing.

40 FT staat voor Forensisch Technisch.

Officier van justitie

De officier van justitie heeft formeel het gezag over de opsporing. Belangrijke beslissingen van de teamleider moeten daarom passen binnen de door de officier bepaalde strategische aanpak van het onderzoek. De teamleider heeft voor bijvoorbeeld de inzet van bijzondere opsporingsonderzoeken de toestemming van de officier nodig.

Tegensprekers bij de politie hebben doorgaans geen direct contact met de officier van justitie. Meestal raakt de officier van justitie op de hoogte van de tegenspraak door mededelingen van de teamleider daarover in de VKL. Soms heeft de teamleider ook overleg met de officier over de tegenspraak. Dat kan ertoe leiden dat besloten wordt adviezen van de tegenspreker(s) over te nemen (zie §8.2). De doorwerking kan echter ook eindigen bij het overleg met de officier van justitie. Hiervan zijn in de onderzochte dossiers drie gevallen gevonden.

Rechtmatigheid bewijs

In een opsporingsonderzoek stelt een tegenspreker aan de orde dat een databestand dat het team in zijn bezit heeft onrechtmatig is verkregen. Het team probeerde door het natrekken van kentekens te achterhalen wie in de buurt van een woning zijn geweest rond het tijdstip van een overval. Het bestand met kentekens moet volgens de tegenspreker bij 'no-hit' na 24 uur worden vernietigd. Indien informatie uit het databestand toch wordt gebruikt, zou dat kunnen leiden tot niet-ontvankelijkheid van het Openbaar Ministerie. De teamleider heeft naar aanleiding van deze opmerking overleg gevoerd met de officier van justitie. De officier is echter van mening dat het bewijs niet onrechtmatig is verkregen. Voor zover bekend is dit onderwerp daarna niet meer besproken tussen tegenspreker en teamleider.

Onderzoeks- of opsporingsmethoden

In één onderzoek hebben tegensprekers geopperd een vriendin uit de omgeving van twee verdachten 'tactisch dan wel informatief te benaderen'. Die vriendin zou mogelijk informatie kunnen inwinnen over de vraag wat de partner van één van de verdachten van de moorden afweet. De teamleider heeft hierop overleg gevoerd met de officier van justitie en de CIE (Criminele Inlichtingen Eenheid). Naar aanleiding daarvan concludeert de teamleider dat de suggestie om haar als burgerinformant in te zetten, praktisch ondoenlijk is. Wel is besloten haar nogmaals tactisch te benaderen: 'Zij moet over een aantal zaken

nog gehoord worden en dan zal besproken worden of zij eventueel bereid is om nog verder te gaan.' Uiteindelijk heeft dit niet geleid tot inzet van deze vrouw als informant.

Onderzoeksgebieden en onderzoekslijnen

Een tegenspreker adviseert in een onderzoek 'de vuilnisbak waarboven het bloedspoor is aangetroffen, nader (...) te onderzoeken'. Vervolgens staat in het tegenspraakjournaal dat 'in opdracht van de OvJ is besloten geen verder onderzoek te doen naar bloed en/of dacty in, op of rond de vuilnisbak waar DNA van het slachtoffer was aangetroffen'.

Vaste Kern Leidinggegenden

Tegensprekers hebben doorgaans geen direct contact met leden van de VKL. Hoogstens heeft de tegenspreker contact met de ambtelijk secretaris over de uitwerking van hypothesen en scenario's of het bijhouden van het afsprakenjournaal. De doorwerking van de tegenspraak is daarmee grotendeels afhankelijk van de wijze waarop de teamleider bevindingen van de tegenspreker doorspeelt aan de VKL. Volgens de geïnterviewde teamleiders brengen zij alle bevindingen in het VKL-overleg waarvan zij menen dat die in de VKL moeten worden besproken en/of die mogelijk tot een andere beslissing leiden. Een teamleider zegt hierover: 'Die (bevindingen) werden besproken door mij. Ik heb volgens mij wel teruggekoppeld, de aanbevelingen, de suggesties, de ideeën vanuit (...) tegenspraak. (Aan) mijn tactisch coördinator in ieder geval.' Een andere teamleider: 'Dan leg ik gewoon het rapport op tafel: "Nou jongens, ik heb de eerste rapportage van de tegenspreker en het zijn deze en deze punten."' En weer een andere: 'Dat ging via de VKL. Ik zat periodiek met de VKL aan tafel. (...) Ik koppelde ook altijd het tegenspraakverhaal, de uitkomsten daarvan terug. (...) Waarop je dan ook weer een weerwoord kreeg. Je moet het niet zien als eenrichtingsverkeer (...). Dat tegenspraakverhaal zoals dat in dit onderzoek is gelopen, was echt een actie-reactieverhaal.'

Uit de opsporings- en tegenspraakdossiers komt een aantal gevallen naar voren waarin door tegenspreker(s) punten zijn ingebracht die tot bespreking daarvan in de VKL hebben geleid. Soms leidt dat tot een andere beslissing in het onderzoek (zie §8.2). De bespreking in de VKL kan er echter ook toe leiden dat er verder niets gebeurt met de suggestie van de tegenspreker. Drie van dergelijke gevallen zijn in de onderzochte dossiers gevonden.

Werkwijze

In één van de onderzoeken maakte de tegenspreker een opmerking over de werkwijze van het team. Die opmerking is besproken in de VKL, maar heeft niet geleid tot een verandering in het opsporingsonderzoek. Door teamleden is een e-mailbericht naar de politie in België gestuurd, omdat een verdachte daar mogelijk verblijft. In dit e-mailbericht is volgens de tegenspreker veel informatie opgenomen over de verdachte, onder andere over de vuurwapengevaarlijkheid. De tegenspreker merkt op dat een dergelijk bericht mogelijk onbeheersbare of niet voorzienbare gevolgen heeft. Hij vraagt daarom of die informatie wel had mogen worden verstuurd. In het overleg van de VKL is door een teamlid uitgelegd waarom die informatie toch is verstrekt. De tegenspreker wilde met zijn vraag bereiken dat er over de mogelijke gevolgen van het bericht zou worden nagedacht. Nadat het in de VKL was besproken, heeft hij het onderwerp verder laten rusten.

Verdachten

Een opsporingsonderzoek heeft betrekking op een (poging tot) liquidatie. Eén van de slachtoffers heeft de aanslag niet overleefd. Het onderzoek concentreert zich vooral daarop. De tegensprekers vragen zich echter af of er niet te weinig aandacht is voor de positie van een ander slachtoffer, dat de aanslag heeft overleefd. Zij constateren dat op beide slachtoffers is geschoten en dat het overlevende slachtoffer zich veilig lijkt te voelen. Daarnaast loopt in een later stadium de spanning op tussen de overlevende en de partner van het overleden slachtoffer. De tegensprekers stellen daarover enkele vragen: 'Wat betekent dit voor het scenario waarin ervan uit wordt gegaan dat de schutters het eigenlijk alleen maar op (naam overleden slachtoffer) hadden voorzien? Kan (naam overlevende) zich een ruzie met (naam partner) permitteren? Hoe veilig is hij op dit moment? (...) Blijft de vraag over: waarom moest hij ook dood? Wie had daar belang bij? Wie durft een dubbele moord op zich te nemen? Is er een vergelijk met andere dubbele moorden?' Naar aanleiding van deze vragen is in de VKL gediscussieerd over de positie van de overlevende. De vragen van de tegensprekers zijn (deels) beantwoord. Dit heeft niet geleid tot een belangrijke wending in het onderzoek.

Onderzoeksmethode

In een ander onderzoek is door de tegensprekers gesproken over een ander aspect van de gehanteerde onderzoeksmethoden. Zij hebben de teamleider naar aanleiding van de beslissing een stooktraject te starten, gevraagd: 'Welke ethi-

sche grenzen zijn er aan stooktrajecten?’ In de VKL is vervolgens daarover gediscussieerd. Ook hier heeft dit voor zover bekend niet tot een andere beslissing geleid.

Vaste Kern Uitvoerenden

Formeel kan een tegenspreker direct contact opnemen met leden van de VKU. In de praktijk gebeurt dat echter niet. Hoogstens overlegt een tegenspreker een keer met een analist uit het team over de uitwerking van hypothesen en scenario's. Tegensprekers wonen ook nauwelijks briefings bij. Als zij dat al wel doen, dan is dat meestal eenmalig om zich voor te stellen en uit te leggen wat hun taak als tegenspreker is. Ook een brainstormsessie van het team kan een tegenspreker een keer bijwonen, maar in de praktijk ook dan alleen als toehoorder.

De tegensprekers beïnvloeden daarmee de VKU alleen op indirecte wijze, via de teamleider. De interviews met de teamleiders laten zien dat hun terugkoppeling van de tegenspraak naar de VKU vaak beperkt is, waarbij verdere discussie met het team wordt vermeden. Zo zijn er teamleiders die de bevindingen van de tegensprekers op hoofdlijnen vertellen aan de VKU: 'Wat ik ook heel vaak deed, was dat ik even (...) terugkoppeling gaf van: tegenspraak is geweest, de hoofdpunten zijn: tak tak tak tak.' En een andere teamleider: 'In de briefings met het team (...) gaf ik aan welke opmerkingen de tegenspreker gehad had (...) en hoe daarop gereageerd was of dat er nog op gereageerd moest worden of dat er naar aanleiding van de opmerking van de tegenspreker iets onderzocht moest worden.' In veel gevallen lijkt het ook meer als een mededeling te gebeuren of in de vorm van een (nieuwe) werkopdracht aan de VKU: 'De VKU deed ik alleen maar in de briefing, maar dat is meer de mededeling van we hebben besloten dat, en we gaan hier wat mee doen en daar wat mee doen.' Lang niet altijd wordt daarbij vermeld dat de beslissing is genomen naar aanleiding van tegenspraak of wat het standpunt van de tegenspreker was: 'De ene keer wel, de andere keer niet. (...) Ik doe dat niet bewust wel of niet.' Soms worden de bevindingen van de tegensprekers wel opgenomen in het registratiesysteem dat voor de teamleden toegankelijk is.

Op deze manier speelt de VKU nauwelijks een rol in beslissingen over de doorwerking van tegenspraak in het opsporingsonderzoek. De rol van de VKU beperkt zich meestal tot de uitvoering van opdrachten die eventueel voortkomen uit de tegenspraak.

Opdrachtgever

Ten slotte, in hoeverre speelt ook de opdrachtgever een rol in de doorwerking van tegenspraak in het opsporingsonderzoek? Zowel de directe sturing op tegenspraak, als meer indirect de sturing op het opsporingsonderzoek zou hier relevant kunnen zijn.

In één van de onderzoeken heeft de tegenspreker geadviseerd een rapport uit een ander korps in het onderzoek te betrekken. De teamleider heeft dit advies in de VKL besproken. Het advies is echter niet overgenomen, omdat niet iedereen overtuigd was van de relevantie van dat rapport. Nadat de stuurgroep op de hoogte raakte van het rapport van de tegenspreker, wees zij de teamleider nogmaals op de aanbeveling. Het rapport is alsnog opgevraagd. Daarmee had de stuurgroep direct invloed op de doorwerking van de tegenspraak in het opsporingsonderzoek.

Sturing op het opsporingsonderzoek kan ook (indirect) de doorwerking van tegenspraak beïnvloeden. Zo werd in een onderzoek door de divisieleiding gesteld dat (op korte termijn) verdachten moesten worden opgepakt. Het team werd daardoor min of meer ‘gedwongen’ te kiezen voor verdachten die op dat moment in het onderzoek naar voren waren gekomen. De doorwerking van tegenspraak kan daardoor belemmerd worden omdat de beschikbare capaciteit om door de tegenspreker voorgestelde onderzoeksrichtingen te onderzoeken, beperkt wordt. Als de teamleider de capaciteit niet heeft en van de stuurgroep niet krijgt, kan dat aanleiding zijn een advies niet over te nemen.

8.4 Doorwerking op langere termijn

Door geïnterviewde tegensprekers en teamleiders worden ook effecten van tegenspraak gesignaleerd die pas op langere termijn in latere onderzoeken optreden. Bij deze effecten op langere termijn is het niet altijd goed mogelijk vast te stellen in hoeverre deze (alleen) zijn toe te schrijven aan de invloed van de tegenspraak. In dezelfde periode dat tegenspraak in de opsporing werd geïntroduceerd, werden in het kader van het Programma Versterking Opsporing en Vervolgning ook andere maatregelen getroffen. De effecten van de verschillende maatregelen zijn vaak niet goed uit elkaar te halen. De geïnterviewden menen dat deze effecten toch voor minstens een belangrijk deel zijn toe te schrijven aan de tegenspraak. Twee voorbeelden van deze doorwerking op de opsporing in meer algemene zin worden hier wat uitgebreider behandeld.

Verslaglegging

Het belangrijkste effect van tegenspraak op de opsporing op langere termijn lijkt een verbetering van de verslaglegging. Onder invloed van tegenspraak zouden in opsporingsonderzoeken in het algemeen beslissingen en overwegingen beter worden vastgelegd, zoals in afsprakenjournaals. Ook zouden onder invloed van tegenspraak scenario's beter worden uitgewerkt. Zo meent een teamleider: 'Ik denk dat er (in de verslaglegging) veel meer structuur (...) zit. Om dan maar de vergelijking te maken met (naam onderzoek) (...), dat is een onderzoek van 1999. Dat was nou echt een voorbeeld van een aantal dozen met papier, waarbij je heel duidelijk kon zien dat er heel veel verschillende scenario's geweest zijn, die absoluut niet uitgeschreven waren. (...) Laat ik zeggen dat, tegenspraak geeft wel aan bijvoorbeeld: schrijf je scenario's goed uit en doe aan verslaglegging wie wat op welk moment beslist en waarom. Laat ik zeggen: zeker in die zin een verdienste. Maar dan is het niet de tegenspreker (...), maar meer de opdracht en de structuur waarin (...). Hij krijgt de opdracht mee om dat op die manier naar het team te brengen en te zorgen dat het daadwerkelijk wordt uitgevoerd.'

Een vergelijkbare ontwikkeling wordt door een tegenspreker geconstateerd: 'Wat ik denk, is dat er in ieder geval beter geregistreerd wordt door tegenspraak. En dat men ook weet van ja, waarom moet ik iets vastleggen, waarom moet ik beslissingen vastleggen. En dan nog gebeurt het te weinig, maar het gebeurt wel meer (...). Dat wordt wel beter gedaan.'

Werkwijze

Onder invloed van tegenspraak blijkt in latere onderzoeken soms de gehanteerde werkwijze te worden aangepast. Die effecten ontstaan vaak doordat mensen eerder met tegenspraak te maken hebben gehad. Zo kan een opdrachtgever ervoor zorgen dat adviezen uit de tegenspraak worden overgenomen in latere onderzoeken door ze op te nemen in een algemene procedure. Soms nemen tegensprekers in hun tegenspraakjournaal of -verslag dat zij naar de opdrachtgever sturen, dergelijke algemene adviezen op in de hoop dat die tot bijstelling van de gehanteerde werkwijzen leiden. Zo heeft in één onderzoek de tegenspreker het volgende advies gegeven: 'Laat een tactisch rechercheur zich voegen bij de technische rechercheurs na afronding van het technisch onderzoek op de plaats delict. De tactisch rechercheur (...) kan dan in samenspraak met de technische rechercheurs het PD-onderzoek⁴¹ evalueren en kan technisch forensische

41 PD staat voor plaats delict.

sturingsinformatie toevoegen op basis van zijn tactisch inzicht.’ Dit advies was mede op de toekomst gericht omdat in het onderzoek de activiteiten op de plaats delict al achter de rug waren. De tegensprekers hebben dit advies genoteerd in een tegenspraakverslag dat ook aan de opdrachtgever is gestuurd. Volgens de tegensprekers is het advies overgenomen: ‘Volgens mij gebeurt dat nu steeds vaker.’

Dergelijke effecten op de opsporing kunnen ook verlopen via een tegenspreker omdat deze ook een andere rol vervult. Zo is in een onderzoek een tegenspreker tevens proceseigenaar opsporing. Als tegenspreker komt hij in aanraking met bepaalde knelpunten. Als tegenspreker doet hij daarover aanbevelingen in dat onderzoek. Als proceseigenaar opsporing neemt hij die aanbevelingen mee om algemene verbeteringen door te voeren in de opsporing.

De effecten van tegenspraak op de opsporing op langere termijn hebben vooral betrekking op procedures in de opsporing. Opvallend is bovendien dat die effecten voornamelijk door tegensprekers worden gesignaleerd. Slechts een enkele teamleider merkt dergelijke effecten ook op.

Een enkele tegenspreker en teamleider wijzen bovendien op inhoudelijke effecten op de opsporing. Die effecten treden op naar aanleiding van het verandertraject (het PVOV) dat na de Schiedammer parkmoord is gestart. Tegenspraak maakt daarvan onderdeel uit. Als resultaat van dat verandertraject zou volgens een deel van de geïnterviewden het falsificerend onderzoek verder ontwikkeld zijn en het besef zijn bevorderd dat voorzichtig moet worden omgegaan met het op voorhand trekken van conclusies.

Eén tegenspreker spreekt in dit verband van een cultuuromslag: ‘Ik denk dat het instrument tegenspraak toen (ten tijde van het onderzoek in 2006) harder nodig was dan dat nu het geval is, omdat het mede zorgt voor een cultuuromslag. Van een gesloten, wat meer gesloten cultuur, naar een meer open cultuur.’ Op de vraag of tegenspraak daaraan een bijdrage heeft geleverd, zegt hij: ‘Daar ben ik wel van overtuigd.’ Tegelijk meent hij dat met de vermeende cultuuromslag in de opsporing tegenspraak als maatregel achterhaald is: ‘Ik denk dat tegenspraak slachtoffer van haar eigen succes (...) is geworden, van de ontwikkelingen binnen de organisatie.’

De vraag is echter of de praktijk van tegenspraak inderdaad deze cultuuromslag kan hebben bevorderd. In hoofdstuk 9 wordt hierop teruggekomen.

8.5 Tot slot

In dit hoofdstuk is ingegaan op de effecten van tegenspraak. Onderscheid is gemaakt tussen effecten op de teamleider, het opsporingsonderzoek en de opsporing in meer algemene zin. De reikwijdte van de effecten van tegenspraak blijkt te verschillen. Soms gaat het om belangrijke veranderingen, maar vaak ook zijn het kleinere veranderingen die betrekking hebben op minder belangrijke onderdelen.

De huidige praktijk van tegenspraak in de opsporing leidt in beperkte mate tot concrete effecten. In het voorgaande zijn voorbeelden beschreven van concrete effecten van tegenspraak op het opsporingsonderzoek. Gevallen waarin tegenspraak heeft geleid tot een radicale wending in het onderzoek zijn echter niet gevonden.

Deels echter lijkt het bij de effecten van tegenspraak om een meer sluipende doorwerking te gaan. De teamleider wordt bijvoorbeeld meer alert op bepaalde mogelijke zwakke punten en voelt zich zekerder over en bevestigd in de gekozen onderzoekslijn. Sluipenderwijs treden er ook effecten op van tegenspraak op langere termijn, bijvoorbeeld in de binnen de opsporing gehanteerde werkwijzen. Het is echter de vraag wat de verhouding is van de effecten tot het oorspronkelijke doel van tegenspraak in de opsporing, namelijk: het voorkomen of doorbreken van tunnelvisie. Daarmee komt ook de vraag op of de optredende effecten gezien moeten worden als gewenst of ongewenst. Onder meer dit thema komt in het volgende hoofdstuk aan bod.

Slotbeschouwing

9.1 Tegenspraak in de praktijk

In de voorgaande hoofdstukken is verslag gedaan van een onderzoek naar de praktijk van tegenspraak binnen de Nederlandse politie en de bijdrage van tegenspraak aan het opsporingsproces. Voor dit onderzoek zijn vijf vragen geformuleerd.

- a Op welke wijze is de tegenspraak bij de Nederlandse politie georganiseerd en hoe vindt de uitvoering daarvan plaats?
- b Hoe wordt binnen de uitvoering van deze tegenspraak omgegaan met verschillende centrale elementen uit het protocol en de checklist die hiervoor zijn ontwikkeld?
- c Op welke wijze worden beslissingen genomen over de vraag bij welke opsporingszaken tegenspraak wordt ingezet en bij welke niet?
- d Welke effecten heeft de tegenspraak op de opsporing?
- e Welke bevorderende en belemmerende factoren spelen een rol bij de wijze waarop de tegenspraak in de praktijk plaatsvindt en bij de bijdrage die deze levert aan de opsporing?

Om deze vragen te beantwoorden is eerst onderzoek gedaan bij 25 Nederlandse politiekorpsen naar de organisatie van tegenspraak. Vervolgens is bij vijf korpsen diepgaand studie gemaakt van de uitvoering en doorwerking van tegenspraak. In deze paragraaf worden de belangrijkste onderzoeksbevindingen samengevat.

Organisatie

Sinds 2007-2008 hebben de meeste Nederlandse politiekorpsen tegenspraak georganiseerd. Veel korpsen zijn een samenwerkingsverband aangegaan ten behoeve van de tegenspraak. Daarin zijn onder meer afspraken gemaakt over de inzet van tegensprekers en de te volgen procedures. Zowel regionale als inter-regionale uitvoeringsregelingen zijn opgesteld, waarin afspraken over onder

meer beslissingscriteria, te volgen procedures, taken en vereiste competenties van de tegenspreker zijn vastgelegd. Tussen de korpsen zijn verschillen geconstateerd in de organisatie en (schriftelijke) procedures van tegenspraak.

Inzet van tegenspraak

De beslissing tot tegenspraak wordt formeel genomen door een lid van de korpsleiding in overleg met de hoofdofficier van justitie. In de praktijk echter wordt de beslissing vaak feitelijk genomen door de divisiechef of stuurpleeg. De divisiechef of (een lid of leden van) de stuurpleeg is vaak ook opdrachtgever.

In de korpsen worden verschillende criteria gehanteerd bij de beslissing tot tegenspraak. Landelijk geldt de afspraak dat tegenspraak dient te worden ingezet bij een TGO-waardig delict. Vijftien van de korpsen zeggen dit criterium te hanteren. Andere korpsen hanteren het criterium dat tegenspraak wordt ingesteld bij een TGO-waardig delict, tenzij er aanleiding is dat niet te doen. Ten slotte wordt door enkele korpsen geen tegenspraak ingezet bij een TGO-waardig delict, tenzij daartoe wel aanleiding is.

Bij vijf Nederlandse politiekorpsen is nader onderzoek gedaan naar de uitvoering van tegenspraak. Deze uitvoering blijkt nogal eens af te wijken van de vastgelegde afspraken en procedures. Door een aantal korpsen wordt afgeweken van de afgesproken criteria voor de inzet van tegenspraak. Zo wordt regelmatig afgeweken van de afspraak dat tegenspraak wordt ingezet bij TGO-waardige delicten. Tegenspraak op grond van het facultatieve criterium komt zeer weinig voor. Geconcludeerd kan worden dat tegenspraak niet in alle korpsen wordt ingezet, ook als er sprake is van een TGO. Uiteenlopende overwegingen spelen daarbij een rol, zoals de aard van het onderzoek (o.a. media-aandacht, maatschappelijke onrust, ernst van het delict), capaciteitsoverwegingen en persoonlijke overwegingen.

Bij één van de vijf onderzochte korpsen wordt tegenspraak gezien als 'plus op de standaard'. Tegenspraak wordt daar alleen ingezet als de gevoeligheid van de zaak daartoe aanleiding geeft. Omdat het korps 'andere maatregelen' heeft getroffen om tunnelvisie te voorkomen of te doorbreken, wordt doorgaans bij een TGO de inzet van tegenspraak niet noodzakelijk geacht. Deze overweging speelt ook bij drie andere korpsen een rol. De 'andere maatregelen' blijken echter in de praktijk niet te verschillen van de gewone praktijk en daar weinig aan toe te voegen. Veel van die 'andere maatregelen' komen overeen met de regulie-

re werkprocessen die volgens het PVOV (Programma Versterking Opsporing en Vervolg) reflectie moeten borgen. De 'andere maatregelen' gaan dan ook niet veel verder dan reflectie. Bovendien, de korpsen waar dit onderzoek is verricht, hebben dezelfde maatregelen naast hun tegenspraak.

De uitvoering

In de uitvoering van tegenspraak kunnen drie kernelementen worden onderscheiden, namelijk: de werkwijze, de inhoud en sociale aspecten. De tegenspreker heeft bij de uitvoering van tegenspraak een grote autonomie. Doeleinden worden slechts in algemene zin gesteld en nauwelijks op het specifieke onderzoek toegespitst. Als al een schriftelijke opdracht tot tegenspraak wordt verstrekt, gaat die meestal niet verder dan een standaardformulering afkomstig uit het landelijk protocol. Gerichtte sturing van de uitvoering van tegenspraak beperkt zich vrijwel tot de aanvangsfase. Zo bepaalt de opdrachtgever het moment waarop de tegenspraak begint en welke tegenspreker wordt ingezet. Veel verder gaat de opdrachtgever vaak niet. Controle op en verantwoording over de uitvoering van de tegenspraak, onder meer door het vergaren van informatie daarover, worden meestal slechts mondjesmaat gedaan door de opdrachtgever.

Werkwijze

In de werkwijze van tegensprekers zijn twee (hoofd)strategieën te onderscheiden. De eerste strategie houdt in dat de tegenspreker dicht bij het onderzoek(s-team) probeert te staan door onder andere briefings bij te wonen en zo snel mogelijk en regelmatig tegen te spreken. Met de tweede strategie probeert de tegenspreker juist afstand te bewaren tot het onderzoek(steam) door (onder andere) geen briefings bij te wonen en zich te beperken tot de hoofdlijnen van het onderzoek.

Uit de overwegingen van tegensprekers bij hun keuze voor één van beide strategieën blijkt dat zij voor een fundamenteel dilemma staan. Tegensprekers die kiezen voor de 'nabijheidsstrategie' zijn in staat een aantal oorzaken van tunnelvisie bij het opsporingsteam aan te pakken, maar lopen het risico zelf een tunnelvisie te ontwikkelen. Tegensprekers die daarentegen voor de afstandelijke strategie kiezen, verminderen daarmee het risico dat zij zelf tunnelvisie ontwikkelen, maar lijken minder goed in staat tunnelvisie bij het onderzoek(steam) te herkennen of aan te pakken. De tegenspreker heeft dan minder zicht op de processen die zich in het team afspelen en kent niet de details van het onderzoek.

In de praktijk kiezen veel tegensprekers voor de afstandelijke strategie. Om het nadeel daarvan (namelijk dat de tegenspreker minder goed tunnelvisie bij het onderzoek (steam) kan aanpakken) zo veel mogelijk te beperken, proberen tegensprekers hun strategie vaak op onderdelen aan te passen. Daarmee proberen zij toch weer (wat) dicht bij het team te komen. Dit doen zij door bijvoorbeeld één briefing bij te wonen of gedetailleerd van het onderzoek kennis te nemen. Ook wordt wel gebruikgemaakt van zowel een interne als een externe tegenspreker. Bij die laatste strategie kan de interne tegenspreker proberen dicht bij het onderzoek (steam) te gaan staan, terwijl de externe tegenspreker gemakkelijker afstand kan bewaren.

Inhoud

Hoewel het landelijk protocol en ook de meeste (inter)regionale uitvoeringsregelingen een rol zien voor tegenspraak in zowel de identificatiefase van het onderzoek als de bewijsfase, blijft in de praktijk tegenspraak vrijwel altijd beperkt tot de identificatiefase. Slechts bij uitzondering wordt bij de politie ook tegengesproken in de bewijsfase. Tegensprekers menen dat de verantwoordelijkheid voor die fase meer bij het Openbaar Ministerie ligt, inclusief de tegenspraak in die fase.

Tegensprekers stellen uiteenlopende onderwerpen aan de orde die grofweg betrekking hebben op procedures, inhoudelijke elementen en sociale processen. Wat de tegensprekers binnen die thema's precies inbrengen, varieert in thematiek, diepgang en/of doelstelling. De tegenspraak loopt uiteen van opmerkingen over schrijffouten, organisatorische thema's, de kwaliteit van het onderzoek, vragen om verduidelijking of explicatie, meedenken met het onderzoek, tot het aandragen van alternatieven, bijvoorbeeld voor scenario's. Aan de hand van de thema's en niveaus waarop tegenspraak plaatsvindt, zijn vijf rollen van tegensprekers te onderscheiden. Niet alle rollen zijn even geschikt om op directe wijze tunnelvisie in de opsporing aan te pakken. De rollen 'luis in de pels' en 'rechercheur' pakken tunnelvisie op directe wijze aan. De 'proceduralist' en de 'coach' doen dat indirect. De 'ritualist' lijkt helemaal niet gericht op het aanpakken van tunnelvisie (maar lijkt daaraan hoogstens onbedoeld bij te dragen).

Sociale aspecten

Bij het voorkomen van tunnelvisie is niet alleen de inhoudelijke inbreng van de tegenspreker van belang, maar ook de wijze waarop hij of zij dat doet. Vooral de relatie met de teamleider van het opsporingsteam is hier van belang. Tegenspre-

kers hanteren drie verschillende strategieën in hun relatie met de teamleider. De *viriendschappelijke* strategie hanteert een tegenspreker vooral om het vertrouwen van de teamleider te winnen. Die strategie wordt gekenmerkt door een collegiale en bijna amicale benadering. De tegenspraak vindt vaak op indirecte wijze plaats. De tegenspreker die de *zakelijk-neutrale* strategie hanteert, legt de nadruk op inhoudelijke aspecten zonder speciale aandacht te schenken aan de relatie met de teamleider. Bij de derde strategie gaat de tegenspreker de *confrontatie* niet uit de weg en brengt de tegenspraak vooral op directe wijze. Deze strategie komt in de onderzochte gevallen het minst vaak voor.

De relatie tussen tegenspreker en teamleider is ook afhankelijk van de opstelling van de teamleider. De houding en reacties van de teamleider kunnen een belemmering zijn voor de tegenspraak. Tegensprekers hebben verschillende mogelijkheden hiermee om te gaan. Zij kunnen ervoor kiezen hun strategie aan te passen. Bij weerstand kunnen zij er onder andere voor kiezen een discussiepunt herhaaldelijk onder de aandacht te brengen. Tegensprekers kunnen ook besluiten een discussiepunt los te laten en daarop niet meer terug te komen. In enkele onderzochte gevallen heeft de tegenspreker besloten helemaal te stoppen met tegenspraak. Ten slotte kunnen tegensprekers externaliseren, dat wil zeggen dat zij de oplossing buiten de relatie tegenspreker-teamleider zoeken. Dat kan door een externe tegenspreker in te zetten, maar ook door het geschilpunt voor te leggen aan de opdrachtgever. Hoe zwaarder het discussiepunt voor de tegenspreker telt, des te verder de tegenspreker bereid is te gaan om de gewenste reactie van de teamleider te krijgen.

Factoren

Bij de uitvoering van tegenspraak spelen verschillende factoren een rol. Deze hebben invloed op de werkwijze, de inhoudelijke en de sociale aspecten van tegenspraak. De relevante factoren kunnen worden onderverdeeld naar de drie belangrijkste actoren in de tegenspraak: opdrachtgever, teamleider en tegenspreker (zie figuur 9.1). Daarnaast is de uitvoering van de tegenspraak (uiteraard) afhankelijk van ontwikkelingen in het opsporingsonderzoek. Deze liggen deels buiten de directe invloedssfeer van opdrachtgever, teamleider en tegenspreker.

Factoren bij de opdrachtgever	Factoren bij de teamleider	Factoren bij de tegenspreker
• opdracht tegenspraak • moment van inzet • interne/externe tegenspreker • één of twee tegensprekers • tijdsbesteding • sturing op het opsporingsonderzoek • sturing op de inhoud van tegenspraak	• moment van tegenspraak • frequentie tegenspraaksessies • verwachtingen van de tegenspreker/verantwoordelijkheid • werkwijze • kennis en ervaring opsporing • houding • reactie	• tunnelvisie bij het team voorkomen • tunnelvisie bij zichzelf voorkomen • rolopvatting • kennis en ervaring opsporing • kennis en ervaring tegenspraak • kennis van het opsporingsonderzoek • kosten en baten • sociale vaardigheden • werkwijze • inhoudelijke aspecten • sociale aspecten

Figuur 9.1: Factoren die een rol spelen bij de werkwijze, inhoudelijke en sociale aspecten van tegenspraak, ingedeeld naar actor

Sommige factoren kunnen een rol spelen bij meerdere aspecten van de uitvoering van tegenspraak. Zo heeft de keuze voor één of twee tegensprekers zowel invloed op de werkwijze als op de inhoudelijke en sociale aspecten. Deze aspecten van tegenspraak kunnen ook elkaar beïnvloeden. De werkwijze van de tegenspreker kan invloed hebben op de keuze en realisatie van de inhoudelijke én sociale aspecten van tegenspraak. Anderzijds kunnen de inhoudelijke en sociale aspecten van invloed zijn op de werkwijze.

Effecten

Tegenspraak vindt vooral plaats in de relatie tussen tegenspreker en teamleider. De meest directe effecten van tegenspraak treden dan ook op bij de teamleider. Deze zegt bijvoorbeeld door de tegenspraak 'scherp' te worden gehouden. Tegenspraak kan de teamleider ook bevestiging of zekerheid bieden. Zij kan ook bijdragen aan betere structurering van de besluitvorming en aan een sterker besef van de beslissingen waar teamleiders voor staan. Onder invloed van de tegenspraak gaan teamleiders beter letten op de verslaglegging. Ten slotte bieden tegenspraaksessies hun een moment van reflectie en een uitlaatklep.

Tegenspraak kan ook doorwerken in het opsporingsonderzoek. Er zijn effecten gevonden met betrekking tot zowel de procedurele als de inhoudelijke kant van het opsporingsonderzoek. De reikwijdte van deze effecten verschilt. Het

kan gaan om belangrijke veranderingen als gevolg van tegenspraak, maar ook om kleine, vaak minder belangrijke punten. Gevallen waarin tegenspraak heeft geleid tot een ingrijpende wending in het onderzoek zijn niet gevonden.

Tegenspraak kan ook effect hebben op de opsporing in meer algemene zin. Deze effecten treden vaak meer sluipenderwijs op. Deze effecten hebben overigens vooral betrekking op de procedurele kant en de verslaglegging van de opsporing.

Concluderend: de huidige tegenspraakpraktijk heeft in beperkte mate concrete effecten op de opsporingsonderzoeken. Deels lijkt het bij de effecten van tegenspraak om een meer sluipende doorwerking te gaan: de teamleider wordt meer alert op bepaalde punten of beseft sterker wat zwakke punten kunnen zijn. Sluipenderwijs kunnen ook effecten ontstaan op andere latere onderzoeken, vooral in de procedure.

Het proces dat bepaalt in hoeverre tegenspraak een doorwerking heeft, voltrekt zich voor een belangrijk deel buiten het gezichtsveld van de tegenspreker. In dit proces zijn in verschillende fasen verschillende actoren betrokken, ieder vanuit hun eigen positie en perspectief. Vooral de teamleider is daarbij een belangrijke schakel en filter, en beschikt daarbij over een grote autonomie. Ieder van deze actoren is vanuit een eigen positie en perspectief in staat de adviezen van de tegenspreker op een eigen wijze te interpreteren, in te passen in de eigen werkwijze, daaraan medewerking of juist tegenwerking te geven. Tussen de verschillende actoren ontstaan zo compromissen, die stap voor stap tot stand komen en wellicht als zodanig door niemand werden nagestreefd.

9.2 Voorkomen en doorbreken van tunnelvisie

Tegenspraak is ingevoerd als middel om tunnelvisie tegen te gaan. In hoofdstuk 1 is ingegaan op psychologische mechanismen die kunnen bijdragen aan tunnelvisie. Gelet op die mechanismen wordt in deze paragraaf aan de hand van onderzoeksbevindingen met betrekking tot de werkwijze, de inhoud, de sociale aspecten en de doorwerking van tegenspraak nagegaan of de huidige tegenspraakpraktijk adequaat is voor het aanpakken van de psychologische mechanismen die kunnen bijdragen aan het ontstaan of voortbestaan van tunnelvisie. Bovendien wordt daarbij telkens op de vraag ingegaan welke factoren daarbij een rol spelen. Om een misverstand te voorkomen, in deze studie is geen onderzoek gedaan naar deze psychologische mechanismen. Dat zou een andere onderzoeksopzet hebben vereist. Wel is op basis van het verzamelde empirisch

materiaal nagegaan in hoeverre verwacht mag worden dat de huidige praktijk van tegenspraak een positief effect kan hebben op deze mechanismen.

Werkwijze

Bijdrage

In de praktijk varieert het moment waarop tegenspraak wordt ingezet sterk. Soms wordt tegenspraak ingezet nog op dezelfde dag als waarop het onderzoek start of de volgende dag. In andere gevallen gebeurt dat weken of zelfs maanden later. Hoe later de tegenspreker in het opsporingsonderzoek wordt ingezet, des te lastiger het voor de tegenspreker wordt een reeds gekozen perspectief te beïnvloeden, gelet op het ‘sunk costs-effect’⁴² en de ‘status-quo bias’⁴³.

Bij de uitvoering van tegenspraak worden tegensprekers geconfronteerd met een fundamenteel dilemma tussen afstandelijkheid en nabijheid. Beide strategieën hebben voor- en nadelen, gelet op de psychologische mechanismen die tunnelvisie kunnen veroorzaken. De ‘nabijheidsstrategie’ maakt dat de tegenspreker directer contact heeft met het onderzoeksteam, dicht op of zelfs voorafgaand aan beslissingen wordt betrokken, zich meer verantwoordelijk voelt voor het voorkomen van tunnelvisie en het vinden van de waarheid, gemakkelijker kennisneemt van details uit het onderzoek en regelmatig tegensprekt. Deze werkwijze biedt het voordeel dat de tegenspreker beter de psychologische mechanismen kan herkennen en aanpakken. Het nadeel ervan is dat de tegenspreker meer risico loopt zelf een tunnelvisie te ontwikkelen of met de tunnelvisie van het onderzoek (steam) mee te gaan. Dit pleit voor een ‘afstandelijke strategie’.

Wil tegenspraak bijdragen aan het voorkomen of doorbreken van tunnelvisie, dan is het, gelet op de psychologische mechanismen die tunnelvisie veroorzaken, van belang dat de tegenspreker niet te dicht op het onderzoek (steam) komt te staan, maar ook niet te veel afstand bewaart. Tegensprekers zouden een balans moeten vinden tussen beide strategieën. In de praktijk doen tegensprekers dat door op onderdelen hun strategie aan te passen. Daarnaast zijn er compenserende strategieën beschikbaar, zoals het inzetten van een ‘coach’ voor de tegenspreker, van twee tegensprekers, zoals één interne en één externe. In de

42 De (onjuiste) overtuiging dat men verder moet investeren omdat anders alle eerdere investeringen zouden zijn weggegooid.

43 Men opteert voor continuïteit, omdat verandering van koers kosten met zich meebrengt.

praktijk komen deze strategieën echter niet altijd van de grond. Ook worden soms ervaren rechercheurs ingezet als middel om tunnelvisie te voorkomen. Ervaren rechercheurs zouden beter karakteristieke informatie kunnen herkennen, kunnen koppelen aan scenario's waarmee ze ervaring hebben en gemakkelijker scenario's kunnen inruilen. In de meeste onderzochte gevallen zijn ook ervaren rechercheurs ingezet. Er zitten echter ook risico's aan ervaren rechercheurs, namelijk dat zij vatbaarder zouden zijn voor *belief perseverance*⁴⁴ en *jumping to conclusions*⁴⁵ doordat zij vastgeroest en gedemotiveerd kunnen zijn.

Factoren

De beslissing om tegenspraak in te stellen, wordt in de praktijk regelmatig pas na enkele weken of zelfs maanden genomen. Dit kan te maken hebben met de criteria die worden gehanteerd. Als ervan uit wordt gegaan dat bij ieder TGO tegenspraak moet worden ingesteld, kan de beslissing tot tegenspraak direct bij oprichting van het TGO worden genomen. Als echter ook andere criteria worden gehanteerd, waarover soms pas na verloop van tijd duidelijkheid ontstaat, vinden de besluitvorming en daardoor de inzet van tegenspraak later plaats.

Ook wordt tegenspraak in de 'hectische fase' van het onderzoek niet door alle teamleiders als prettig ervaren. Het grootste bezwaar daartegen is dat er in die fase geen tijd zou zijn voor tegenspraak. Het zou de dagelijkse routine doorbreken, hetgeen niet door iedereen als prettig wordt ervaren. Tegenspraak kan een teamleider echter ook rust en reflectie bieden om nog eens (anders) naar het opsporingsonderzoek te kijken. Tegenspraak kan zo ook stress wegnemen, eveneens een mogelijke bron van tunnelvisie.

De verschillende strategieën die tegensprekers ter beschikking hebben, worden in de praktijk niet altijd gerealiseerd. Dat heeft te maken met een aantal factoren. De werkwijze en ontwikkelingen in het opsporingsonderzoek kunnen ertoe bijdragen dat de tegenspreker zijn strategie (afstand of dichtbij) moet aanpassen, waardoor hij het risico loopt zelf een tunnelvisie te ontwikkelen of een tunnelvisie bij het team niet te herkennen en te kunnen aanpakken.

Daarnaast spelen de keuzes van de opdrachtgever hier een rol. Het gaat dan om keuzes voor één of twee tegensprekers, interne en/of externe tegenspre-

44 Onevenredig lang volharden in een eenmaal gevormde mening, ook als die eigenlijk niet meer verdedigbaar is, gelet op de aanwezige informatie.

45 Mensen nemen een beslissing op basis van onvolledige informatie, omdat ze soms te snel denken dat ze genoeg informatie hebben gekregen om de beslissing te nemen.

kers, de inzet van een ‘coach’, het moment van inzet en de hoeveelheid tijd die de tegenspreker krijgt. Capaciteitsoverwegingen spelen hier soms een belangrijke rol.

Ook is de opstelling van de teamleider hier van belang. Er zijn teamleiders die tegensprekers betrekken bij de besluitvorming in het onderzoek. Dit kan ten koste gaan van de afstand die de tegenspreker probeert te bewaren. Deze opstelling van teamleiders kan te maken hebben met hun onzekerheid of met onduidelijke verwachtingen over tegenspraak en over de rol van de tegenspreker. Andersom kan de tegenspreker de ‘nabijheidsstrategie’ soms niet realiseren, omdat de teamleider de tegenspreker op afstand houdt door bijvoorbeeld afspraken af te zeggen.

Ten slotte spelen bij de keuze voor een strategie de beschikbare tijd van de tegenspreker en diens opvatting over de uitvoering van tegenspraak een rol. Een tegenspreker die zich verantwoordelijk vindt voor het oplossen van de zaak, zal sneller de ‘nabijheidsstrategie’ kiezen dan een tegenspreker die zich daarvoor niet verantwoordelijk voelt.

Inhoud

Bijdrage

Tegenspraak bij de politie vindt in de praktijk vooral in de identificatiefase van het opsporingsproces plaats. Na aanhouding van de verdachte(n) stopt meestal de tegenspraak. De psychologische mechanismen die tunnelvisie kunnen veroorzaken, komen echter ook voor in de bewijsfase. In de fase waarin het dossier wordt gevormd voor de strafrechtelijke vervolging, kunnen *confirmation bias*,⁴⁶ *belief perseverance* en ‘vermijden van cognitieve dissonantie’⁴⁷ sterk aanwezig zijn. Er is immers al een verdachte en er is het nodige werk verricht om tot die verdachte te komen. Het wordt daardoor moeilijker ontlastend materiaal voor die verdachte onder ogen te zien, op te nemen in het dossier of de verdachte ‘los te laten’.

Met betrekking tot de inhoudelijke kant van tegenspraak zijn vijf rollen te onderscheiden, namelijk: de ‘ritualist’, de ‘proceduralist’, de ‘luis in de pels’, de ‘rechercheur’ en de ‘coach’. Niet alle rollen zijn even geschikt om de mechanis-

⁴⁶ De neiging een bestaande overtuiging, verwachting of hypothese te bevestigen.

⁴⁷ Vermijden van onderling niet te rijmen gedachten.

men die tunnelvisie veroorzaken, aan te pakken. De rol van de ‘luis in de pels’ is geschikt om de ‘confirmation bias’, ‘belief perseverance’, ‘cognitieve dissonantie’, het ‘feature positive-effect’,⁴⁸ ‘jumping to conclusions’, de ‘imaginatie-inflatie’⁴⁹ en het ‘primacy-effect’⁵⁰ aan te pakken. De ‘luis in de pels’ benadrukt immers het tegenovergestelde van wat het team doet. Ook vraagt een tegenspreker in deze rol om explicatie van beslissingen, waarbij kan blijken of een beslissing op onvoldoende of onjuiste informatie is gebaseerd of dat er ontlastend materiaal buiten beschouwing is gelaten. Het aandragen van alternatieven kan eveneens de blik van het team verruimen.

De ‘rechercheur’ lijkt ook geschikt om deze mechanismen aan te pakken. De ‘rechercheur’ kan immers in een poging de ‘waarheid te vinden’ proberen tunnelvisie te voorkomen. Aan deze rol zitten echter, gelet op de psychologische mechanismen, ook nadelen. De ‘rechercheur’ laat zich vooral leiden door het opsporingsonderzoek en gaat binnen dat kader op zoek naar de dader. Een dergelijke tegenspreker loopt daarmee het risico mee te gaan met een eventuele tunnelvisie bij het team of (door de druk het misdrijf op te willen lossen) zelf een tunnelvisie te ontwikkelen.

De ‘coach’ is vooral geschikt om het groepsdenken aan te pakken. De tegenspreker probeert dan via (de wijze van leidinggeven van) de teamleider de sociale processen in het onderzoeksteam te verbeteren.

De rol van ‘proceduralist’ draagt vooral indirect bij aan het voorkomen of doorbreken van tunnelvisie. De ‘proceduralist’ is vooral gericht op verbetering van de kwaliteit van het onderzoek en het aan de orde stellen van organisatorische beslissingen. Door die aspecten aan te pakken, kan mogelijk ook tunnelvisie worden voorkomen.

Ten slotte, de rol van de ‘ritualist’ is onvoldoende. Op die manier wordt niet bijgedragen aan het doorbreken van tunnelvisie, maar kan tunnelvisie zelfs versterkt.

Concluderend: om tunnelvisie te voorkomen of te doorbreken zijn de rollen van ‘luis in de pels’ en ‘coach’ geschikt. Het lukt tegensprekers echter niet altijd die rollen te hanteren. In de praktijk komen de rollen van ‘proceduralist’ en ‘rechercheur’ vaak voor.

48 De conclusie dat iets er niet is, biedt minder zekerheid dan de conclusie dat iets er is.

49 Alleen al het maken van een voorstelling van zaken, maakt dat mensen erin gaan geloven.

50 Informatie die je als eerste ontvangt, weegt zwaarder dan informatie die je daarna binnenkrijgt.

Factoren

Tegenspraak richt zich vooral op de identificatiefase en eindigt vaak als de bewijsfase start. Dit is vooral het gevolg van onduidelijkheid bij tegensprekers en teamleiders over de rol van tegenspraak in de bewijsfase en het moment waarop tegenspraak kan worden beëindigd. Over dat laatste ontbreken vaak afspraken. Omdat tegenspraak in de bewijsfase veel tijd kost, kiezen tegensprekers ervoor dit in die fase achterwege te laten. Bovendien wordt tegenspraak in de bewijsfase gezien als een taak voor het Openbaar Ministerie.

Bij de vraag waarom het tegensprekers niet altijd lukt als ‘luis in de pels’ of als ‘coach’ tegen te spreken, spelen verschillende factoren een rol. De werkwijze en ontwikkelingen in het onderzoek kunnen voor een tegenspreker aanleiding zijn een andere rol op zich te nemen. Zo kan een slechte verslaglegging van een onderzoek ertoe bijdragen dat een tegenspreker zich als ‘proceduralist’ opstelt.

Ook factoren bij de tegenspreker zelf zijn hier van belang. Allereerst kan de ervaringen met tegenspraak relevant zijn. Om de rol van ‘luis in de pels’ te kunnen vervullen, is ervaring met tegenspraak van belang, en daarmee hoe vaak tegenspraak en tegenspreker worden ingezet. Bovendien speelt een rol dat tegensprekers (meestal) rechercheur zijn. Zij hebben daardoor soms de neiging ‘mee te rechercheren’. Dat kan overigens zijn ingegeven door verschillende factoren, zoals solidariteit met de collega’s uit het team of een beroepsmatige verantwoordelijkheid, maar wellicht kunnen ook de actiegerichtheid en drang naar het ‘echte politiewerk’ ertoe bijdragen dat men die kant uit gaat.

De keuze voor afstand tot het team brengt met zich mee dat tegensprekers weinig zicht hebben op de sociale processen in het onderzoek en daarom niet snel als ‘coach’ zullen tegenspreken. De keuze voor een afstandelijke strategie kan er ook toe leiden dat de tegenspreker minder kennis heeft van het opsporingsonderzoek en minder tijd aan tegenspraak kan besteden. Ook dit kan de keuze van de rol beïnvloeden. Ten slotte speelt mee of teamleider en tegenspreker eerder hebben samengewerkt. Regelmatig samenwerken kan ertoe leiden dat de tegenspreker minder kritisch wordt.

Bij de keuze van zijn rol houdt de tegenspreker ook rekening met zijn beeld van de teamleider. Heeft de teamleider veel ervaring met de leiding van grote onderzoeken en met tegenspraak of juist niet? Een ervaren teamleider zal waarschijnlijk minder behoefte hebben aan een ‘coach’. De opstelling van de teamleider is ook van belang. Voor een tegenspreker kan een afwijzende teamleider die niets met de tegenspraak doet, demotiverend werken, waardoor hij in ritualisme vervalt. Een kritische opstelling heeft dan weinig zin.

Sociale aspecten

Bijdrage

Door een tegenspreker kan worden gewezen op andere mogelijkheden dan waar het team aan heeft gedacht. Onder meer 'cognitieve dissonantie' kan ertoe bijdragen dat het overnemen van een afwijkende suggestie belemmerd wordt. Deze rijmt immers niet met de denkrichting van het team. Dit kan onrust en spanningen veroorzaken waardoor adviezen van de tegenspreker worden genegeerd of zo geïnterpreteerd dat ze in lijn zijn met het bestaande perspectief. Om dit te voorkomen, zal de tegenspreker de houding van de teamleider proberen te beïnvloeden. Tegensprekers hebben daartoe een aantal strategieën voorhanden, namelijk: de 'vriendschappelijke', de 'zakelijk-neutrale' en de 'confronterende' strategie. De eerste twee komen het meest voor. In de praktijk blijken die strategieën niet altijd afdoende. De tegenspreker kan daarom besluiten de strategie aan te passen, een andere te kiezen, het kritiekpunt 'los te laten', te stoppen met tegenspraak of te 'externaliseren'. Dat laatste komt in de praktijk niet vaak voor.

Factoren

De opstelling van de teamleider speelt bij de keuze en realisatie van de tegenspraakstrategieën een belangrijke rol. De tegenspreker is gebaat bij een teamleider die openstaat voor tegenspraak en bereid is adviezen van de tegenspreker over te nemen of er iets mee te doen.

De opstelling van de teamleider wordt beïnvloed door diverse factoren. Onervarenheid en negatieve ervaringen met tegenspraak kunnen een afhoudende of afwijzende houding opleveren. Dit geldt ook voor een negatieve opvatting over het nut van tegenspraak. Hoe groter de tijdsdruk, des te moeilijker het is voor een teamleider om open te staan voor kritiek van een tegenspreker. Een slechte reputatie van een tegenspreker kan eveneens leiden tot een afwijzende of sceptische houding van de teamleider.

Indien een tegenspreker geen recherche-ervaring heeft (bijvoorbeeld, hij of zij is recherchekundige die van buiten de politie komt), kan dit soms tot een afwachtende of afhoudende opstelling leiden bij de teamleider. Mogelijk dat hier het wat besloten karakter van de traditionele politiecultuur met enig wantrouwen tegenover buitenstaanders een rol speelt.

De houding van de teamleider kan veranderen, onder andere door wat er inhoudelijk in de tegenspraak gebeurt. Hooggespannen verwachtingen, zoals dat de tegenspreker komt 'meerechercheren', kunnen leiden tot teleurstelling als de tegenspreker daaraan niet voldoet.

Veel teamleiders zeggen tegenspraak niet als bedreiging te zien, maar als meerwaarde. Toch zijn er aanwijzingen dat sommige teamleiders tegenspraak wel als bedreigend ervaren. Dat blijkt onder andere uit hun verdedigende reacties. Ook is soms sprake van wantrouwen. De tegenspreker wordt door sommige teamleiders gezien als buitenstaander, omdat hij in opdracht van de divisiechef recherche komt en oordeelt over het onderzoek. Tegensprekers gebruiken de vriendschappelijke strategie om dergelijk wantrouwen te overwinnen. Een te sterke focus op een vriendschappelijke relatie met een teamleider kan echter ten koste gaan van de inhoud van tegenspraak. Een te sterke nadruk op een vriendschappelijke relatie met de teamleider kan ertoe bijdragen dat de tegenspreker positieve uitspraken doet over het onderzoek, hetgeen slechts bevestiging of zekerheid oplevert voor de teamleider. Bevestiging kan de 'confirmation bias' echter versterken. Met iedere bevestiging groeit de zekerheid dat de teamleider het bij het rechte eind heeft, terwijl dat niet het geval hoeft te zijn. Op deze manier kunnen wantrouwen en interne solidariteit tegenspraak bemoeilijken en een tunnelvisie versterken. Ook de rol van de tegenspreker kan een dergelijk ongewenst effect hebben. Het ontbreken van kritiek kan zekerheid of bevestiging opleveren. De 'ritualist', die weinig kritisch is, kan op die manier mogelijk ten onrechte tot zekerheid bij de teamleider leiden.

Tegensprekers maken in de praktijk kosten-batenafwegingen, waarbij onder andere hun relatie met de teamleider een belangrijke overweging vormt. Het behouden van een goede relatie kan reden zijn te stoppen met tegenspraak of een kritiekpunt los te laten. Deze overweging speelt ook een rol bij de vraag of de tegenspreker de externe oplossing wil zoeken voor zijn probleem. Stapt hij naar de opdrachtgever, dan kan dat leiden tot een conflict en ten koste gaan van zijn goede relatie met de teamleider. Om deze reden kan het gemakkelijker zijn een externe tegenspreker in te laten grijpen. In de praktijk wordt echter weinig met externe tegensprekers gewerkt, zodat die stap vaak niet gezet kan worden. Het laten ingrijpen door de opdrachtgever is bovendien een grote stap, die niet snel wordt gezet.

Ten slotte zijn de keuze voor nabijheid of afstandelijkheid en de rol die de tegenspreker op zich neemt, van invloed. Een tegenspreker die kiest voor nabijheid en daarmee voor het bijwonen van briefings en het interviewen van teamleden, kan voor een teamleider bedreigender overkomen dan een tegenspreker die wat meer op afstand blijft. Dat kan aanleiding zijn voor de tegenspreker om te kiezen voor de vriendschappelijke strategie. Hetzelfde geldt voor de inhoudelijke rol. De tegenspreker als 'coach' die opmerkingen maakt over de wijze

van leidinggeven, komt gemakkelijker bedreigend over dan de 'ritualist' die zich beperkt tot opmerkingen over een schrijffout.

Doorwerking

Bijdrage

In dit onderzoek is geconstateerd dat tegenspraak uiteenlopende effecten kan hebben, maar dat concrete effecten op de opsporingsonderzoeken beperkt zijn. De reikwijdte van de effecten verschilt, maar een ingrijpende wending is in geen enkel onderzocht geval geconstateerd. Dit onderzoek constateert echter ook dat het bij de effecten van tegenspraak deels gaat om een meer sluipende doorwerking, in het besef en alertheid van de teamleider, of op langere termijn.

Factoren

De teamleider is een belangrijke schakel bij de doorwerking van de tegenspraak. Of en hoe de tegenspraak een verdere doorwerking heeft, hangt sterk af van diens opstelling. De teamleider beschikt daarbij over een grote mate van autonomie.

Tegensprekers hebben nauwelijks directe contacten met de leden van het onderzoeksteam. De eventuele doorwerking van tegenspraak in het onderzoek of op langere termijn valt voor een belangrijk deel buiten zijn blikveld. Bij het proces dat bepaalt of en hoe de tegenspraak effecten oplevert, zijn verschillende actoren betrokken (teamleider, officier van justitie, opdrachtgever, VKL- en VKU-leden). Elk van deze partijen is vanuit een eigen positie en perspectief bij dat proces betrokken. Van een lineair proces is daarmee geen sprake.

Voor de tegenspreker doet zich hier een dilemma voor. Zou de tegenspreker meer invloed op dat proces willen uitoefenen, dan zou hij of zij zich daar wellicht directer mee moeten bemoeien. Dat betekent echter dat de tegenspreker de eigen rol deels opgeeft en op de stoel van anderen gaat zitten. Juist dat verhoudt zich slecht met de noodzaak van onafhankelijkheid in de tegenspraak en met de verantwoordelijkheidsverdeling in de opsporing.

9.3 Tot slot

Tot slot van dit onderzoek wordt ingegaan op de vraag wat de uitkomsten van deze studie zouden kunnen betekenen voor de wijze waarop tegenspraak bin-

nen de Nederlandse politie is opgezet en wordt uitgevoerd. Welke elementen zijn van belang voor de verdere ontwikkeling op dit terrein?

Tegenspraak: voortzetten?

Op basis van dit onderzoek moet worden geconstateerd dat tegenspraak als maatregel tegen tunnelvisie op serieuze wijze is opgepakt en dat in ieder geval op deze manier wordt geprobeerd tunnelvisie te voorkomen of te doorbreken. Tijdens de interviews stellen meerdere tegensprekers en teamleiders zich op het standpunt dat zelfs met tegenspraak kan worden gestopt of dat tegenspraak alleen nog in uitzonderlijke gevallen nodig is. Alleen bij complexe zaken die niet vaak voorkomen, die een grote impact hebben en waarbij veel media-aandacht is, zou tegenspraak nog nodig zijn. Bij eenvoudiger zaken, waarbij je 'aan de voorkant al weet dat het niet anders kan zijn dan...', zou tegenspraak inmiddels overbodig zijn. Belangrijk argument daarbij is dat onder invloed van de tegenspraak de cultuur binnen de opsporing zodanig zou zijn veranderd dat er voldoende reflectie en kritisch vermogen in de onderzoeksteams zouden bestaan waarmee tunnelvisie zou kunnen worden voorkomen. Met andere woorden: volgens deze visie zou het succes van tegenspraak kunnen leiden tot opheffing daarvan.

Dit onderzoek levert echter aanwijzingen op die wijzen op een blijvend belang van tegenspraak en waaruit kan worden afgeleid dat tegenspraak eerder moet worden versterkt dan opgeheven. Gelet op de psychologische mechanismen die tunnelvisie kunnen veroorzaken, vormt tunnelvisie een inherent risico in elk opsporingsonderzoek. Dit pleit er eerder voor ook buiten TGO's tegenspraak te organiseren en niet alleen in 'spectaculaire' gevallen. De maatschappelijke impact en media-aandacht voor een zaak kunnen de druk op een onderzoeksteam vergroten, hetgeen kan bijdragen aan tunnelvisie. Dit risico zal vermoedelijk alleen maar groter worden omdat de media-aandacht voor opsporing vermoedelijk slechts zal toenemen, evenals de maatschappelijke en politieke druk op de opsporing om te 'scoren'.

Er zijn ook aanwijzingen dat lang niet overal sprake is van de genoemde cultuurverandering waardoor nu voldoende reflectie en kritisch vermogen zouden bestaan binnen de onderzoeksteams. Zo blijken recherchekundigen ('zijinstromers') als tegenspreker, maar ook ambtelijk secretarissen met onvoldoende recherche-ervaring, vaak niet meteen serieus te worden genomen als zij kritiek leveren. De vraag kan ook worden gesteld of wel verwacht kan worden dat de

huidige tegenspraak tot zo'n ingrijpende verandering van de opsporingscultuur zou kunnen leiden. Immers, de tegenspraak beperkt zich meestal tot de relatie tussen tegenspreker en teamleider. Het onderzoeksteam is daar nauwelijks bij betrokken. Het lijkt dan ook niet waarschijnlijk dat daarmee onder invloed van tegenspraak de cultuur van de opsporingsteams zo ingrijpend veranderd zou zijn.

Gelet op de mechanismen die tunnelvisie veroorzaken, is het ook de vraag of reflectie en kritisch vermogen binnen de onderzoeksteams toereikend kunnen zijn om tunnelvisie te voorkomen. Teamleden staan zelf dicht op onderzoek en team. Zij lopen daardoor het risico zelf tunnelvisie te ontwikkelen of meegezogen te worden in het groepsdenken. Reflectie en kritisch vermogen vergen juist enige afstand. Briefings bieden ook vaak te weinig gelegenheid voor reflectie vanwege tijdsdruk en de overvloed aan informatie die teamleden vaak overspoelt. Teamleden hebben bovendien vaak een informatieachterstand, hetgeen het moeilijk maakt kritisch te reageren. Dit geldt ook voor de stuurgroep. De informatie die de stuurgroep heeft, is bovendien afhankelijk van de teamleider, waardoor het risico bestaat dat de stuurgroep meegaat in diens eventuele tunnel.

Ten slotte zijn er ook andere positieve effecten van tegenspraak op de opsporing gesignaleerd. Bijvoorbeeld de positieve effecten van tegenspraak op de kwaliteit van het opsporingsonderzoek. Dergelijke effecten kunnen belangrijk zijn, niet alleen de directe effecten op de kwaliteit van het onderzoek, maar zij kunnen ook op indirecte wijze bijdragen aan het voorkomen of doorbreken van een tunnelvisie.

Afhankelijk van de wijze waarop tegenspraak is opgezet en wordt uitgevoerd, kan zij bijdragen aan het voorkomen of doorbreken van tunnelvisie. In de huidige tegenspraakpraktijk zitten echter elementen die maken dat de bijdrage van tegenspraak beperkt blijft. Deels hangen die samen met een gebrekkige institutionalisering van de tegenspraak in de politieorganisatie en met elementen van politiecultuur. In het volgende komt een aantal overwegingen aan bod die voor de verdere ontwikkeling van tegenspraak relevant lijken.

Besluitvorming

De tegenspreker is erbij gebaat op een zo vroeg mogelijk moment in het opsporingsonderzoek te worden ingezet. Dit voorkomt dat de tegenspreker een grote achterstand opbouwt. Vooral in de beginfase van een onderzoek worden vaak cruciale beslissingen genomen die het verloop daarvan in belangrijke mate

bepalen. Hoe eerder een tegenspreker wordt ingezet, hoe beter hij of zij in staat is tunnelvisie te voorkomen of te doorbreken. Om een zo snel mogelijke inzet van een tegenspreker te garanderen zou tegenspraak een vaste plaats in het TGO kunnen innemen en direct bij oprichting van het TGO kunnen worden ingesteld. Blijkt tegenspraak in een later stadium niet zinvol, dan kan op dat moment alsnog worden besloten (op grond van vooraf geformuleerde criteria) de tegenspraak te beëindigen. Daarnaast zou er meer aandacht moeten zijn voor tegenspraak in onderzoek naar niet-TGO-waardige delicten.

Opdrachtgever

Volgens dit onderzoek beperkt de sturing van de tegenspraak zich vrijwel tot de fase van de opdrachtverlening. Tegenspraak zou bevorderd kunnen worden door een grotere betrokkenheid van de opdrachtgever bij tegenspraak, met behoud van autonomie en onafhankelijkheid van de tegenspreker.

De betrokkenheid van de opdrachtgever kan beginnen bij de opdrachtverlening. Een duidelijk omschreven en op het opsporingsonderzoek toegespitste (schriftelijke) opdracht getuigt van betrokkenheid en waardering. Een duidelijke opdracht kan bijdragen aan de legitimiteit van het werk van de tegenspreker en verschaft duidelijkheid aan de teamleider wat van de tegenspreker verwacht kan worden. Eventueel kan de opdrachtgever tussentijds de opdracht aanpassen, afhankelijk van ontwikkelingen in het opsporingsonderzoek.

Regelmatig contact tussen tegenspreker en opdrachtgever over het verloop van het tegenspraakproces (begeleid door schriftelijke rapportages of verslagen waarin ook de reactie van de teamleider en vervolgens de reactie van de tegenspreker zijn opgenomen) kan de afstand verkleinen. De stap naar de opdrachtgever, die een tegenspreker in geval van verschil van mening met een teamleider moet zetten, wordt daardoor kleiner. Ten slotte zou de opdrachtgever een rol moeten spelen bij de beëindiging van tegenspraak in een onderzoek, waarna de tegenspraak wordt geëvalueerd. Bij een volgende opdrachtverlening kan de opdrachtgever dan leerpunten uit de evaluatie betrekken.

Door grotere betrokkenheid en sturing van de opdrachtgever kan voorkomen worden dat tegenspraak ongemerkt (plotseling) eindigt of langzaam doodbloedt. Het kan ook voorkomen dat ongemerkt de tegenspreker strategieën hanteert en een rol aanneemt waarvan het de vraag is in hoeverre deze werkelijk zullen bijdragen aan het voorkomen en doorbreken van tunnelvisie, en die mogelijk een averechts effect hebben.

Interne én externe tegenspreker

Het is te overwegen om tegenspraak te laten uitvoeren door twee tegensprekers, waarvan één uit een ander korps afkomstig is. De tegensprekers kunnen dan een rolverdeling afspreken ten aanzien van de werkwijze, de inhoudelijke kant en de sociale aspecten van tegenspraak. De interne tegenspreker kan dan kiezen voor meer nabijheid, waardoor ook het onderzoeksteam meer bij de tegenspraak kan worden betrokken. De nadelen van die strategie kunnen worden gecompenseerd door een externe tegenspreker op afstand, die tevens als 'coach' van de interne tegenspreker kan fungeren. De nadelen van de 'afstandelijke strategie' worden daarbij gecompenseerd door de interne tegenspreker die dichterbij staat. De tegensprekers voorkomen daarmee dat zij zelf een tunnelvisie ontwikkelen en zijn beter in staat tunnelvisie bij het onderzoeksteam te voorkomen of te doorbreken. Hiermee wordt tegemoetgekomen aan het beschreven fundamentele dilemma van tegenspraak.

Daarnaast kan de interne tegenspreker zich concentreren op de sociale processen waar hij als interne tegenspreker mogelijk meer zicht op heeft. De externe tegenspreker kan meer de rol van 'luis in de pels' op zich nemen.

Ten slotte kan dit ook de sociale aspecten van tegenspraak ten goede komen. De interne tegenspreker kan de vriendschappelijke strategie nastreven, hoewel met bevestiging moet worden uitgekeken. In geval van conflict of blijvend verschil van mening is voor een externe tegenspreker de stap naar de opdrachtgever vermoedelijk kleiner.

Opleiding en ervaring tegensprekers

Tegensprekers die onzeker zijn over hun taken als tegenspreker, blijken eerder bepaalde rollen in de tegenspraak op zich te nemen, namelijk die van 'researcher', 'ritualist' of 'proceduralist'. Dit onderzoek laat echter zien dat juist deze rollen minder bijdragen aan het voorkomen of doorbreken van tunnelvisie. Sommige van deze rollen (vooral de 'researcher' en 'ritualist') kunnen zelfs tunnelvisie bevorderen. Gelet hierop, verdient het aanbeveling meer aandacht te besteden aan de opleiding tot tegenspreker en aan het opdoen van praktische ervaring.

Er zitten echter ook nadelen aan ervaren tegensprekers. Belangrijk is daarom een evenwicht daarin te vinden. Dit evenwicht zou kunnen worden bereikt door de inzet van een duo, bestaande uit één ervaren en één minder ervaren tegenspreker. De inzet van een ervaren tegenspreker levert voordelen op, terwijl de nadelen kunnen worden gecompenseerd door de inzet van een minder ervaren tegenspreker. Bovendien heeft de inzet van een duo voordelen in geval van

ziekte of afwezigheid van één van de tegensprekers. De taken kunnen dan immers eenvoudig van elkaar worden overgenomen.

Om te voorkomen dat tegensprekers en teamleiders minder kritisch naar elkaar worden, zouden niet dezelfde tegensprekers regelmatig bij dezelfde teamleiders moeten tegenspreken. Hetzelfde geldt voor de tegensprekers die samen een duo vormen. Ook daarin lijkt afwisseling gewenst.

Tegenspraak geen fulltimefunctie

Duidelijk is dat tegensprekers voor de uitvoering van deze taak voldoende tijd ter beschikking moeten hebben. Tegenspraak kost nu eenmaal tijd en capaciteit. Juist omdat tegensprekers dit werk naast andere, vaak dringender taken moeten doen, staat de beschikbare tijd voor tegenspraak bijna chronisch onder druk.

Toch is er mogelijk ook een risico aan een teveel aan tijd voor de uitoefening van de tegenspraakfunctie. Een tegenspreker kan dan bijvoorbeeld de neiging gaan volgen 'mee te rechercheren' en bijna te veel informatie tot zich te nemen, waardoor tegenspraak zich niet meer concentreert op de hoofdlijnen. Er is daarom de noodzaak van een zekere balans. Mogelijk kan deze gevonden worden door ook in de toekomst van tegenspraak geen fulltimefunctie te maken.

Afspraken en verwachtingen tegenspreker-teamleider

Tegenspraak is gebaat bij duidelijke afspraken tussen tegenspreker en teamleider. In onderzoeken zou tegenspraak frequent moeten plaatsvinden, zodat voorkomen wordt dat beslissingen al geruime tijd daarvoor zijn genomen, waardoor de tegenspreker als gevolg van het 'sunk costs-effect' en de 'status-quo bias' daar weinig invloed meer op kan uitoefenen. Dat betekent ook dat tegenspreker en teamleider voldoende tijd moeten vrijmaken om de afspraken na te komen. Ook in de hectische beginfase van het onderzoek is dit van belang. Vaak wordt de hectische fase van het onderzoek als niet geschikt voor tegenspraak beschouwd. De teamleider zou het dan te druk hebben en er moeten snel vele beslissingen worden genomen. Het risico is echter dat daarmee reflectie wordt verwaarloosd, terwijl juist in de beginfase belangrijke beslissingen worden genomen die het verdere verloop van het opsporingsonderzoek kunnen beïnvloeden. Tegenspraak kan juist in die hectische fase de routine doorbreken en momenten van reflectie bieden. Dat houdt overigens in dat nagegaan moet worden hoe een vorm van tegenspraak ontwikkeld kan worden die past bij het hectische karakter van de beginfase van een complex opsporingsonderzoek.

Naast duidelijke afspraken zijn tegenspreker en teamleider gebaat bij het

uitspreken van de verwachtingen die zij van elkaar hebben. Dat kan onder meer het wantrouwen van de teamleider ten opzichte van de tegenspreker voorkomen. Ook een duidelijke opdracht van de opdrachtgever kan daaraan bijdragen.

In veel gevallen blijken tegensprekers en teamleiders te verwachten dat tegenspraak kan bijdragen aan het oplossen van een zaak en dat de tegenspreker het 'ontbrekende puzzelstukje' vindt. Deze verwachting kan echter leiden tot frustratie of teleurstelling en daarmee de opstelling van teamleiders en tegensprekers negatief beïnvloeden. Irrealistische verwachtingen, zoals dat tegenspraak de snelheid en effectiviteit van de opsporing verbetert, moeten worden vermeden.

Tegenspraak in bewijsfase

In veel gevallen is bij de politie onduidelijk of en hoe er wordt tegengesproken bij het Openbaar Ministerie in zowel identificatie- als bewijsfase. Tegenspraak bij de politie wordt meestal beëindigd zonder dat er een overdracht is aan een tegenspreker bij het Openbaar Ministerie of zicht is op tegenspraak in de bewijsfase bij het Openbaar Ministerie. Afstemming lijkt van belang om tegenspraak bij de politie in de bewijsfase te continueren. Daarvoor is meer zicht wenselijk op de praktijk van de tegenspraak bij het Openbaar Ministerie, met name ook wat betreft de mogelijke koppeling met de tegenspraak bij de politie.

Ook tegenspraak bij de politie in de bewijsfase kan een bijdrage leveren aan het voorkomen of doorbreken van tunnelvisie. Tegenspraak bij de politie zou daarom ook in die fase moeten plaatsvinden. Hiervoor zou voldoende tijd beschikbaar moeten zijn voor tegensprekers en zouden gerichte afspraken moeten worden gemaakt.

Literatuur

- Blaauw, J.A. (2002). *De Puttense moordzaak: Reconstructie van een dubieus moordonderzoek* (derde aangevulde druk). Baarn: De Fontein.
- Bunt, H. van de, C. Fijnaut & H. Nelen (2001). *Post-Fort: Evaluatie van het strafrechtelijk onderzoek (1996-1999)*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Crombag, H.F.M., P.J. van Koppen & W.A. Wagenaar (1994). *Dubieuze zaken: De psychologie van strafrechtelijk bewijs* (tweede herziene druk). Amsterdam: Contact.
- Crombag, H.F.M. (2006). 'Over tunnelvisie'. In: *Trema* 2006 (7), 273-279.
- Findley, K.A. & M.S. Scott (2006). 'The multiple dimension of tunnel vision in criminal cases'. In: *Wisconsin Law Review* 2006, 291-398.
- George, A.L. & A. Bennett (2005). *Case studies and theory development in the social sciences*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Hart, P. 't, P. de Jong & A.F.A. Korsten (1991). *Groepsdenken: cruciale beslissingen in kleine groepen*. Alphen aan den Rijn: Samsom H.D. Tjeenk Willink.
- Hutjes, J.M. & J.A. van Buuren (1992). *De gevalsstudie: Strategie van kwalitatief onderzoek*. Meppel/Heerlen: Boom en Open Universiteit.
- Innes, M. (2005). *Investigating murder: Detective work and the police response to criminal homicide*. Oxford: Oxford University Press.
- Janis, I.L. (1972). *Victims of groupthink: A psychological study of foreign-policy decisions and fiascoes*. Boston: Houghton Mifflin.
- Janis, I.L. (1982). *Groupthink: Psychological studies of policy decisions and fiascoes*. Boston: Houghton Mifflin.
- Koppen, P.J. van (2003). *De Schiedammer parkmoord: Een rechtspsychologische reconstructie*. Nijmegen: Ars Aequi Libri.
- Koppen, P.J. van (2010). 'Rechterlijke dwalingen'. In: P.J. van Koppen, H. Merkelbach, M. Jelicic & J.W. de Keijser (red.) (2010). *Reizen met mijn rechter: Psychologie van het recht*. Deventer: Kluwer.
- Leys, M. (2009). 'De gevalstudie'. In: T. Decorte & D. Zaitch (2009). *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie*. Leuven/Den Haag: Acco.
- Nickerson, R.S. (1998). 'Confirmation bias: A ubiquitous phenomenon in many guises'. In: *Review of General Psychology* 1998, 2, 175-220.

- Poot, C.J. de, R.J. Bokhorst, P.J. van Koppen & E.R. Muller (2004). *Rechercheportret: Over dilemma's in de opsporing*. Alphen aan den Rijn: Kluwer.
- Rassin, E. (2007). *Waarom ik altijd gelijk heb: Over tunnelvisie*. Schiedam: Scriptum.
- Reiner, R. (2010). *The politics of the police*. Oxford: Oxford University Press.
- Terpstra, J. (2002). *Sturing van politie en politiewerk. Een verkennend onderzoek tegen de achtergrond van een veranderende sturingscontext en sturingsstijl*. Zeist: Kerckebosch.
- Terpstra, J. (2008). *Wijkagenten en hun dagelijks werk: Een onderzoek naar de uitvoering van gebiedsgebonden politiewerk*. Apeldoorn: Politie & Wetenschap.
- Terpstra, J.B. (2009). 'Politiecultuur en politiepraktijken: Empirische en theoretische kanttekeningen bij een kernbegrip'. In: G. Meershoek (red.). *Politiestudies: Terugblik en vooruitzicht*. Dordrecht: SMVP.
- Terpstra, J. & D. Schaap (2011). 'Politiecultuur: Een empirische verkenning in de Nederlandse context'. In: *Proces 2011* (90-4), 183-196.
- Yin, R.K. (1990). *Case study research, design and methods*. Newbury Park: Sage publications.

Rapporten

- Centrum versterking opsporing (2011). *Protocol tegenspraak politie*. (z.u.)
- Landelijk programmabureau versterking opsporing (2007). *Voortgangsrapportage implementatieaudit januari 2007: Landelijk beeld implementatie PVO bij de politie*. (z.u.)
- Landelijk programmabureau versterking opsporing (2008). *Voortgangsrapportage implementatieaudit januari 2008: Landelijk beeld implementatie PVO bij de politie*. (z.u.)
- Landelijk programmabureau versterking opsporing (2009). *Voortgangsrapportage implementatieaudit januari 2009: Landelijk beeld implementatie PVO bij de politie*. (z.u.)
- Landelijk programmabureau versterking opsporing (2010). *Eindrapportage PVO: Landelijk beeld implementatie PVO bij de politie*. (z.u.)
- Openbaar Ministerie, Politie en Nederlands Forensisch Instituut (2005). *Versterking opsporing en vervolging: Naar aanleiding van het evaluatierapport van de Schiedammer parkmoord*. (z.u.)
- Openbaar Ministerie, Politie en Nederlands Forensisch Instituut (2006). *Uitwerking van de maatregelen uit het rapport 'Versterking opsporing en vervolging'*. (z.u.)
- Openbaar Ministerie, Politie en Nederlands Forensisch Instituut (2009). *Procesaudit Programma Versterking Opsporing en Vervolging: Eindrapport procesaudit van OM, Politie en NFI*. (z.u.)
- Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden (commissie-Van Traa) (1996). *Inzake opsporing: Eindrapport*. 's-Gravenhage: Sdu.

- Posthumus, F. (2005). *Evaluatieonderzoek in de Schiedammer parkmoord: Rapportage in opdracht van het college van procureurs-generaal*. Den Haag: Openbaar Ministerie.
- Programma versterking opsporing (2008). *Rapport Productevaluatie Tegenspraak*. (z.u.)
- Protocol tegenspraak politie (2006). In: Openbaar Ministerie, Politie en Nederlands Forensisch Instituut (2006). *Uitwerking van de maatregelen uit het rapport 'Versterking opsporing en vervolging'*. (z.u.)
- Raamwerk TGO (2006). In: Openbaar Ministerie, Politie en Nederlands Forensisch Instituut (2006). *Uitwerking van de maatregelen uit het rapport 'Versterking opsporing en vervolging'*. (z.u.)

Leden Redactieraad Programma Politie & Wetenschap

Voorzitter   prof. dr. H.G. van de Bunt
                  Hoogleraar Criminologie
                  Erasmus Universiteit Rotterdam

Leden   mr. drs. C. Bangma
                  Districtschef regiopolitie Flevoland
                  Lid Commissie Politie & Wetenschap

                  drs. P. Holla
                  Districtschef regiopolitie Kennemerland

                  prof. dr. P. van Reenen
                  Van Reenen-Russel Consultancy b.v.
                  Studie- en Informatiecentrum Mensenrechten (SIM)
                  Universiteit Utrecht

Secretariaat   Programmabureau Politie & Wetenschap
                  Politieacademie
                  Arnhemseweg 348
                  7334 AC Apeldoorn

                  Postbus 834
                  7301 BB Apeldoorn
                  www.politieenwetenschap.nl

Uitgaven in de reeks Politiekunde

1. **Criminaliteit in de virtuele ruimte**
P. van Amersfoort, L. Smit & M. Rietveld, DSP-groep, Amsterdam/TNO-FEL, Den Haag, 2002
2. **Cameratoezicht. Goed bekeken?**
I. van Leiden & H.B. Ferwerda, Advies- en Onderzoeksgroep Beke, Arnhem, 2002
3. **De 10 stappen van Publiek-Private Samenwerking (PPS)**
J.C. Wever, A.A. van Pel & L. Smit, DSP-groep, Amsterdam/TNO-FEL, Den Haag, 2002
4. **De opbrengst van projecten. Een verkennend onderzoek naar de bijdrage van projecten aan diefstalbestrijding**
C.J.E. In 't Velt, e.a., NPA-Onderzoeksgroep, LSOP, Apeldoorn, 2003
5. **Cameratoezicht. De menselijke factor**
A. Weitenberg, E. Jansen, I. van Leiden, J. Kerstholt & H.B. Ferwerda, Advies- en Onderzoeksgroep Beke, Arnhem/TNO, Soesterberg, 2003
6. **Jeugdgroepen in beeld. Stappenplan en randvoorwaarden voor de shortlist-methodiek**
H.B. Ferwerda & A. Kloosterman, Advies- en Onderzoeksgroep Beke & Politieregio Gelderland-Midden, Arnhem, 2004 (vierde druk 2006)
7. **Hooligans in beeld. Van informatie naar aanpak**
H.B. Ferwerda & O. Adang, Advies- en Onderzoeksgroep Beke, Arnhem/Onderzoeksgroep Politieacademie Apeldoorn, 2005
8. **Richtlijnen auditieve confrontatie**
J.H. Kerstholt, A.G. van Amelsfoort, E.J.M. Jansen & A.P.A. Broeders, TNO Defensie en Veiligheid, Soesterberg/Politieacademie, Apeldoorn/NFI, Den Haag, 2005
9. **Niet verschenen**
10. **De opsporingsfunctie binnen de gebiedsgebonden politiezorg**
O. Zoomer, IPIT, Instituut voor maatschappelijke veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente, 2006
11. **Inzoomen en uitzoomen op Zaandam**
I. van Leiden & H.B. Ferwerda, Advies- en onderzoeksgroep Beke, Arnhem 2006
12. **Aansprakelijkheidsmanagement politie. Beschrijving, analyse en handreiking**
E.R. Muller, J.E.M. Polak, C.J.J.M. Stoker m.m.v. M.L. Diepenhorst & S.H.E. Janssen, COT, Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Den Haag/Faculteit der Rechtsgeleerdheid Universiteit Leiden, 2006

13. **Cold cases – een hot issue**
I. van Leiden & H.B. Ferwerda, Advies- en onderzoeksgroep Beke, Arnhem, 2006
14. **Adrenaline en reflectie. Hoe leren politiemensen op de werkplek?**
A. Beerepoot & G. Walraven e.a., DSP-groep BV, Amsterdam/Walraven onderzoek en advies, 2007
15. **Tussen aangifte en zaak. Een referentiekader voor het aangifteproces**
W. Landman, L.A.J. Schoenmakers & F. van der Laan, Twynstra Gudde, adviseurs en managers, Amersfoort, 2007
16. **Baat bij de politie. Een onderzoek naar de opbrengsten voor burgers van het optreden van de politie**
M. Goderie & B. Tierolf, m.m.v. H. Boutellier & F. Dekker, Verwey-Jonker Instituut, Utrecht, 2008
17. **Hoeveel wordt het vandaag? Een studie naar de kans op voetbalgeweld en het veiligheidsbeleid bij voetbalwedstrijden**
E.J. van der Torre, R.F.J. Spaaij & E.D. Cachet, COT, Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Den Haag, 2008
18. **Overbelast? De administratieve belasting van politiemensen bij de afhandeling van jeugdzaken**
G. Brummelkamp & M. Linssen, EIM, Zoetermeer, 2008
19. **Geografische daderprofilering. Een inventarisatie van randvoorwaarden en succesfactoren**
G. te Brake & A. Eikelboom, TNO Defensie en Veiligheid, Soesterberg, 2008
20. **Solosurveillance. Kosten en baten**
S.H. Esselink, J. Broekhuizen & F.M.H.M. Driessen, Bureau Driessen, 2009
21. **Onderzoek naar de mogelijke meerwaarde van AWARE voor de politie. Ervaringen met een nieuwe aanpak van belaging door ex-partners**
M.Y. Bruinsma, J. van Haaf, R. Römken & L. Balogh, IVA Beleidsonderzoek en Advies, i.s.m. INTERVICT/Universiteit van Tilburg, 2008
22. **Gebiedsscan criminaliteit en overlast. Een methodiekbeschrijving**
B. Beke, E. Klein Hofmeijer & P. Versteegh, Bureau Beke, Arnhem, 2008
23. **Informatiemanagement binnen de politie. Van praktijk tot normatief kader**
V. Bekkers, M. Thaens, G. van Straten & P. Siep; m.m.v. A. Dijkshoorn, Center for Public Innovation, Erasmus Universiteit Rotterdam, 2009
24. **Nodale praktijken. Empirisch onderzoek naar het nodale politieconcept**
H.B. Ferwerda, E.J. van der Torre & V. van Bolhuis, Bureau Beke, Arnhem/COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Den Haag, 2009

25. **Rellen om te tellen. Een studie naar grootschalige openbare-ordeverstoringen en notoire ordeverstoorders**
I. van Leiden, N. Arts & H.B. Ferwerda, Bureau Beke, Arnhem, 2009
- 26a. **Verbinden van politie- en veiligheidszorg. Politie en partners over signaleren & adviseren**
W. Landman, P. van Beers & F. van der Laan, Twynstra Gudde, Amersfoort, 2009
- 26b. **Politiepolitiek. Een empirisch onderzoek naar politieke signalering & advisering**
E.J.A. Bervoets, E.J. van der Torre & J. Dobbelaar m.m.v. N. Koeman, COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Den Haag, 2009
27. **De politie aan zet: de aanpak van veelplegers in Deventer**
I. Bakker & M. Krommendijk, IPIT, Enschede, 2009
28. **Boven de pet? Een onderzoek naar grootschalige ordehandhaving in Nederland**
O.M.J. Adang (redactie), S.E. Bierman, K. Jagernath-Vermeulen, A. Melsen, M.C.J. Nogarede & W.A.J. van Oorschot, Politieacademie, Apeldoorn, 2009
29. **Rellen in Ondiep. Ontstaan en afhandeling van grootschalige ordeverstoring in een Utrechtse achterstandswijk**
G.J.M. van den Brink, M.Y. Bruinsma (redactie), L.J. de Graaf, M.J. van Hulst, M.P.C.M. Jochoms, M. van de Klomp, S.R.F. Mali, H. Quint, M. Siesling, G.H. Vogel, Politieacademie, Apeldoorn, 2010
30. **Burgerparticipatie in de opsporing. Een onderzoek naar aard, werkwijzen en opbrengsten**
A. Cornelissens & H. Ferwerda (redactie), met medewerking van I. van Leiden, N. Arts & T. van Ham, Bureau Beke, Arnhem, 2010
31. **Poortwachters van de politie. Meldkamers in dagelijks perspectief**
J. Kuppens, E.J.A. Bervoets & H. Ferwerda, Bureau Beke, Arnhem & COT, Den Haag, 2010
32. **Het integriteitsbeleid van de Nederlandse politie: wat er is en wat ertoe doet**
M.H.M. van Tankeren, Onderzoeksgroep Integriteit van Bestuur, Vrije Universiteit Amsterdam, 2010
33. **Civiele politie op vredesmissie. Uitzendervaringen van Nederlandse politie-functionarissen**
H. Sollie, Universiteit Twente, Enschede, 2010
34. **Ten strijde tegen overlast. Jongerenoverlast op straat: is de Engelse aanpak geschikt voor Nederland?**
M.L. Koemans, Universteit Leiden, 2010

35. **Het districtelijk opsporingsproces; de black box geopend**
R.M. Kouwenhoven, R.J. Morée & P. van Beers, Twynstra Gudde, Amersfoort, 2010
36. **Balanceren tussen alert maken en onrust voorkomen. Publiekscommunicatie over seriële schokkende incidenten (casestudy Lelystad)**
A.J.E. van Hoek, m.m.v. P.F. van Soomeren, M.D. Abraham & J. de Kleuver, DSP-groep, Amsterdam, 2011
37. **Sturing van blauw. Een onderzoek naar operationele sturing in de basispolitiezorg**
W. Landman, m.m.v. M. Malipaard, Twynstra Gudde, Amersfoort, 2011
38. **Onder het oppervlak. Een onderzoek naar ontwikkelingen en (a)select optreden rond preventief fouilleren**
J. Kuppens, B. Bremmers, E. van den Brink, K. Ammerlaan & H.B. Ferwerda, m.m.v. E.J. van der Torre, Bureau Beke, Arnhem/COT, Den Haag, 2011
39. **Naar eigen inzicht? Een onderzoek naar beoordelingsruimte van en grenzen aan de identiteitscontrole**
J. Kuppens, B. Bremmers, K. Ammerlaan & E. van den Brink, Bureau Beke, Arnhem/COT, Den Haag, 2011
40. **Toezicht op zedendelinquenten door de politie in samenwerking met de reclassering**
H.G. van de Bunt, N.L. Holvast & J. Plaisier, Erasmus Universiteit, Rotterdam/Impact R&D, Amsterdam, 2012
41. **Daders over cameratoezicht**
H.G.A. van Schijndel, A. Schreijenberg, G.H.J. Homburg & S. Dekkers, Regioplan Beleidsonderzoek, Amsterdam, 2012
42. **Aanspreken op straat. Het werk van de straatcoach in al zijn verschijningsvormen**
L. Loef, K. Schaafsma & N. Hilhorst, DSP-groep, Amsterdam, 2012
43. **De organisatie van de opsporing van cybercrime door de Nederlandse politie**
N. Struiksmā, C.N.J. de Vey Mestdagh & H.B. Winter, Pro Facto, Groningen/Kees de Vey Mestdagh, Groningen, 2012
44. **Politie in de netwerksamenleving. De opbrengst van de politieelē netwerkfunctie voor de kerntaken opsporing en handhaving openbare orde en de sturing hierop in de gebiedsgebonden politiezorg**
I. Helsloot, J. Groenendaal & E.C. Warners, Crisislab, Renswoude, 2012

